

Спогади про Шерлока Холмса

ЦИКЛ ОПОВІДАНЬ

Звіздочолий

— Ватсоне, мені, напевно, доведеться їхати, — сказав Холмс якось уранці, коли ми снідали.

— Їхати? А куди?

— До Дартмура, в Кінг'с-Пайленд.

Мене це не здивувало. Навпаки, дивувало те, що він і досі не брався за цю надзвичайну справу, про яку тільки й мови було в усій Англії. Учора мій друг цілий день міряв кімнату вздовж і впоперек, насупивши брови і раз у раз набиваючи люльку найміцнішим чорним тютюном, цілковито глухий до всіх моїх запитань і зауважень. Свіжі числа газет, що їх надсилав наш поштовий агент, він швидко переглядав і кидав у куток. І все ж попри його мовчання я чудово знав, що заповонило його думки. Нині увагу публіки привертала лише одна загадка, здатна як слід напружити Холмсів розум, — таємниче зникнення фаворита перегонів на кубок Вессекса й трагічне вбивство тренера. Тож коли він несподівано оголосив про свій намір їхати на місце, де розігралася драма, я анітрохи не був здивований, бо сподівався цього.

— Буду радий вирушити з вами, якщо, звичайно, не стану на заваді,
— мовив я.

— Любий Ватсоне, ви зробите мені велику ласку, якщо поїдете. Я гадаю, що ваш час не пропаде марно, бо деякі моменти цієї пригоди обіцяють бути прецікавими. Нам треба одразу ж рушати до Падінг'тона, щоб устигнути на найближчий потяг, а дорогою я розповім вам про всю

цю історію. До речі, прихопіть, будь ласка, з собою свій чудовий польовий бінокль.

Тож уже за годину я сидів у купе першого класу потяга, що мчав нас до Ексетера. Худе зосереджене обличчя Шерлока Холмса в дорожньому кашкеті, насунутому на лоба, схилилося над стосом свіжих газет, куплених у Падінгтоні. Ми вже давно проминули Редінг, коли він засунув останню газету під сидіння й подав мені цигарницю.

— Ми добре їдемо, — сказав він, поглядаючи то у вікно, то на свій годинник. — Десь із п'ятдесят три з половиною милі на годину.

— Я не помітив жодного дистанційного знака, — зауважив я.

— Я так само. Але телеграфні стовпи вздовж цієї колії стоять за шістдесят ярдів один від одного, тож вирахувати швидкість вельми просто. Сподіваюся, ви вже обізнані зі справою про вбивство Джона Стрекера та зникнення Звіздочолого?

— Лише з тим, про що повідомляли "Дейлі Телеграф" та "Кронікл".

— Це один з тих випадків, де мистецтво логіки має бути застосоване для ретельного аналізу вже відомих фактів, а не для пошуку нових. Трагедія ця така загадкова і незвичайна, пов'язана з особистою долею стількох людей, що поліція просто-таки потопає в безлічі версій, здогадів та припущень. Найважче тут вирізнити з-поміж здогадів усіляких тлумачів та репортерів ті факти, що абсолютно незаперечні. Взявши ці факти за основу, ми повинні побудувати на них нашу теорію й визначити, які моменти в усій цій загадці найголовніші. У вівторок увечері я одержав телеграми від полковника Росса, власника коня, та від інспектора Ґреґорі, що розслідує цю справу, — обидва вони просять у мене допомоги.

— У вівторок увечері! — вигукнув я. — Але ж нині вже четвер! Чому ви не поїхали туди вчора?!

— Я припустився помилки, любий Ватсоне. На жаль, зі мною це трапляється набагато частіше, ніж гадають ті, хто знає мене тільки з ваших нотаток. Я просто не міг повірити, що найкращого коня Англії можна ховати так довго, та ще й у такому безлюдному краю, як північ Дартмура. Вчора я не одну годину чекав на повідомлення, що коня знайдено і що викрав його вбивця Джона Стрекера. Але ніч минула, і єдине, що додалося до цієї справи, то це арешт молодого Фіцроя Сімпсона; тоді я зрозумів, що настав час діяти. І все ж таки, як на мене, вчорашній день не пропав марно.

— У вас уже є версія?

— Ні, але я виділив найсуттєвіші факти в цій справі. Зараз я викладу їх вам, бо найкращий спосіб з'ясувати справу — це переповісти її комусь іншому; до того ж, я навряд чи зможу розраховувати на вашу допомогу, якщо не розповім вам про все те, що ми нині маємо.

Я сперся на подушки, покурюючи сигару, а Холмс тим часом, посунувшись уперед і креслячи тонким, довгим пальцем на долоні лівої руки, змальовував мені ті події, які змусили нас вирушити в цю подорож.

— Звіздочолий, — провадив він, — це син Самоцвіта, що нічим не поступається своєму уславленому батькові. Нині йому п'ять років, і вже три роки він здобуває на перегонах усі призи своєму щасливому власникові — полковникові Россу. Коли сталася біда, кінь вважався найпершим фаворитом перегонів на кубок Вессекса — на нього ставили три до одного. Він був справжнім улюбленцем публіки й жодного разу не засмучував її; навіть якщо поряд із ним бігли найкращі коні, на нього ставили величезні суми грошей. Тож зрозуміло, що є багато людей, явно зацікавлених у тому, щоб не допустити появи Звіздочолого біля прапора перегонів наступного вівторка.

Це, звичайно, добре знали в Кінгс-Пайленді, де розташовані тренувальні стайні полковника. Фаворита якнайпильніше охороняли. Його тренер, Джон Стрекер, був колись у полковника Росса жокеєм, доки не став для цього заважким. П'ять років він служив у полковника за жокея, сім — за тренера й завжди був чесним і відданим слугою. Він мав лише трьох помічників, бо стайня була невелика, коней — лише четверо. Один із цих помічників уночі чергував у стайні, а решта спали на сіннику. Всі троє — цілком надійні особи. Джон Стрекер мешкав із дружиною в маленькій віллі за двісті ярдів від стайні. Дітей він не мав, наймав служницю і взагалі жив добре. Навколишні місця досить-таки безлюдні, лише за півмилі на північ є кілька вілл, споруджених будівничим із Тавістока для хворих і тих, хто бажає подихати цілющим дартмурським повітрям. Щодо Тавістока, то він стоїть за дві милі на захід, а на сході, за болотом, також за дві милі, — садиба лорда Беквотера Мейплтон, де так само є стайня, більша за Россову, і порядкує в ній Сайлес Браун. В усіх інших напрямках тягнуться болота, де немає жодної живої душі, якщо не брати до уваги циган, що вряди-годи заходять туди. На такому тлі й сталося в понеділок увечері нещастя.

Того дня, як і звичайно, коней тренували й купали, а о дев'ятій годині вечора стайню було зачинено. Двоє конюхів пішли до будинку тренера, де на кухні їм подали вечерю, а третій, Нед Гантер, залишився чергувати. Кілька хвилин на десяту служниця Едіт Бакстер понесла йому до стайні вечерю — баранину з часниковою підливою. Питва вона не брала ніякого, бо в стайні є кран з водою, а пити щось інше черговому конюхові заборонено. Дівчина взяла з собою ліхтар, оскільки було вже досить темно, а стежка вела через болото.

Едіт Бакстер була вже за тридцять ярдів від стайні, коли з темряви вигулькнув якийсь чоловік і попросив її зупинитися. У жовтому світлі ліхтаря вона побачила, що то був джентльмен у сірому твідовому вбранні та картузі. На ногах у нього були гетри, в руці він тримав важкий ціпок, був дуже блідий і помітно нервувався. Було йому, як їй здалося, років із тридцять.

"Ви не скажете мені, куди я зайшов? — спитав він. — Я вже вирішив, що доведеться заночувати на болоті, аж раптом побачив світло вашого ліхтаря".

"Ви біля стайні в Кінґс-Пайленді", — відповіла вона.

"О, невже? Яке щастя! — вигукнув він. — Один з конюхів, здається, щоночі спить у стайні? А ви, звичайно, несете йому вечерю. Ви ж не така вже й гордовита особа й не відмовилися б від нової сукні, чи не так? — І він витяг із кишені складений аркуш паперу. — Віддайте це конюхові і ви матимете найгарнішу сукню, яку тільки можна придбати за гроші".

Хвилювання його перелякало дівчину, й вона кинулася до вікна, крізь яке звичайно подавала конюхові вечерю. Вікно було вже відчинене, й Гантер сидів біля стола. Тільки-но вона почала розповідати про те, що з нею сталося, як до неї знову підійшов незнайомець.

"Добрий вечір, — привітався він, заглядаючи у вікно. — Я хотів би сказати вам декілька слів".

Дівчина присягалася, що помітила затиснутий у його руці паперовий пакунок, коли він промовляв ці слова.

"Що за справа у вас до мене?" — спитав конюх.

"Від неї й вам може дещо перепастися, — відповів незнайомець. — У перегонах на кубок Вессекса беруть участь двоє ваших коней — Звіздочолий та Баярд. Дайте мені відповідь на кілька запитань, і я щедро віддячу вам. Чи правда, що вага, яку несе Баярд, дозволяє йому обійти Звіздочолого на сто ярдів у п'ятиферлонговій дистанції й що ви самі ставите на нього?"

"То ви нишпорка! — скрикнув конюх. — Зараз я покажу вам, як ми зустрічаємо їх у Кінґс-Пайленді!"

Він скочив з місця й побіг зі стайні по собаку. Дівчина кинулася до будинку, але на півдорозі озирнулася й побачила, що незнайомиць просунув голову у вікно. За хвилину, коли Гантер вибіг із собакою, він уже втік. Обшукали всі навколишні будівлі, але той не залишив ніяких слідів.

— Постривайте, — спитав я. — Коли конюх вибіг надвір із собакою, двері стайні були відчинені?

— Чудово, Ватсоне, чудово! — всміхнувся мій друг. — Ця обставина здалася мені такою суттєвою, що вчора я навіть послав до Дартмура телеграму про це. Конюх зачинив двері, тільки-но залишив стайню. А вікно, варто додати, не таке широке, щоб крізь нього могла пролізти людина.

Гантер дочекався, поки його товариші-конюхи повернуться, й послав одного з них розповісти про все тренерові. Стрекер стривожився, але великої уваги цій події не надав. Щоправда, якась тривога не залишала його й надалі, бо місіс Стрекер, прокинувшись о першій годині ночі, побачила, що він одягається. Він пояснив їй, що не може спати, бо хвилюється через коней і хоче піти до стайні подивитися, чи все там гаразд. Дружина благала його зостатися вдома, тим паче, що надворі дощ, — вона чула, як він стукотить у шибку, — але Стрекер накинув плащ і вийшов надвір.

Місіс Стрекер прокинулася о сьомій годині ранку й побачила, що її чоловік і досі не повернувся. Вона швидко одяглася, покликала служницю й пішла до стайні. Двері були відчинені; всередині, поклавши голову на стіл, сидів непритомний Гантер; стійло фаворита було порожнє, тренера — й сліду не знати.

Двох конюхів, що спали на сіннику, негайно розбудили. Обидва вони хлопці молоді, спали міцним, здоровим сном, тож нічого й не чули вночі. Гантера було, очевидно, приспано якимось міцним снодійним; нічого не добившись від нього, конюхи та обидві жінки покинули його й побігли

шукати пропалих. Вони все ще сподівалися, що тренер із якихось міркувань вивів коня на ранкове тренування, але, піднявшись на горбок коло будинку, звідки добре видно було навколишні болота, не помітили жодних слідів фаворита. Проте натомість вони побачили щось таке, від чого їхні серця стиснулися в передчутті біди.

За чверть милі від стайні на кущик дроку був накинутий плащ Джона Стрекера. Підбігши до куща, вони побачили за ним яму і на дні її — труп нещасного тренера. Голову йому було розкрито чимось важким, на стегні була довга неглибока рана, завдана, без сумніву, чимось дуже гострим. Усе це свідчило про те, що Стрекер відчайдушно боронився, бо у його правій руці був затиснутий невеликий ніж, весь аж по руків'я у крові, а в лівій — червоно-чорна шовкова краватка, яка, як пригадала служниця, була увечері на незнайомцеві, що завітав до стайні. Гантер, прийшовши до тями, також підтвердив, що це краватка того незнайомця. Він був цілком певен, що той підсипав йому чогось у баранину і стайня залишилася без сторожа. Щодо коня, то численні сліди в глині на дні фатальної ями свідчили про те, що під час боротьби він був тут. Але невдовзі він зник, і хоча за нього обіцяно велику винагороду і допитано всіх циган у Дартмурі, ніяких новин про нього немає й досі. І, нарешті, аналіз засвідчив, що в страву конюхові підсипано добрячу порцію порошку опію, тоді як усі інші мешканці будинку їли того вечора ту саму страву й нічого поганого з ними не сталося.

Отакі головні факти цієї історії без припущень і здогадів, якими вона згодом обросла. А тепер я розповім, що ж у цій справі зробила поліція.

Інспектор Ґреґорі, якому її доручили, — службовець надзвичайно енергійний. Якби природа обдарувала його ще й багатшою уявою, він міг би досягти найвищого рівня в своєму фаху. Прибувши на місце, він швидко розшукав і заарештував чоловіка, на якого, звичайно, передусім падала підозра. Віднайти його було неважко, бо в усіх навколишніх віллах його добре знали. Ім'я його, як виявилось, — Фіцрой Сімпсон. Він — людина знатного походження й ґрунтовної освіти, що програла все своє майно на перегонах. Останнім часом Сімпсон заробляв собі на

прожиток мирним букмекерством у спортивних клубах Лондона. У його записнику виявили декілька ставок до п'ятьох тисяч фунтів проти фаворита. Під арештом він признався, що прибув до Дартмура, сподіваючись роздобути деякі відомості про коней Кінгс-Пайленда, а також про Безжурного — іншого фаворита, що перебував під наглядом Сайлеса Брауна у мейплтонській стайні. Сімпсон не заперечував, що справді був у стайні того вечора, але запевняв, що не мав на меті нічого лихого і бажав лише почути відомості з перших уст. Коли йому показали краватку, він дуже зблід і ніяк не зміг пояснити, яким чином вона опинилася в руці вбитого. Мокра одежа його свідчила, що тієї ночі він потрапив під дощ, а його ціпок із олив'яним набалдашником цілком міг виявитися тією зброєю, якою тренерові хтось завдав отих жахливих ран. Але, з іншого боку, на ньому не було жодної подряпини, а скривавлений Стрекерів ніж — незаперечний доказ того, що хоча б один із нападників мав бути поранений. От, власне, й усе, Ватсоне, і якщо ви зможете допомогти мені, я буду щиро вам вдячний.

Я з величезним зацікавленням слухав розповідь Холмса, що викладав мені цю історію з властивою йому переконливістю. Хоч мені й стали відомі всі факти, я не бачив між ними ні зв'язку, ні будь-якої залежності.

— А чи не може бути, — припустив я, — що Стрекер сам поранив себе ножом, коли почалися конвульсії?

— Це більш ніж можливо, це вірогідно, — відповів Холмс. — Якщо так, то один із головних доказів на користь звинуваченого відпадає.

— І все ж, — сказав я, — мені й досі незрозуміла версія поліції.

— Побояюся, що тут проти кожної з версій ми зможемо знайти досить вагомий заперечення, — відповів мій приятель. — Як я пересвідчився, поліція вважає, що цей Фіцрой Сімпсон, приспавши конюшого, дістав десь ключ, відчинив стайню й вивів надвір коня, сподіваючись, напевно, його викрасти. Гнуздечка зникла, — мабуть,

Сімпсон надів її на коня. Залишивши двері відчиненими, він повів коня стежкою через болото, і тут його зустрів або наздогнав тренер. Звичайно, почалася бійка. Сімпсон розчерепив тренерові голову своїм ціпком, але сам уник Стрекерового ножа, яким той намагався оборонитись; далі злодій забрав коня й десь заховав його, або, можливо, кінь утік, поки тривала бійка, й нині блукає десь по болотах. Отак уявляє собі цю пригоду поліція, і хоч яке малоімовірне це уявлення, всі інші здаються ще менш імовірними. Втім, я невдовзі зможу все це перевірити, — іншого способу просунутися хоч трохи вперед я не бачу.

Уже вечоріло, коли ми під'їхали до Тавістока — містечка, що випиналося, мов вістря щита, посеред широкої Дартмурської височини. На станції на нас чекало двоє джентльменів: один — високий, гарний блондин із лев'ячою гривною, розкішною бородою й гострим поглядом ясно-блакитних очей; другий — низенький, охайно вбраний джентльмен, досить енергійний, із невеликими щеними бакенбардами й моноклем. Це був полковник Росс, відомий спортсмен; перший був інспектор Ґреґорі — людина, чиє ім'я здобувало славу в колах англійських детективів.

— Я дуже радий, що ви приїхали, містере Холмсе, — мовив полковник. — Інспектор зробив усе, що міг, але я, щоб помститися за смерть бідолашного Стрекера й відшукати свого коня, ладен був би зробити й неможливе.

— Чи є якісь свіжі новини? — спитав Холмс.

— На жаль, ми майже не просунулися вперед, — відповів інспектор. — Вам, звичайно, хотілося б скоріш оглянути місце події, поки ще не споночіло, тож сідайте в коляску й поговоримо дорогою.

За хвилину всі ми вже сиділи в зручному ландо, що везло нас вулицями стародавнього, мальовничого девонширського містечка. Інспектор Ґреґорі захоплено ділився своїми міркуваннями щодо цієї справи, але Холмс мовчав і лише часом про щось запитував. Полковник

Росс сидів, схрестивши на грудях руки й насунувши на лоба капелюх, поки я зацікавлено прислухався до розмови двох детективів. Ґреґорі викладав версію, яку Холмс переповів мені ще в потязі.

— Сильця скоро піймають Фіцроя Сімсона, — зауважив він. — Особисто я вважаю, що злочинець — саме він. Але водночас варто визнати, що всі докази проти нього непрямі й нові факти можуть їх заперечити.

— А Стрекерів ніж?

— Ми зійшлися на думці, що він сам себе поранив, коли падав.

— Мій друг доктор Ватсон теж це припускає. Якщо так, то це обертається проти Сімсона.

— Безперечно. В нього не знайшли ні ножа, ні найменшої подряпини. Але докази проти нього, звичайно ж, вельми суворі. Він був дуже зацікавлений, аби фаворит зник. Тільки Сімсон міг отруїти конюха. Він, без сумніву, потрапив уночі під дощ, був озброєний важким ціпком, і, нарешті, його краватку знайшли в руці небіжчика. Доказів, гадаю, досить для того, щоб розпочати процес.

Холмс хитнув головою.

— Розумний захисник не залишить від цих доказів нічогосінько, — заперечив він. — Чому Сімсон вивів коня надвір? Якщо він хотів зробити щось із ним, то чому не зробив цього в самій стайні? І хіба знайшли в нього ключ? А який аптекар продав йому порцію опію? І, нарешті, де чужа в Дартмурі людина могла сховати коня, та ще такого, як цей? До речі, що він сказав про папірець, який просив служницю передати конюшому?

— Каже, що то була десятифунтова банкнота. Ми справді знайшли одну з таких у його гаманці. Але щодо інших ваших запитань, то вони не

такі складні, як вам здається. Він у цих краях не чужий — уже двічі приїздив до Тавістока влітку. Опій, напевно, привіз із Лондона. Ключ, відчинивши стайню, він викинув. А кінь, можливо, лежить мертвий на дні якоїсь ями чи в покинутій шахті серед боліт.

— А що він сказав про краватку?

— Визнає, що це його річ, але запевняє, що десь загубив її тієї ночі. Але тут до справи додалася одна обставина, яка може допомогти з'ясувати, навіщо він вивів коня зі стайні.

Холмс нашорошив вуха.

— Ми виявили, що десь за милю від місця вбивства в понеділок увечері ночував циганський табір. У вівторок він знявся з того місця. Тож, якщо припустити, що в Сімпсона була змова з циганами, чи можливе таке, що він вів коня саме до них, коли його наздогнав тренер, і що кінь зараз у них?

— Цілком.

— Зараз по болотах шукають отих циган. Я також оглянув усі стайні та клуні в Тавістоку й за десять миль навкруги.

— Здається, десь тут поблизу є ще одна стайня, де тримають коней для перегонів?

— Так, і цим фактом не можна гребувати. Через те, що їхній кінь Безжурний — другий претендент на кубок, для них зникнення фаворита теж було вигідне. Відомо, що Сайлес Браун, тамтешній тренер, зробив кілька великих ставок на цю дистанцію і що він ніколи не приятелював з бідолашним Стрекером. Ми, звичайно, оглянули його стайні, але не знайшли нічого, що стосувалося б цього злочину.

— І нічого, що наводило б на думку про зв'язки Сімпсона з мейплтонським тренером?

— Анічогіснісько.

Холмс уместився зручніш, і розмова урвалася. Через кілька хвилин наша коляска зупинилася біля гарненької вілли з червоної цегли, з широким карнизом. Далі, по той бік загону, видніла довга споруда з дахом із сірого ґонту. Навколо аж за обрій розляглася болотиста долина, буро-золотава від зів'ялої папороті; лише на півдні височіли шпилі Тавістока та на заході бовваніло кілька будівель мейплтонської стайні. Ми всі вискочили з коляски, й лише Холмс спокійнісінько сидів, занурений у власні думки. Лише коли я торкнув його за лікоть, він здригнувся й висів з коляски.

— Даруйте, — обернувся він до полковника Росса, що поглядав на нього з великим подивом. — Я трохи замислився.

Блиск його очей та хвилювання, яке він марно намагався приховати, свідчили про те, що він уже на шляху до розв'язання загадки, хоч я й не уявляв, яким чином він відшукав цей шлях.

— Ви, напевно, бажали б насамперед відвідати місце злочину, містере Холмсе? — спитав Ґреґорі.

— Я гадаю, треба на деякий час затриматися тут і з'ясувати кілька деталей. Стрекера потім принесли сюди, чи не так?

— Так, він лежить нагорі, бо слідство призначено на завтра.

— Він служив у вас кілька років, полковнику Россе?

— Так, я завжди був задоволений його послугами.

— Сподіваюся, ви оглянули кишені небіжчика, інспекторе?

— Всі його речі зараз у вітальні. Якщо бажаєте, можете їх оглянути.

— Так, із задоволенням.

Ми увійшли до вітальні й посідали довкола столу, що стояв посеред кімнати, поки інспектор відімкнув сейф і поклав перед нами кілька речей. Це були коробка сірників, дводюймовий недогарок свічки, люлька з вересового кореня, шкіряний кисет із півунцією кавендиського тютюну, срібний годинник на золотому ланцюжку, п'ять золотих соверенів, алюмінієвий наконечник до олівця, якісь папери та ніж із держаконм зі слонової кістки й дуже тонким, негнучким лезом, маркованим "Вайс і К°, Лондон".

— Надзвичайно цікавий ніж, — мовив Холмс, уважно оглядаючи його десь із хвилину. — Як видно з кривавих плям на ньому, це той самий ніж, який знайшли в руці вбитого. Такі ножі, Ватсоне, — то вже ваш фах...

— Це хірургічний ніж, так званий катарактальний, — відповів я.

— Так я й гадав. Найтонше лезо для найтонших операцій. Дивно, що людина, вирушаючи на бій із злодієм, прихопила з собою саме його, тим паче, що цей ніж не влазить у кишеню?

— На кінчик було настромлене коркове кружальце, яке ми знайшли біля мертвого тіла, — сказав інспектор. — Дружина Стрекера каже, що цей ніж кілька днів лежав у них на комоді й чоловік узав його з собою, виходячи тієї ночі з кімнати. Це не бозна-яка зброя, але нічого іншого, напевно, він у ту хвилину під рукою не мав.

— Цілком можливо. А що це за папери?

— Оці три — сплачені рахунки за сіно. Ось цей — лист полковника Росса з розпорядженнями. А це — рахунок на тридцять сім фунтів п'ятнадцять шилінгів від кравчині, мадам Лезер'є з Бонд-стрит, на ім'я Вільяма Дербішира. Місіс Стрекер каже, що цей Дербішир був другом її чоловіка й листи до нього часом приходили на їхню адресу.

— У мадам Дербішир досить вишукані смаки, — зауважив Холмс, переглядаючи рахунок. — Двадцять дві ґінеї за одну сукню — забагато. Врешті, тут уже не залишилося нічого цікавого, тож ходімо краще на місце злочину.

Тільки-но ми вийшли, як жінка, що стояла в передпокої, вся подалася вперед і торкнула інспектора за рукав. На її блідому, худому обличчі ще лежав відбиток пережитого жаху.

— Чи знайшли ви їх? Чи спіймали? — видихнула вона.

— Ні, місіс Стрекер. Але з Лондона щойно прибув містер Холмс, і він допоможе нам це здійснити.

— А ми, здається, нещодавно зустрічалися з вами, місіс Стрекер, — у Плімуті на бенкеті, пам'ятаєте? — спитав Холмс.

— Ні, сер, ви помиляєтеся.

— Та невже? А мені здається, що то були ви. На вас була сукня сталевого кольору, прикрашена страусовим пір'ям.

— У мене немає такої сукні, сер, — відповіла жінка.

— То я й справді помилився, — мовив Холмс і, попросивши вибачення, рушив за інспектором надвір.

Коротка стежка через болото привела нас до ями, де було знайдено тіло. На краю її ріс кущик дроку, на якому тоді побачили покинутий плащ.

— Вітру тієї ночі, здається, не було, — сказав Холмс.

— Ні, але йшов сильний дощ.

— Тоді вітер не міг закинути цей плащ на кущик; хтось його туди поклав.

— Так, його хтось обережно повісив на кущ.

— Це вже цікаво! Я бачу на землі багато слідів. Звичайно, з понеділка тут потопталось багато ніг.

— Ми ставали лише на ряднину, яку стелили отут, збоку.

— Чудово!

— А в цій ось торбині в нас один з черевиків, що були тоді на Стрекері, черевик Фіцроя Сімпсона та підкова Звіздочолого.

— Любий інспекторе, ви перевершили самого себе! — Холмс узяв торбину, спустився до ями й посунув на її середину ряднину. Відтак ліг на неї й, підперши руками підборіддя, взявся ретельно оглядати перед собою витоптану глину.

— Овва! — несподівано свиснув він. — Що це?!

То був сірник, наполовину згорілий і обліплений таким шаром глини, що це робило його схожим із першого погляду на тріску.

— Не розумію, як я його не помітив, — з прикрістю сказав інспектор.

— Ви й не могли його помітити в цій глині. Я лише тому побачив сірник, що шукав його.

— Як? То ви сподівалися знайти тут сірник?

— Я припускав таку можливість.

Він дістав з торбини черевики й порівняв підошви зі слідами на глині, тоді вибрався з ями й поповз поміж кущами.

— Побоююся, що більше слідів тут немає, — мовив інспектор. — Я найуважніше оглянув усю землю на сотню ярдів довкола.

— Ну що ж, — відповів, підводячись, Холмс, — мені б не хотілося завдавати вам образи, тому я більш не оглядатиму тут нічого. Але мені хотілося б погуляти трохи по болотах, поки ще не споночіло, щоб ліпше розібратися тут завтра. А підкову я покладу собі в кишеню на щастя.

Полковник Росс, який нетерпляче стежив за спокійними та впевненими діями мого друга, поглянув на годинник.

— А вас, інспекторе, я попросив би зараз піти зі мною, — мовив він. — Мені треба порадитися з вами, як бути з реєстром учасників перегонів; мені здається, що наш обов'язок перед публікою — викреслити звідти ім'я нашого коня.

— В жодному разі! — рішуче вигукнув Холмс. — Нехай залишається!

Полковник уклонився.

— Щиро вдячний вам за цю пораду, сер, — сказав він. — Коли ви скінчите свою прогулянку, то знайдете нас у будинку бідолашного Стрекера і ми разом повернемось до Тавістока.

Вони з інспектором повернули назад, а ми з Холмсом поволі пішли через болото. Сонце вже стояло над самісіньким дахом мейплтонської стайні; перед нами простягалася на захід розлога долина, то золотава, то червоно-бура від осінньої ожини й папороті, осяяна надвечірнім світлом. Але краса краєвиду не справляла ніякого враження на мого приятеля, що заглибився в свої найпотаємніші думки.

— Ватсоне, — врешті мовив він, — облишмо поки питання про те, хто вбив Стрекера, і поміркуймо над тим, що сталося з конем. Припустімо, що він утік під час трагедії або ж після неї. А куди він міг утекти? Кінь — це істота, що звикла до людей. Опинившись на волі, він міг або повернутися до Кінґс-Пайленда, або ж податися до Мейплтона. Що йому робити самому серед боліт? І, звичайно, хтось помітив би там його. А навіщо циганам викрадати коня? Це такі люди, що тільки-но про щось почують, то вже й тікають: поліції вони бояться гірш од чуми. Ніякої надії продати такого коня, як цей, у них немає. Ризик — великий, а користі — анітрохи. Все це безперечно.

— Де ж тоді кінь?

— Я вже сказав, що він мав би бути або в Кінґс-Пайленді, або в Мейплтоні. В Кінґс-Пайленді його немає. То, виходить, він у Мейплтоні. Візьмімо це за робоче припущення й побачимо, куди воно нас приведе. Земля в цій частині долини, як зауважив інспектор, дуже суха й тверда. Але біля Мейплтона долина нижчає, і в тій улоговині в понеділок уночі, напевно, було дуже вогко. Якщо наше припущення правильне, то кінь повинен був побігти туди й там ми шукатимемо його сліди.

За розмовою ми швидко йшли вперед і за кілька хвилин дістались улоговини. На прохання Холмса я обійшов її з правого боку, а він рушив ліворуч; але не встиг я зробити й п'ятдесяти кроків, як він загукав і замахав до мене руками. На м'якій глині перед ним чітко виднів кінський слід, і підкова, яку він дістав із кишені, якраз підійшла до нього.

— Ось що таке уява, — мовив Холмс. — Це єдина риса, якої бракує Ґреґорі. Ми уявили собі, що могло б статися, взяли перевірити це наше припущення, й воно підтвердилося. Ходімо далі.

Ми перетнули болотисте дно улоговини й пройшли ще десь із чверть милі по сухій, жорсткій траві. Знову почався спуск, і ми натрапили на сліди. Далі вони зникли й поновилися лише за півмилі, біля самого Мейплтона. Першим побачив їх Холмс: він зупинився й переможно поглянув на них. Поряд із кінськими слідами видніли людські.

— Спочатку кінь був сам! — вигукнув я.

— Авжеж. Спочатку він був сам... Еге, а це що?

Дві пари слідів різко повернули в напрямі Кінґс-Пайленда. Холмс присвиснув, і ми пішли тими слідами. Він не відводив очей від землі, але я позирнув трохи вбік і помітив, на свій подив, що ті самі сліди вели і в зворотному напрямку.

— Один — нуль на вашу користь, Ватсоне, — мовив Холмс, коли я вказав на них. — Ви врятували себе й мене від довгої прогулянки, яка привела б нас на те саме місце. Ходімо назад.

Іти довелося недалеко. Сліди скінчилися біля асфальтової доріжки, що вела до воріт мейплтонської стайні. Тільки-но ми підійшли туди, як до нас вибіг конюх.

— Геть! Вам нема чого тут робити! — крикнув він.

— Я лише хотів запитати вас про одну річ, — мовив Холмс, засунувши два пальці в кишеню жилета. — Чи не буде зарано, якщо я завтра о п'ятій ранку завітаю до вашого господаря, містера Сайлеса Брауна?

— Та що ви, сер. Він і сам встає, коли ще й на світ не благословляється. Аж ось і він, сер, спитайте в нього самого... Ні, ні, сер, він мене вижене, коли побачить, що я беру у вас гроші. Потім, якщо ваша ласка...

Тільки-но Шерлок Холмс заховав назад півкрону, яку щойно дістав з кишені, як із хвіртки вискочив підстаркуватий розлючений чоловік із нагаєм у руці.

— А це що таке, Давсоне?! — вигукнув він. — Плітки розносите, еге ж? Ану зараз же до роботи! А вам якого біса треба тут?

— Кілька хвилин переговорити з вами, любий сер, — якнайсолодшим голосом промовив Холмс.

— Нема в мене часу на балачки з усілякими зайдами! Тут не місце для сторонніх! Ану геть, бо нацькую на вас собак!

Холмс нахилився до вуха тренера й щось прошепотів. Той здригнувся й густо почервонів.

— То брехня! — скрикнув він. — Підла брехня!

— Чудово. То будемо обговорювати це тут, при публіці, чи заїдемо до будинку?

— Добре, ходімо, якщо хочете.

Холмс усміхнувся.

— Я повернуся за десять хвилин, Ватсоне, — сказав він. — А тепер, містере Брауне, я до ваших послуг.

Минуло вже двадцять хвилин, і полум'яні вечірні барви зблякли, коли Холмс із тренером повернулися. Я ще ніколи не бачив такої швидкої зміни, як та, що сталася з Сайлесом Брауном за ці хвилини. Його обличчя зробилося попелясто-сірим, чоло вкрили дрібні краплі поту, нагай тремтів у руці, наче гілка під вітром. Де й поділися його самовпевненість і нахабство, — він дріботів за моїм другом, як собака за господарем.

— Я зроблю все, що ви наказали. Все буде виконано... — повторював він.

— І не здумайте не послухатись, — мовив Холмс, обернувшись до нього.

Той аж скулився під його поглядом.

— Ну що ви! Я виконаю все. Зробити так, як було раніше, чи ні?

Холмс на хвилину замислився, а тоді засміявся.

— Ні, не треба, — сказав він. — Я напишу вам. І ніякого крутійства, бо інакше...

— О, повірте мені, повірте!

— Так, я гадаю, що вам можна повірити. Завтра дістанете від мене настанови. — Він обернувся, не звернувши уваги на простягнуту до нього тремтячу руку, й ми подалися до Кінґс-Пайленда.

— Такої незвичайної суміші нахабства, боягузтва й підлоти, як у цього містера Сайлеса Брауна, я вже давно не зустрічав, — зауважив Холмс, коли ми втомлено простували назад.

— То кінь у нього?

— Та він спочатку аж дибки став, але я так яскраво змалював йому той ранок і все, що він тоді робив, що він врешті повірив, ніби я бачив це навіч. Гадаю, ви звернули увагу на незвичайні квадратні переди на слідах і на те, що на ньому були саме черевики з квадратними передами. До того ж, для простого слуги цей вчинок був би занадто зухвалий... Я розповів йому, як він зазвичай прокинувся раніш за всіх, вийшов до загону й побачив чужого коня на краю боліт; як він підійшов і, не вірячи власним очам, помітив у нього на лобі білу зірку, яка й дала фаворитові ім'я; як зміркував, що доля привела до нього єдиного суперника того коня, на якого він сам поставив велику суму. Тоді я розповів, що першим його наміром було відвести коня назад до Кінгс-Пайленда, але нечистий спокусив його захвати коня, поки не скінчаться перегони, після чого він повернувся до Мейплтона й сховав його там. Коли я розтлумачив йому кожну подробицю, він став думати тільки про те, як урятувати власну шкуру.

— Але ж хіба стайню не оглядали?

— Ну, цей старий шахрай ошукає будь-кого.

— А ви не боїтеся залишати фаворита в Брауна, якщо він зацікавлений у зникненні коня?

— Любий друже, Браун пильнуватиме його як око в голові. Він знає, що це для нього — єдина надія на помилування.

— Полковник Росс не справив на мене враження людини, що милуватиме ворогів!

— Полковник Росс тут ні до чого. У мене свої методи і я розповідатиму лише те, що сам вважаю за потрібне. Оце й є перевагою мого неофіційного становища. Не знаю, чи ви це помітили, Ватсоне, але полковник надто зверхньо поглядав на мене. Я хочу трохи покепкувати з нього. Не кажіть йому нічого про коня.

— Звичайно, якщо ви цього не хочете.

— Та все це, звісно, дурниці в порівнянні з тим, хто насправді вбив Джона Стрекера.

— Ви зараз візьметесь до цього?

— Навпаки, ми з вами сьогодні повернемося до Лондона нічним потягом.

Холмсові слова приголомшили мене. Ми пробули в Девонширі лише кілька годин, і він з таким успіхом розпочав свої пошуки, а тепер хоче все це кинути. Я не зміг витягти з нього ані слівця, поки ми вертали до будинку тренера.

— Ми з моїм другом повертаємося нічним експресом додому, — мовив Холмс. — Нам надзвичайно приємно було трохи подихати вашим чудовим дартмурським повітрям.

Інспектор широко розплющив очі, а вуста полковника скривилися в недобрій посмішці.

— То ви вважаєте, що вбивцю бідолашного Стрекера заарештувати неможливо? — запитав він.

Холмс знизав плечима.

— Це, мені здається, досить непросто, — відповів він. — Проте я запевняю вас, що ваш кінь у вівторок бігтиме. Попередьте, будь ласка, жокея, щоб той був готовий. Чи можна поглянути на фотографію містера Джона Стрекера?

Інспектор дістав з кишені конверт і витяг з нього фотографію.

— Любий Ґреґорі, ви вгадуєте всі мої бажання. Почекайте, будь ласка, мене тут: я маю кілька запитань до служниці.

— Правду кажучи, ваш лондонський помічник засмутив мене, — різко мовив полковник Росс, тільки-но мій друг залишив кімнату. — Я не бачу, щоб після його приїзду бодай щось з'ясувалося.

— Але ж вас урешті запевнили, що ваш кінь бігтиме на перегонах, — сказав я.

— Так, це правда, — мовив полковник, знизавши плечима, — але мені потрібен кінь, а не слова.

Я вже зібрався відповісти щось на захист свого друга, як він знову повернувся до кімнати.

— От і все, джентльмени, — сказав він. — Я готовий вирушити до Тавістока.

Коли ми підійшли до коляски, один з конюхів відчинив нам дверцята. Несподівано Холмс, осяяний якоюсь думкою, перехилився через край коляски й смикнув конюшого за рукав.

— У вас у загоні є кілька овець, — мовив він. — Хто їх доглядає?

— Я, сер.

— А ви не помітили, бува, в них чогось дивного останнім часом?

— Ні, сер, нічого. Хіба що троє почали кульгати, сер.

Я побачив, що Холмс із задоволенням засміявся й потер руки.

— Добре задумано, Ватсоне, дуже добре задумано, — сказав він, штовхаючи мене ліктем. — Ґреґорі, дозвольте запропонувати вашій увазі цю незвичайну пошесть серед овець. Поїхали!

Обличчя полковника Росса досі виражало його невисоку думку стосовно можливостей мого друга, але інспектор, як я помітив, аж стрепенувся.

— По-вашому, це так важливо? — спитав він.

— Надзвичайно.

— Чи є ще якісь подробиці, до яких мені варто було б придивитися?

— До дивної поведінки собаки тієї ночі.

— Але ж собака цілу ніч мовчав!

— Оце й видається мені дивним, — зауважив Шерлок Холмс.

* * *

Чотирма днями пізніше ми з Холмсом знову сиділи в потязі, що мчав нас до Вінчестера, де мали відбутися перегони на кубок Вессекса. Полковник Росс чекав на нас, як ми й домовилися, біля станції й повіз нас у своїй колясці за місто, де був розташований іподром. Обличчя його було похмуре, й поводився він з нами дуже холодно.

— Я й досі не маю жодної звістки про свого коня, — мовив він.

— Сподіваюся, ви впізнаєте його, коли побачите? — спитав Холмс.

Полковник розлютився.

— Я можу розповісти вам про всіх коней, що брали участь у перегонах останні двадцять років, — відповів він. — Мого Звіздочолого, з білою зіркою на лобі та білою плямою над правим переднім копитом, упізнає й дитина!

— А які ставки?

— Коїться щось незбагненне. Вчора ставили п'ять до одного, вранці розрив почав швидко скорочуватись, і я не можу сказати, чи втримається він зараз на трьох до одного.

— Он як! — сказав Холмс. — Хтось про щось, безперечно, довідався.

Тільки-но коляска під'їхала до огорожі, що оточувала головну трибуну, я взяв афішу, оглянув її й прочитав:

"Приз Вессекса.

Коні чотирьох та п'яти років. Нова дистанція (одна миля п'ять ферлонгів). 50 фунтів передплатних. Перший приз — 1000 фунтів. Другий — 300 фунтів. Третій — 200 фунтів.

1. Негр — власник Хіс Ньютон. Жокей — шолом червоний, камзол коричневий.

2. Боксер — власник полковник Вордлоу. Жокей — шолом рожевий, камзол блакитно-чорний.

3. Безжурний — власник лорд Беквотер. Жокей — шолом та рукави камзола жовті.

4. Звіздочолий — власник полковник Росс. Жокей — шолом чорний, камзол червоний.

5. Ірис — власник герцог Балморальський. Жокей — шолом жовтий, камзол чорний із жовтими смугами.

6. Бешкетник — власник лорд Сінглфорд. Жокей — шолом пурпуровий, рукави камзола чорні".

— Ми викреслили іншого нашого коня, пам'ятаючи ваші слова, — мовив полковник. — Але що це? Звіздочолий — фаворит?

— П'ять до чотирьох проти Звіздочолого! — лунало з трибун. — П'ять до чотирьох проти Звіздочолого! П'ять до п'ятнадцяти проти Безжурного! П'ять до чотирьох проти решти!

— Коні на старті! — вигукнув я. — Всі шестеро!

— Всі шестеро? То мій кінь бігтиме! — скрикнув полковник із великим хвилюванням. — Але я не бачу його. Моїх кольорів досі немає!

— Вийшло лише п'ятеро. Оце, напевно, він.

Тільки-но я сказав це, як із загону вибіг клусом міцний гнідий кінь і промчав повз нас. На жокеєві було вбрання відомих усім полковникових кольорів.

— Це не мій кінь! — вигукнув господар. — Ця тварина не має на тілі жодної білої волосинки! Містере Холмсе, що тут врешті коїться?!

— Гаразд, гаразд, погляньмо, як він ітиме, — незворушно мовив мій друг. Кілька хвилин він тримав мій бінокль біля очей. — Чудово! Який гарний старт! — раптом вигукнув він. — Вони повертають!

Із коляски нам було добре видно, як коні вийшли на прямий відрізок доріжки. Шість коней ішли так щільно, що всіх їх, здавалося, можна було

накрити одною попоною, аж тут на півдорозі жовтий колір Мейплтона вирвався вперед. Однак недалеко від місця, де ми стояли, кінь полковника обійшов Безжурного й підбіг до фінішу аж на шість корпусів попереду. Ірис герцога Балморальського, набагато відставши, прийшов третім.

— Будь-що я виграв, — прошепотів полковник, проводячи долонею по очах. — Але я нічого ніколи не розумію! Чи не здається вам, містере Холмсе, що ви занадто вже довго мене інтригуєте?

— Звичайно, полковнику. Зараз ви дізнаєтеся про все. Ходімо подивимось на коня всі разом. Ось і він, — вів далі Холмс, коли ми увійшли до загону, куди пускали лише власників коней та їхніх друзів. — Варто лише потерти йому лоб і ногу спиртом, і ви впізнаєте свого давнього знайомця Звіздочолого.

— А що сталося?

— Ваш кінь опинився в руках шахрая, і я наслідився випустити його таким, яким його сюди прислали.

— Мій любий сер, це просто диво, що ви вчинили! Кінь у чудовій формі. Ніколи ще за все своє життя він не йшов краще! Тисячу разів прошу у вас вибачення за сумніви щодо ваших здібностей. Ви зробили мені велику послугу! Але ще більшу послугу ви зробите мені тоді, коли у ваших руках опиниться вбивця Джона Стрекера.

— Я вже зробив це, — спокійно мовив Холмс.

Ми з полковником здивовано вп'ялися у нього очима.

— Ви знайшли його! Де ж він?

— Він тут.

— Тут?! Де ж саме?

— Я маю честь зараз перебувати поруч із ним.

Полковник спалахнув гнівом.

— Я розумію, що багато чим завдячую вам, містере Холмсе, — мовив він, — але ці слова можна сприйняти лише як вельми невдалий жарт або образу.

Шерлок Холмс засміявся.

— Та що ви, полковнику, я й не думав звинувачувати вас у злочині, — сказав він. — Справжній убивця стоїть у вас за спиною. — Він зробив крок уперед і поклав руку на лискучу шию жеребця.

— Це кінь?! — в один голос видихнули ми з полковником.

— Так, кінь. Але вину його пом'якшує те, що він захищав себе й що Джон Стрекер був людиною, не гідною вашої довіри... Але вже лунає дзвоник, тож облишмо нашу розповідь до зручнішого часу, бо в наступних перегонах я й сам маю намір трохи виграти.

* * *

Повертаючись увечері додому в купе пульманівського вагона, ми й не помітили, як прибули до Лондона, — з таким захопленням слухали розповідь мого друга про те, що сталося в дартмурських стайнях тієї ночі і як він розкрив цю таємницю.

— Мушу визнати, — провадив він, — що всі версії, які я склав за газетними повідомленнями, були всуціль помилкові. Адже можна було навіть на їхньому ґрунті намацати деякі віхи, якби не безліч подробиць,

що їх газети висипали на голови читачів. Я приїхав до Девоншира з переконанням, що справжній злочинець — Фіцрой Сімпсон, хоч і розумів, звичайно, що докази проти нього не такі вже й незаперечні. Тільки коли ми під'їхали до будинку тренера, я усвідомив справжню вагу тієї обставини, що на вечерю тоді була баранина з часниковою підливою. Ви, напевно, пам'ятаєте, що я тоді нічого довкола себе не помічав і зостався сидіти в колясці, коли всі вже висіли з неї. Мене вразило те, що я ледь не проминув такого очевидного доказу.

— Правду кажучи, — мовив полковник, — я й досі не можу зрозуміти, яким чином цей доказ допоміг вам.

— Це була перша ланка в ланцюжку моїх міркувань. Порошок опію ніяк не можна вважати позбавленим смаку. Пахощі його не такі вже й неприємні, але досить стійкі. Коли його підсипати до звичайного харчу, людина, безперечно, це відчує й не їстиме тієї страви. Але часникова підлива — це саме те, що може приглушити ті пахощі. Будь-який зв'язок між появою тієї ночі Фіцроя Сімпсона та часниковою підливою на вечерю в родині тренера неможливо віднайти, хіба припустити, що той випадково захопив із собою порошок опію, але такий збіг видається надто вже дивовижним. Тож цю версію відкидаємо. Тоді Сімпсон опиняється поза підозрою, але в центр нашої уваги потрапляють Стрекер та його дружина — єдині, хто міг вибрати тоді на вечерю баранину з часниковою підливою. Опій підсипали конюхові просто в тарілку, бо всі інші їли ту саму страву й нічого з ними не сталося. Хто ж підсипав опій у тарілку, коли служниця того не бачила?

Перш ніж шукати відповідь на це запитання, я пригадав, що собака тієї ночі мовчав; звичайно ж, ці обставини були якнайтісніше пов'язані між собою. З пригоди з Сімпсоном я дізнався, що в стайні був собака; але коли туди хтось зайшов і забрав коня, він чомусь мовчав і не розбудив конюхів, що спали на сіннику. Звичайно ж, собака добре знав нічного гостя.

Я був уже впевнений або майже впевнений, що до стайні вночі увійшов і забрав Звіздочолого Джон Стрекер. З якою метою він це вчинив? Звичайно, з недоброю, бо навіщо тоді йому було присипляти свого власного помічника? Але що він замислив, мені й досі було незрозуміло. Траплялися випадки, коли тренери ставили великі суми грошей проти власних коней через підставних осіб і шахрайським чином не давали їм виграти. Іноді підкуплюють жокея, іноді застосовують підступніші й певніші засоби. Що ж відбулося тоді? Я сподівався, що в цьому мені допоможуть розібратися речі з кишені тренера.

Так воно й сталося. Ви, звичайно, не можете не пам'ятати про той дивний ніж, який знайшли в небіжчиковій руці, ніж, який людина при здоровому глузді ніколи не використала б як зброю. Це був, як повідомив нас доктор Ватсон, хірургічний ніж, призначений для найтонших операцій. Тієї ночі ним і мали зробити одну з таких тонких операцій. Ви, полковнику Россе, з вашим конярським досвідом повинні знати, що можна так підрізати жили на нозі коня, що на шкірі не зостанеться жодних слідів. Кінь після того трішки кульгатиме, але вважатимуть, що причиною всьому надмірні тренування чи ревматизм, тільки не чиясь нечиста гра.

— Негідник! Мерзотник! — скрикнув полковник.

— Тепер — про те, навіщо Джон Стрекер повів коня на болото. Такий кінь, як Звіздочолий, відчувши біль від порізу ножем, побудив би своїм іржанням усіх довкола. Це треба було зробити якомога далі від людей.

— Я був сліпий! — вигукнув полковник. — Ну, звичайно ж, на те йому й знадобилися свічка та запалений сірник!

— Безперечно. А огляд його речей допоміг мені встановити не лише спосіб злочину, а й чому його вчинено. Як людина світська, ви, полковнику, знаєте, що чужих рахунків ніхто в своїй кишені не носить, — кожному вистачає і власних турбот. Тоді я зрозумів, що Стрекер жив

подвійним життям. З того рахунка я побачив, що тут ідеться про жінку з вишуканими смаками. Хоч який ви добродійник для своїх слуг, усе ж таки одному з них нелегко було б купувати своїй коханці сукні за двадцять ґіней. Я непомітно розпитав місіс Стрекер про цю сукню й, переконавшись, що вона ніколи й не бачила її, записав адресу кравчині, бо був упевнений, що тільки-но покажу їй Стрекерову фотографію, як від вигаданого Дербішира нічого не залишиться.

Тепер усе стало на свої місця. Стрекер повів коня до улоговини, щоб ніхто не помітив вогника запаленої свічки. Сімпсон, тікаючи, загубив краватку, і Стрекер підібрав її, — можливо, щоб перев'язати коневі ногу. Спустившись до улоговини, він став позаду коня й тернув сірником, але тварина, злякавшись спалаху світла й відчувши своїм природним чуттям якусь небезпеку, кинулася геть і випадково вдарила Стрекера копитом у чоло. Той, незважаючи на дощ, уже встиг скинути свій плащ, — адже операція мала бути тонка, — і, падаючи, поранив собі стегно. Чи все ви зрозуміли з моєї розповіді?

— Чудово! — вигукнув полковник. — Просто чудово! Ви неначе були увесь час поряд із ним!

— І наостанок ще одне. Мені спало на думку, що така обережна людина, як Стрекер, не взялася б до такої тонкої операції, не маючи практики. На чому він міг би попрактикуватися? Я помітив у загоні овець і запитав про них конюха; його відповідь, на мій подив, підтвердила моє припущення. Коли я повернувся до Лондона, то передусім відвідав кравчиню, яка впізнала у Стрекері свого постійного замовника на ім'я Дербішир. Дружина його — велика модниця й обожнює вишукані сукні. Я не маю жодного сумніву, що саме через цю жінку він поринув у борги і це підштовхнуло його до такого жалюгідного вчинку.

— Ви не пояснили мені лише одного! — вигукнув полковник. — Де був кінь?

— О, він утік, і його спіймав один з ваших сусідів. Я гадаю, нам треба бути милостивим до нього... Ось уже й Клепхемський роз'їзд, коли не помиляюсь, і менш ніж за десять хвилин ми будемо на вокзалі Вікторія. Якщо ви зайдете до нас викурити сигару, полковнику, я радий буду розповісти вам про всі інші подробиці, що можуть вас зацікавити.

Картонна коробка

Добираючи кілька типових пригод, що окреслюють надзвичайні розумові здібності мого друга Шерлока Холмса, я намагався, як міг, відшукати серед них найменш химерні, але водночас такі, що відкривали б найширше поле для його талантів. Однак, на жаль, цілком відокремити химерне від кримінального неможливо, й літописцеві залишається вибирати: чи пожертвувати подробицями, конче потрібними для його розповіді, й таким чином дати хибне враження про цю справу, чи брати ті відомості, які надає йому випадок, а не вибір. Після цього короткого вступу я перейду до своїх нотаток про дивовижний і навіть дещо жахливий ланцюг подій.

То було страшенно спекотної серпневої днини. Бейкер-стрит розжарилася, як піч, і сліпучий блиск сонця на жовтій цеглі будинку навпроти різав очі. Важко було повірити, що це ті самі стіни, що так сумно виглядали з зимового туману. Штори в нас були напівспущені, і Холмс, підібгавши ноги, лежав на канапі, читаючи й перечитуючи лист, який одержав із ранковою поштою. Щодо мене, то я за час служби в Індії звик терпіти спеку краще, ніж холод, тож тридцять три градуси не були для мене обтяжливі. Але в ранкових газетах я не знайшов нічого цікавого. Парламент роз'їхався. Люди вибиралися з міста, і я засумував за галявинами Нью-Фореста й пляжами Саутсі. Але вичерпаний банківський рахунок змусив мене зачекати з відпусткою, а щодо мого друга, то ні село, ні море анітрохи не вабили його. Йому подобалося таїтися серед п'яťох мільйонів людей, перебираючи їхні долі, мов нитки з ляльками, і ловлячи кожну найменшу чутку чи підозру про нерозкритий злочин. Замилування природою не було серед багатьох його чеснот, і він

змінював цю звичку тільки тоді, коли облишав міського лиходія і брався вистежувати його сільського колегу.

Побачивши, що Холмс надто захоплений читанням, я кинув нудну газету, вмовстився глибше в кріслі й поринув у роздуми. Несподівано голос друга перервав мої думки.

— Ваша правда, Ватсоне, — сказав він. — Це найбезглуздіший спосіб розв'язувати суперечки.

— Найбезглуздіший! — вигукнув я і, зрозумівши раптом, що він угадав мою невисловлену думку, підскочив у кріслі і вражено поглянув на нього.

— Що це, Холмсе?! — скрикнув я. — Я навіть уявити собі не можу!

Він щиро засміявся з мого здивування.

— Пам'ятаєте, — мовив він, — як нещодавно, коли я прочитав вам уривок з оповідання По, де людина спостерігає за плином думок свого співрозмовника, ви ладні були вважати це за авторську вигадку. А моєму зауваженню про те, що я ввесь час роблю те саме, ви не повірили.

— Та що ви!

— Може, ви не сказали цього словами, любий Ватсоне, але порухом брів — безперечно. Отож коли я побачив, що ви кинули газету й задумалися, то радий був нагоді прочитати ваші думки і врешті втрутитися в них — на доказ того, що не відстав від вас ані на крок.

Проте мене таке пояснення не вдовольнило.

— В уривку, який ви прочитали мені, — мовив я, — людина робить свої висновки на підставі дій людини, за якою спостерігає. Як я пам'ятаю, вона спіткнулася об каміння, поглянула на зорі й таке інше. Але я спокійно сидів у кріслі, тож який ключ я міг вам дати?

— Ви несправедливі до себе. Риси обличчя дано людині як засіб для вираження думок, і ваші риси вірно вам служать.

— То ви хочете сказати, що прочитали мої думки на обличчі?

— На обличчі й передусім — в очах. Ви, мабуть, і самі не пам'ятаєте, з чого почали?

— Ні, не пригадую.

— Тоді я скажу вам. Кинувши газету, — то була перша дія, що привернула мою увагу до вас, — ви з півхвилини сиділи байдуже. Потім ваші очі зупинились на щойно оправленому портреті генерала Ґордона, і з того, як змінилося ваше лице, я зрозумів, що роздуми почалися. Але й вони не завели вас далеко. Ваші очі перекинулися на портрет Генрі Ворда Бічера, що стоїть без рами на ваших книжках. Тоді ви позирнули на стіну, й думка ваша стала очевидною. Ви подумали: якщо цей портрет оправити, то він якраз затулить порожнє місце й пасуватиме до Ґордонового портрета.

— Ви дивовижно простежили за мною! — вигукнув я.

— Досі я навряд чи міг помилитися. Аж тут ваші думки повернулися до Бічера, й ви поглянули на нього уважно, навіть пильно. Потім ви перестали щулитись, але дивились на портрет і далі, й ваше обличчя сповнилося задуми. Ви згадували випадки з Бічерової біографії. Я добре розумів, що ви при цьому не можете не думати про мету, яку він виконував за дорученням Півночі в добу Громадянської війни: я добре пам'ятаю ваше щире обурення тим, як зустріли його найнепримиренніші

з наших співгромадян. Ви так обурилися, що, думаючи про Бічера, не змогли не згадати й цього. Коли за мить ви відвели очі від портрета, я припустив, що думкою ви звернулись до часів Громадянської війни, а помітивши, як стислися ваші уста, блиснули очі, а руки вчепилися в бильця крісла, я був певен, що ви справді думаєте про хоробрість обох сторін у цій відчайдушній боротьбі. Але потім обличчя ваше знову посмутніло, ви хитнули головою. Ви міркували про страхіття війни та марні людські жертви. Ваша рука потяглася до старої рани, уста скривилися в посмішці; я зрозумів, що недолугість такого способу розв'язання міжнародних суперечок для вас — ясна річ. Тоді я погодився з вами, що це справді безглуздо, і радий був дізнатися, що всі мої висновки правильні.

— Цілком! — мовив я. — Але признаюся, що й тепер, коли ви все пояснили, я не можу не дивуватися.

— Все це досить поверхове, любий мій Ватсоне, будьте певні. Я не став би відвертати цим вашу увагу, якби ви не висловили недовіри минулого разу. Але зараз у мене на руках невеличка загадка, яка може виявитись важчою за цю маленьку спробу читання думок. Чи помітили ви в газеті коротенький допис про дивовижний вміст посилки, надісланої поштою до міс Кушинґ, на Крос-стрит у Кройдоні?

— Ні, я такого не бачив.

— Атож! Ви його обминули. Киньте-но мені газету. Ось він, під фінансовими новинами. Зробіть-но ласку, прочитайте його вголос.

Я підняв газету, яку він повернув мені, й прочитав зазначений допис. Він називався "Страшна посилка":

"Міс Сьюзен Кушинґ, що мешкає на Крос-стрит, у Кройдоні, стала жертвою бридкого жарту — якщо не виявиться, що він має лиховісніший зміст. Учора о другій годині поштар приніс їй невеликий пакунок,

загорнутий у бурий папір. Усередині була картонна коробка, повна кам'яної солі. Висипавши її, міс Кушинґ вжахнулася, побачивши два людських вуха, — схоже, нещодавно відтятих. Коробку було надіслано поштою з Белфаста минулого ранку. Імені посилача не зазначено, і справа стає тим таємничішою, що міс Кушинґ, самотня жінка п'ятдесятирічного віку, має так мало знайомих чи кореспондентів, що майже нічого не одержує поштою. Проте кілька років тому, коли вона мешкала в Пенджі, в неї наймали кімнати троє студентів-медиків, яких вона врешті мусила випроводити через їхню галасливість і погані звички. Поліція вважає, що такий мерзенний вчинок могли скоїти ці юнаки, які мали зло на міс Кушинґ і захотіли налякати її, пославши цей сувенір з анатомічного театру. Деякої вірогідності надає цьому припущенню те, що один з цих студентів приїхав з Північної Ірландії, — з Белфаста, якщо вірити міс Кушинґ. А тим часом триває невпинне слідство, доручене містерові Лестрейду, одному з найкращих детективів нашої поліції".

— Із "Дейлі Кронікл" усе, — мовив Холмс, коли я скінчив читати. — А це від нашого друга Лестрейда. Вранці я одержав від нього лист. Ось що він пише:

"Гадаю, що ця справа буде якраз вам до смаку. Ми сподіваємось з'ясувати її до кінця, проте маємо деякі труднощі через брак матеріалу. Ми, звичайно, надіслали телеграму до поштової контори в Белфасті, але того дня було відіслано багато посилок, і про цю вони нічого не можуть сказати й не пам'ятають відправника. Коробка півфунтова, з-під паточного тютюну, й вона нічим нам не прислужилася. Припущення щодо студента-медика досі здається мені найімовірнішим, але якщо ви маєте кілька вільних годин, я був би радий побачити вас тут. Я цілий день буду або в цьому домі, або в поліційній дільниці".

Що ви скажете, Ватсоне? Чи можете ви, незважаючи на спеку, поїхати зі мною до Кройдона з надією додати цю справу до свого літопису?

— Я саме думав, за яку справу взятися б.

— Тоді все гаразд. Подзвоніть, щоб нам принесли черевики, й пошліть по кеб. Я за хвилину повернуся, лише скину халат і наповню цигарницю.

Поки ми їхали потягом, пройшов дощ, і спека в Кройдоні була не така гнітюча, як у столиці. Від'їжджаючи, Холмс послав телеграму, тож Лестрейд — як завжди, жвавий, дженджуристий і схожий на тхора, — зустрів нас на вокзалі. Через п'ять хвилин ми вже були на Крос-стрит, де мешкала міс Кушинг.

То була довжелезна вулиця, забудована двоповерховими цегляними будинками, чистенькими й ніби трохи бундючними, з вибіленими кам'яними ґанками, де біля дверей базікали жінки в фартухах. Десь на половині вулиці Лестрейд зупинивсь і постукав у двері, які відчинила дівчинка-служниця. Міс Кушинг сиділа у вітальні, до якої нас провели. Вона мала спокійне обличчя, великі лагідні очі й сиве волосся, що прикривало скроні. На колінах у неї лежала серветочка для крісла, а поруч стояв кошик із барвистими шовками.

— Вона в коморі, ця гидота, — сказала міс Кушинг, коли Лестрейд увійшов. — Краще б ви зовсім її забрали.

— Я так і зроблю, міс Кушинг. Я тримав її тут лише заради того, щоб мій друг, містер Холмс, міг поглянути на них у вашій присутності.

— Навіщо в моїй присутності, сер?

— Бо він, напевно, схоче дещо запитати у вас.

— Що тут іще питати, коли я сказала вам, що нічого про це не знаю?

— Так, так, мадам, — заспокійливо мовив Холмс. — Звичайно, вам уже надокучили з цією справою.

— Авжеж, сер. Я жінка скромна, живу сама. Ніколи ще не бачила ні свого імені в газетах, ні поліції в себе вдома. Я не дозволю, щоб цю гидоту несли сюди, містере Лестрейде. Коли хочете подивитися, йдіть собі до комори.

Маленька комора стояла в невеличкому садку за будинком. Лестрейд увійшов туди і виніс жовту картонну коробку, шматок бурого паперу й мотузок. Ми посідали на лаву біля стежки, і Холмс заходився оглядати одну за одною речі, які Лестрейд передавав йому.

— Цікавий мотузок, — зауважив мій друг, піднявши його до світла й понюхавши. — Що ви скажете про цей мотузок, Лестрейде?

— Він просмолений.

— Авжеж. Це шматок просмоленого шпагату. Ви також, безперечно, помітили, що міс Кушинг перерізала його ножицями: це видно з двох надрізів з кожного боку. Цей факт має велике значення.

— Не розумію, що тут важливого, — мовив Лестрейд.

— Важливе те, що вузол залишився цілий, і вузол цей — непростий.

— Його дуже майстерно зав'язано. Про це я вже записав, — самовдоволено сказав Лестрейд.

— Ну, досить уже про мотузок, — мовив з усмішкою Холмс, — тепер — про обгортку. Бурий папір, що відчутно пахне кавою. Хіба ви не помітили? Це поза всяким сумнівом. Адресу написано друкованими літерами, досить невправно: "Міс С. Кушинг, Крос-стрит, Кройдон". Написано широким пером, можливо, "рондо", і препоганим чорнилом. Слово "Кройдон" спочатку було написано через "ї", яке виправлено на "й". Отже, посилку надіслав чоловік — почерк виразно чоловічий, — не дуже освічений і незнайомий з містом Кройдоном. От і добре! Коробка

жовта, півфунтова, з-під паточного тютюну, нічим не примітна, крім двох відбитків великого пальця в лівому нижньому кутку. Її наповнено кам'яною сіллю, якою користуються для зберігання шкіри та іншої сировини. Але всередині — щось справді дивовижне.

Сказавши це, він дістав обидва вуха й, поклавши собі на коліна дошку, почав уважно їх розглядати, поки ми з Лестрейдом, стоячи обабіч лави, схилилися вперед, позираючи то на цей страшний сувенір, то на замислене, суворе обличчя нашого друга. Врешті-решт він поклав їх назад і деякий час сидів у глибокій задумі.

— Ви, напевно, помітили, — сказав він насамкінець, — що це непарні вуха.

— Так, я помітив. Якщо це жарт якихось студентів-медиків, їм легко було послати і два непарні вуха, й пару.

— Саме так. Але це не жарт.

— Ви певні в цьому?

— Багато що про це свідчить. У трупи в анатомічному театрі вводять консервант. На цих вухах його немає. До того ж, вони свіжі. Їх було відтято тупим лезом: навряд чи це робив студент. І знову-таки, медик обрав би для консервування карболку чи спирт і аж ніяк не кам'яну сіль. Повторюю, що це не жарт: перед нами серйозний злочин.

Легкий холодок пробіг моїм тілом, коли я почув слова свого друга й побачив, як спохмурніло його обличчя. За цим рішучим вступом приховувався незрозумілий і невимовний страх. Лестрейд, проте, хитнув головою, як людина, переконана в чомусь тільки наполовину.

— Безперечно, дещо свідчить проти жарту, — сказав він, — але проти інших припущень ми маємо переконливіші докази. Ми знаємо, що ця

жінка останні двадцять років жила дуже скромним життям як у Пенджі, так і тут. Навряд чи вона провела хоч один день не вдома. Навіщо ж тоді злочинцеві посилати їй докази своєї вини, тим паче, що вона, — якщо це не першорядна актриса, — розуміється на цій справі не більше за нас?

— Це загадка, яку ми маємо розв'язати, — відповів Холмс, — і зі свого боку я почну з припущення, що мої міркування правдиві і що скоєно було два вбивства. Одне з цих вух — жіноче, маленьке, гарних обрисів, з дірочкою від сережки; інше — чоловіче, засмагле, вицвіле і теж з дірочкою від сережки. Ці двоє, напевно, мертві, бо інакше ми б уже почули про них. Сьогодні п'ятниця. Посилку було надіслано в четвер уранці. Отже, трагедія сталася в середу чи вівторок або раніше. Якщо цих двох було вбито, хто ще, крім самого вбивці, міг надіслати міс Кушинг пам'ятку про свій злочин? Вважатимемо, що відправник — та людина, яка нам потрібна. Але він мусив мати вагому причину послати це міс Кушинг. Яку причину? Може, дати їй знати, що справу скінчено? Чи, може, боляче вразити її? Тоді вона повинна знати, хто це такий. Чи знає це вона? Гадаю, що навряд. А якщо знає, то нащо їй викликати поліцію? Вона могла б закопати вуха, й ніхто про це не довідався б. Так вона мала вчинити, якби хотіла покрити злочинця. А якби не бажала його покривати, то сказала би його ім'я. Ось де загадка, яку треба з'ясувати! — Він говорив швидко, високим голосом, байдуже дивлячись поверх садової огорожі, потім жваво скочив на ноги й подався до будинку.

— У мене є кілька запитань до міс Кушинг, — сказав він.

— Якщо так, то я залишу вас, — мовив Лестрейд, — бо маю ще одну невеличку справу на руках. Гадаю, що від міс Кушинг мені більше нічого не треба. Шукайте мене в поліційній дільниці.

— Ми зайдемо туди по дорозі на вокзал, — відказав Холмс.

За мить ми знову були у вітальні, де незворушна леді, як і раніше, спокійно вишивала серветочку. Коли ми увійшли, вона поклала її на

коліна й поглянула на нас своїми щирими, допитливими блакитними очима.

— Я певна, сер, — сказала вона, — що це помилка. Посилка призначалася не мені. Я кілька разів говорила це джентльменові зі Скотленд-Ярду, але він лише кепкував з мене. В мене немає жодного ворога в світі, тож нащо комусь так жартувати зі мною?

— Я схильний до такої самої думки, міс Кушинг, — відповів Холмс, сідаючи поруч. — Найімовірніше, здається мені... — Він замовк, і я був здивований, помітивши, що він уп'явся очима в її профіль. Подив, а потім задоволення вмить промайнуло на його бадьорому обличчі, але коли вона позирнула на нього, щоб дізнатися про причину його мовчання, він уже цілком опанував себе. Тепер і я пильно оглянув її старанно зачесане сиве волосся, охайний чіпок, маленькі позолочені сережки, спокійні риси обличчя, проте не побачив нічого, що могло б пояснити таке хвилювання мого друга.

— У мене є кілька запитань до вас...

— О, як мені набридли ці запитання! — роздратовано вигукнула міс Кушинг.

— У вас, здається, є дві сестри.

— Звідки ви про це знаєте?

— Тільки-но я ступив до кімнати, як побачив на полиці каміна портрет трьох жінок, одна з яких, звичайно, ви самі, а інші — такі схожі на вас, що жодного сумніву бути не може.

— Так, ви вгадали. То мої сестри, Сара й Мері.

— А тут, біля мене, є інший портрет, виконаний у Ліверпулі, — вашої молодшої сестри в товаристві якогось чоловіка, судячи з одержі — корабельного служника. Як я бачу, вона тоді була незаміжня.

— Як швидко ви все помічаєте!

— Це моя робота.

— Що ж, ваша правда. Вона побралась із містером Бравнером через кілька днів після того. Коли їх сфотографували, Джім Бравнер служив на Південноамериканській лінії, але він так її кохав, що не міг перенести тривалої розлуки з нею, отож і перейшов на пароплав, що курсує між Ліверпулем та Лондоном.

— Чи не на "Переможця"?

— Ні, на "Травневий день", як я чула. Джім одного разу приїздив до мене. Це було ще до того, як він порушив обіцянку не пити; а потім завжди пив, коли бував на березі, й від першої-ліпшої чарки божеволів. Що то за лихий день був, коли в руках у нього знову з'явилася чарка! Спочатку він посварився зі мною, потім із Сарою, а тепер Мері покинула писати до нас, і ми не знаємо, що з ними сталося.

Видно було, що ця річ серйозно турбувала міс Кушинг. Як і більшість самотніх людей, спершу вона соромилась, але насамкінець стала досить балакучою. Вона розповіла нам багато дрібниць про свого зятя-служника, а далі перейшла до своїх колишніх квартирантів — студентів-медиків і довго перелічувала всі їхні провипи разом з іменами й назвами їхніх лікарень. Холмс уважно слухав усе, часом дещо перепитуючи.

— Тепер про вашу другу сестру, Сару, — мовив він. — Дивно мені, що ви не живете разом, адже ви обидві незаміжні.

— О! Якби ви знали Сарину вдачу, то не дивувалися б. Переїхавши до Кройдона, ми донедавна жили разом — місяців зо два минуло, як розлучилися. Не хочу говорити нічого поганого про свою сестру, але ця Сара завжди лізе, куди не просять, і дуже вередлива.

— То ви кажете, що вона посварилася з вашими ліверпульськими родичами?

— Так, а колись вони були найкращі друзі. Сара навіть оселилась там, щоб бути ближче до них. А тепер не може без лайки згадати Джіма Бравнера. Останні шість місяців, впродовж яких вона мешкала тут, тільки й мови було, що про його пияцтво та лихі звички. Здається мені, що він застукав якось її за плітками й сказав кілька тепленьких слів. Звідти воно й почалося.

— Дякую, міс Кушинг, — уклонився Холмс. — То ваша сестра Сара мешкає, кажете, у Воллінгтоні, на Нью-стрит? На все добре. Пробачте, що довелось потурбувати вас у справі, до якої, як ви кажете, не маєте жодного стосунку.

Коли ми вийшли на вулицю, повз нас саме проїздив кеб, і Холмс зупинив його.

— Чи далеко до Воллінгтона? — спитав він.

— Ні, десь із милю, сер.

— От і добре. Сідайте, Ватсоне. Коваль клепле, поки тепле. Хоч справа ця проста, але має декілька повчальних подробиці. Зупиніться, хлопче, коли під'їдемо до телеграфу!

Холмс надіслав коротку телеграму і всю решту дороги сидів у кебі, насунувши капелюх на ніс, щоб уберегтися від сонця. Наш візник зупинився перед будинком, схожим на той, який ми щойно покинули. Мій

друг наказав йому зачекати, але тільки-но він узявся за молоток на дверях, як вони відчинились і на порозі з'явився статечний молодий джентльмен у чорному, з начищеним до блиску циліндром у руці.

— Чи вдома міс Кушинг? — спитав Холмс.

— Міс Сара Кушинг дуже хвора, — відповів той. — Учора в неї з'явилися симптоми тяжкої мозкової хвороби. Як її лікар, я не можу дозволити собі пустити до неї будь-кого. Я радив би вам завітати днів через десять. — Він надів рукавички, зачинив двері й пішов вулицею.

— Що ж, не можна, то й не можна, — бадьоро сказав Холмс.

— Мабуть, вона й не змогла б, а може, й не схотіла б багато чого розповідати.

— А мені й не треба, щоб вона щось розповідала. Я лише хотів поглянути на неї. Хоча, гадаю, я вже маю все, що треба. Відвезіть нас, хлопче, до якогось пристойного готелю, де можна поснідати, а потім ми завітаємо до нашого друга Лестрейда.

Ми вдвох чудово попоїли. За сніданком Холмс розмовляв лише про скрипки і з великим запалом розповів, як він за п'ятдесят п'ять шилінгів купив у крамаря-єврея з Тотенгем-Корт-Роуд скрипку Страдиварі, варту щонайменш п'ятисот ґіней. Тоді він перейшов до Паганіні, й ми з годину просиділи за пляшкою кларету, поки він переказував мені одну за одною бувальщини про цю незвичайну людину. Минув уже полудень, і гарячий блиск сонця змінився м'яким приємним світлом, коли ми приїхали до поліційної дільниці. Лестрейд чекав нас на дверях.

— Вам телеграма, містере Холмсе, — мовив він.

— А, це відповідь! — Холмс розпечатав її, пробіг очима й сунув у кишеню. — Все гаразд, — додав він.

— Ви щось знайшли?

— Я знайшов усе!

— Що? — Лестрейд здивовано вирячивсь на нього. — Ви жартуєте.

— Ні, я серйозніший, ніж будь-коли в житті. Скоєно страхітливий злочин, і здається мені, що я розкрив кожну його подробицю.

— А злочинець?

Холмс накидав кілька слів на звороті своєї візитної картки і подав її Лестрейдові.

— Ось його ім'я, — сказав він. — Ви не зможете заарештувати його раніше, ніж завтра ввечері. Я хотів би, щоб моє ім'я не згадували в цій справі, бо волю, аби воно виступало лише тоді, коли розкриття злочину має певні труднощі. Ходімо, Ватсоне.

Ми подалися до вокзалу, залишивши Лестрейда стояти й захоплено дивитися на картку, що її кинув йому Холмс.

* * *

— У цій справі, — почав Шерлок Холмс, коли ми ввечері розмовляли, закупивши сигари, в нашій кімнаті на Бейкер-стрит, — як і в розслідуваннях, описаних вами під назвами "Етюд у багряних тонах" та "Знак чотирьох", нам слід було міркувати в зворотному порядку, йдучи від наслідків до причин. Я написав Лестрейдові прохання повідомити деталі, яких нам бракує, — про них він дізнається лише після того, як візьме злочинця. А про це можна не турбуватися, бо він, хоч і зовсім не вміє думати, але вчепиться, як бульдог, коли збагне, що слід робити; ця чіпкість і привела його у верхи Скотленд-Ярду.

— То ви ще не скінчили справи? — запитав я.

— Загалом скінчив. Ми знаємо, хто скоїв цей жахливий злочин, хоч одна з жертв нам іще невідома. Звичайно, ви вже прийшли до якогось власного висновку.

— Ви, мабуть, підозрюєте цього Джіма Бравнера, служника з ліверпульського пароплава?

— О, це більш, ніж підозра!

— Але я все-таки не бачу тут нічого, хіба що якісь непевні вказівки.

— Навпаки, як на мене, тут нічого не може бути ясніше. Пройдімо ще раз головними етапами. Як ви пригадуєте, ми підійшли до справи зовсім неупереджено, що завжди дає перевагу. Ми не мали жодної версії — просто спостерігали і робили висновки з наших спостережень. Що ми побачили насамперед? Спокійну, статечну жінку, що живе без жодних таємниць, і портрет, який переконав мене в тому, що в неї є дві молодші сестри. Тоді ж мені сяйнула думка, що коробка могла бути призначена одній із них. Проте я облишив цю думку, бо вирішив, що підтвердити або заперечити її ще встигну. Далі, як ви пам'ятаєте, ми пішли в садок і побачили дивовижний вміст цієї маленької жовтої коробки.

Мотузок був такий, яким шиють вітрила на кораблях, і в нашому розслідуванні запахло морем. Коли я побачив, що його зав'язано морським вузлом, що посилку надіслано з порту й що чоловіче вухо має дірочку для сережки, — а це частіше трапляється серед моряків, ніж серед інших людей, — мені стало зрозуміло, що всіх акторів цієї трагедії слід шукати десь ближче до моря.

Коли ж я оглянув адресу на посилці, то помітив, що там зазначено: "Міс С. Кушинг". Найстарша сестра теж була, звичайно, міс Кушинг, і хоча ім'я її починалося з "С", із цієї ж літери могло починатись і ім'я однієї з

двох інших. Тоді наш розслід довелося б починати спочатку, на свіжому ґрунті. Щоб з'ясувати цю обставину, я повернувся до будинку. Я вже був ладен запевнити міс Кушинґ, що тут, мабуть, сталася помилка, коли раптом, — як ви, напевно, згадали, — замовк. Річ у тім, що я побачив таке, що притьмом здивувало мене й водночас до краю звузило поле наших розшуків.

Як медик ви знаєте, Ватсоне, що немає жодної іншої частини людського тіла, яка була б такою різноманітною, як вухо. Кожне вухо зазвичай вельми своєрідне й відрізняється від усіх інших. У минулорічному "Антропологічному часописі" ви знайдете дві мої невеличкі розвідки з цього питання. Через те я оглянув вуха в коробці очима фахівця й уважно відзначив їхні анатомічні особливості. Уявіть собі мій подив, коли я, поглянувши на міс Кушинґ, зрозумів, що вухо її справді відповідає жіночому вуху, яке я тільки-но вивчав. Про збіг не могло бути й мови. Тут були така сама вкорочена раковина, такий самий широкий вигин у верхній частині, такий самий внутрішній хрящ. За всіма ознаками це було те саме вухо.

Звичайно, я одразу усвідомив величезну вагу цього спостереження. Зрозуміло, що жертва була якнайближчою родичкою леді. Я заговорив з нею про її родину, і ви пам'ятаєте, що вона одразу повідомила нам деякі найцінніші подробиці.

Насамперед, ім'я її сестри — Сара, і адреса її донедавна була та сама, тож зрозуміло, як сталася помилка й кому посилка призначалася. Далі ми почули про служника з пароплава, одруженого з третьою сестрою, й довідалися, що він деякий час був дуже близький до міс Сари, й та навіть переїхала до Ліверпуля, аби бути ближче до Бравнерів, проте згодом вони посварилися. Ця сварка перервала їхні взаємини на кілька місяців, тож якби Бравнер задумав надіслати міс Сарі посилку, то послав би її, безперечно, на стару адресу.

Тепер справа дивовижним чином почала з'ясовуватись. Ми дізналися про існування цього служника, людини запальної, пристрасної, —

згадайте, як він покинув чудову, як на мене, роботу, аби бути ближче до дружини, — й до того ж гіркого п'яниці. Ми мали підстави вважати, що його дружину було вбито, й тоді ж загинув якийсь чоловік — очевидно, моряк. Причиною вбивства передусім, зрозуміло, були ревності. Але чому його докази мала одержати міс Сара Кушинг? Мабуть, через те, що вона, мешкаючи в Ліверпулі, взяла певну участь у подіях, які призвели до трагедії. Зауважте, що пароплави цієї лінії заходять до Белфаста, Дубліна й Вотерфорда, отже, якщо припустити, що злочин скоїв Бравнер і що він одразу після того сів на свій пароплав "Травневий день", то Белфаст — перше місце, звідки він міг надіслати свою жахливу посилку.

Проте на цьому етапі можливий був інший розв'язок, і я, хоч і вважав його малоймовірним, вирішив перевірити себе, перш ніж посуватися далі. Містера й міс Бравнер міг убити якийсь невдаха-коханець, і одне з вух належить її чоловікові. Проти цієї думки знайшлося багато серйозних заперечень, однак вона була цілком вірогідна. Я надіслав телеграму до свого друга Елґара з ліверпульської поліції, в якій спитав, чи вдома міс Бравнер і чи відплив містер Бравнер на "Травневому дні". Тоді ми поїхали до Воллінґтона відвідати міс Сару.

Насамперед мені цікаво було придивитися, чи повторюється в неї родинне вухо. До того ж, звичайно, вона могла надати нам дуже цінні відомості, але навряд чи схотіла б, на моє переконання. Вона мала знати про те, що сталося напередодні, бо про це гомонів увесь Кройдон, і лише їй було зрозуміло, кому призначалася посилка. Якби вона хотіла допомогти правосуддю, то, напевно, зв'язалася б уже з поліцією. Будь-що треба було побачитися з нею, й ми поїхали. Ми дізналися, що звістка про надходження посилки — її хвороба почалася саме з тієї миті — так вразила жінку, що спричинила нервову гарячку. Таким чином з'ясувалося, що вона зрозуміла, що означає ця посилка, але так само було ясно й те, що нам слід трохи зачекати, перш ніж вона зможе стати нам у пригоді.

Проте ми обійшлися без її допомоги. Відповідь з Ліверпуля чекала на нас у поліційній дільниці, куди я просив Елґара переслати її. Ніщо не

могло бути переконливішим. Будинок місіс Бравнер понад три дні стояв замкнений, і сусіди гадали, що вона поїхала на південь, у гості до родичів. У пароплавстві з'ясували, що Бравнер одплив на "Травневому дні", і я вирахував, що на Темзі він з'явиться наступного вечора. Коли він прибуде, його зустрине недоумкуватий, але рішучий Лестрейд, і я не маю сумніву, що ми дізнаємось про решту подробиць.

Шерлок Холмс не помилився в своєму очікуванні. Двома днями пізніше він одержав грубий конверт із коротким листом від детектива й друкованим на машинці документом обсягом у кілька великих аркушів паперу.

— Лестрейд упіймав його. Все гаразд, — мовив Холмс, поглянувши на мене. — Вам, певно, буде цікаво послухати, що він пише.

"Дорогий містере Холмсе!

Згідно з планом, який ми склали заради перевірки наших припущень (яке чудове це "ми", Ватсоне, хіба ні?), я вирушив учора о шостій годині вечора до Альбертського доку й ступив на борт пароплава "Травневий день", що ходить на лінії Ліверпуль — Дублін — Лондон і належить Пароплавній поштової компанії. Розпитавши, що треба, я довідався, що служник на ім'я Джеймс Бравнер перебуває на судні і під час рейсу повадився так дивно, що капітан мусив звільнити його від обов'язків. Зійшовши вниз, я побачив, що він, обхопивши голову руками, сидить на скрині й похитується. Це здоровий, дужий хлопець, чисто поголений і смаглявий, — схожий на Олдріджа, що допомагав нам у справі з фальшивою пральнею. Бравнер підхопився, коли почув, що мені треба, і я підніс до уст свисток, щоб покликати з-за дверей хлопців з річкової поліції, проте, на мій погляд, він був такий знесилений, що без жодного спротиву дозволив одягти на себе наручники. Ми відрядили його до дільничної в'язниці й прихопили з собою скриню, сподіваючися знайти в ній ще якісь докази; але, крім великого гострого ножа, який має багато хто з моряків, не знайшли нічого, що було б нам винагородою за наші клопоти. Проте виявилось, що нам не потрібні жодні докази, бо він, коли

його привели до інспектора, волів дати свідчення, які записав наш стенографіст. Ми віддрукували три примірники, один з яких я надсилаю вам. Справа виявилась, як я й гадав, дуже простою, проте я вельми вдячний вам за Вашу допомогу в розсліді. З сердечним привітом, щиро ваш

Дж. Лестрейд".

— Еге ж! Розслід справді був дуже простий, — зауважив Холмс, — але навряд чи Лестрейдові здавалося так спочатку, коли він звернувся до нас. Отож погляньмо краще, що каже сам Джім Бравнер. Ось свідчення, що він їх подав інспекторові Монтґомері з шедвельської поліційної дільниці, — на щастя, їх застенографовано.

* * *

"Чи маю я що сказати? Авжеж, багато чого. Все чистісінько розповім. Можете повісити мене чи відпустити, — мені байдуже, що ви вчините. Кажу вам, що я відтоді ані на хвилину не можу заснути; якщо й засну тепер, то хіба навіки. Буває, бачу перед собою його лице, але частіше — її. Щоразу так. Він дивиться понуро, люто, а вона — з таким подивом на обличчі. О, бідолашна овечка, як їй було не здивуватися, коли вона побачила смерть в очах, що досі дивились на неї тільки з любов'ю!

Та все це Сарина вина, і нехай прокляття згубленого чоловіка впаде на неї, й закипить кров у її жилах! Ні, я не хочу виправдовуватись. Так, я знову почав пити, справжнісінькою звірюкою став. Але Мері пробачила б мені; вона линула до мене, як линва до блока, якби Сара не переступила наш поріг. Адже Сара Кушинґ кохала мене — отож-бо й воно, кохала, поки її любов не обернулась на отруйну ненависть, коли вона дізналася, що один слід моєї дружини важить для мене більше за все Сарине тіло й душу.

Їх було троє сестер. Найстарша — просто добра жінка, середня — чорт, а молодша — ангел. Сарі було тридцять три, а Мері — двадцять дев'ять, коли я одружився. Ми зажили разом і щасливі були кожного дня, і на весь Ліверпуль не було жінки, кращої за мою Мері. А потім ми запросили Сару на тиждень, і тиждень перетворився на місяць, і так — місяць за місяцем, поки вона зовсім не оселилася в нас.

Я тоді був непитущий, ми відкладали трохи грошей і жили собі, мов у раю. Боже мій, хто б міг подумати, що скоїться отаке? Кому це могло спасти на думку?

Я звичайно приїздив наприкінці тижня додому, а часом, коли пароплав довго вантажили, мав цілий вільний тиждень, тож частенько бачив свою зовицю Сару. Вона була гарна, ставна жінка, чорнява, моторна й запальна, з гордо піднесеною головою, а в очах її палахкотів вогонь, мов від кресала. Але я навіть і не думав про неї, коли маленька Мері була зі мною, Богом присягаюся!

Часом мені здавалося, що Сара любить сидіти зі мною вдвох або витягати мене на прогулянку з собою, та я на це не зважав. Аж одного вечора я прозрів. Я саме повернувся з пароплава; дружини не було, але Сара сиділа вдома. "Де Мері?" — спитав я. "Пішла платити за якимось рахунком". Я став нетерпляче походжати по кімнаті. "Джіме, невже ти й на п'ять хвилин не можеш бути щасливим без Мері? — спитала вона. — Кепські справи, коли моє товариство не тішить тебе й на такий короткий час". — "Та годі вже, сестричко", — відповів я, ласкаво подавши їй руку, але вона вхопила її обома руками, гарячими, немов у лихоманці. Я поглянув їй в очі і все там прочитав. Говорити їй не було потреби, та й мені теж. Я спохмурнів і висмикнув руку. Тоді вона мовчки постояла поряд зі мною, потім підняла руку й поплескала мене по плечу. "Вірний старий Джим!" — мовила вона, зловтішно хихочучи, й вибігла з кімнати.

Відтоді Сара зненавиділа мене всім серцем і душею, а вона така жінка, що вміє ненавидіти. Дурень я був, що дозволив їй залишитися в нас, — п'яний дурень, але я ні слова не сказав Мері, бо знав, як це її

засмутить. І все було майже як раніше, але невдовзі я став помічати, що Мері неначе перемінилась. Вона завжди була така довірлива, простодушна, а тепер стала якась дивна, підозрілива, все випитувала, де я буваю, і що роблю, і звідки листи дістаю, і що в кишені маю, і тисячу всіляких інших дурниць. Щодня вона ставала дивакуватішою, роздратованішою, і ми без кінця сварилися здуру. Я не знав, що їй чинити. Сара тепер сторонилась мене, але з Мері вони були нерозлийвода. Тепер уже я розумію, що вона намовляла й під'юджувала мою дружину проти мене, але тоді я був сліпий, мов кріт, і нічого второпати не міг. Потім я знову запив, але цього б не було, якби Мері залишалася колишньою. Проте тепер у неї була причина мене бридитись, і провалля між нами все ширшало й ширшало. А потім з'явився цей Алек Ферберн і світ обернувся на пекло.

Спершу він прийшов у мій дім до Сари, але невдовзі почав ходити вже до нас: адже він умів привертати до себе людей і всюди заводив друзів. Хвацький був цей кучерявий чолов'яга, балакучий, спритний, об'їздив півсвіту й цікаво розповідав, що де бачив. Атож, у компанії то був свій хлопець і як для моряка на диво поштивий: певно, колись стовбичив більше на містку, ніж на баку. Впродовж місяця він щодня забігав до нас, і жодного разу мені не спало на думку, що ця поштивість може накоїти біди. Але врешті дещо здалося мені підозрілим, і з того дня я вже не знав спокою.

То була звичайнісінька дрібниця. Я несподівано увійшов до вітальні їй, переступаючи поріг, побачив радість на обличчі моєї дружини. Але коли вона помітила, хто йде, то розчаровано відвернулася. Цього було мені задосить. Лише з Алеком Ферберном могла вона сплутати мої кроки. Попався б він мені тоді, я його вбив би, бо завжди не тямлю себе, коли лютую. Мері побачила той пекельний вогонь у моїх очах, кинулася до мене, схопила за рукав і скрикнула: "Ні, Джіме, ні!" — "Де Сара?" — спитав я. "В кухні", — відповіла вона. "Саро, — мовив я, входячи туди, — щоб і духу цього Ферберна тут більш не було". — "Чому?" — спитала вона. "Бо я так хочу". — "Отакої! — мовила вона. — Якщо мої друзі не пасують до твого дому, то, може, я теж не пасую?" — "Роби, що хочеш, —

сказав я, — але якщо Ферберн ще поткнеться сюди, я надішлю тобі його вухо в подарунок". Гадаю, вона злякалася мого обличчя, бо не відповіла ані слова й того самого вечора виїхала.

Не знаю, чи просто зі злоби ця жінка все це виробляла, чи хотіла посварити мене з дружиною, підбивши її на зраду. Хоч би як там було, вона найняла будинок за дві вулиці од нас і почала здавати кімнати морякам. Ферберн там оселився, й Мері ходила туди на чай до сестри й до нього. Як часто вона була там, я не знаю, але одного разу вислідив її; коли я вдирався до дверей, Ферберн утік, як підлий боягуз, перестрибнувши мур у садку. Я пригрозив дружині, що вб'ю його, коли знову здибаю її з ним, і повів додому, а вона схлипувала, тремтіла й була біла, як папір. Між нами вже не залишилося й сліду кохання. Я знав, що вона ненавидить і боїться мене; а коли від цієї думки брався до чарки, вона ще більш ненавиділа мене.

Тим часом Сара побачила, що в Ліверпулі їй не прожити, й повернулася, як я зрозумів, до своєї сестри в Кройдон, а в нас удома все тривало, як раніше. Аж ось надійшов останній тиждень, коли сталася вся ця біда.

Було це так. Ми вийшли на "Травневому дні" в семиденний рейс, але велика бочка з вантажем відв'язалася й пробила перегородку, тож довелося повернутися до порту на дванадцять годин. Я зійшов з пароплава й поїхав додому, гадаючи, яка це буде несподіванка для дружини. Сподівався, що вона, може, зрадіє, коли побачить мене так швидко. З цією думкою я звернув на нашу вулицю, і тут повз мене промчав кеб, де вона сиділа поруч із Ферберном; вони собі базікали й сміялись, і гадки не маючи, що я стою біля дороги й дивлюсь на них.

Правду вам кажу, слово даю, що з тієї хвилини я наче сам не свій був, і як згадаю — все це здається мені туманним сном. Останнім часом я багато пив, і це теж звело мене з глузду. В голові моїй і зараз наче молот стукотить, але того ранку в моїх вухах шуміла й гула справжнісінька Ніагара.

Я підскочив і побіг за кебом. У руці я мав важкий дубовий ціпок і одразу втратив розум; але поки я біг, то схитрував і трохи відстав, щоб бачити їх, але самому не попадати їм на очі. Невдовзі вони зупинилися біля вокзалу. Біля каси був великий натовп, тож я підійшов до них зовсім близько, але вони мене не бачили. Вони взяли квитки до Нью-Брайтона. Я також, тільки сів на три вагони далі. Коли ми приїхали, вони пішли набережною, а я — десь за сотню ярдів позаду. Врешті я побачив, що вони беруть човен; день був дуже спекотний, і вони, звичайно, вирішили, що на воді буде прохолодніше.

Тепер їх немовби віддали мені в руки. Був легкий туман, і за кількасот ярдів нічого не було видно. Я теж найняв човен і поплив за ними. Я ледве бачив їх попереду, але вони йшли так само швидко, як і я, і від'їхали од берега, мабуть, на добру милю, перш ніж я наздогнав їх. Туман огортав нас, мов завіса, і всередині були ми троє. Боже мій, як я можу забути їхні обличчя, коли вони побачили, хто сидить у човні, що суне до них? Вона скрикнула з жаху. Він став лаятись, мов божевільний, і тикати в мене веслом: напевно, побачив у моїх очах смерть. Я відсахнувся і розвалив йому ціпком голову, мов яйце. Її я, може, й помилював би, незважаючи на все своє шаленство, але вона обняла його й заплакала, гукаючи: "Алеку!". Я вдарив ще раз, і вона впала поруч із ним. Я був немов дикий звір, який почув кров. Якби Сара була там, то, Богом присягаюся, вона пішла б за ними. Я витяг ніж і... добре, годі вже! Я несамовито радів, коли думав, що відчує Сара, побачивши, чого вона домоглася. Потім прив'язав обидва тіла до човна, виламав дошку й зачекав, поки вони потонули. Я був певен, що хазяїн човна гадатиме, що вони заблукали в тумані й їх понесло в море. Я повернувся на берег, приїхав на пароплав, і жодна душа не відала про те, що сталося. Вночі я приготував посилку для Сари, а наступного дня відіслав її з Белфаста.

Тепер ви знаєте про це всю правду. Можете повісити мене чи зробити зі мною, що захочете, але не зможете покарати так, як мене вже покарано. Варто мені заплющити очі, і я бачу ці два обличчя, що зирять на мене так, як зирили тоді, коли мій човен вплив з туману. Я вбив їх швидко, а вони вбивають мене поволі: ще одна ніч — і я або збожеволію,

або помру. Ви не кинете мене до одиночки, сер? Благаю, не робіть цього, і хай з вами поведуться у ваш останній день так само, як ви зі мною тепер".

— Що ж це означає, Ватсоне? — похмуро спитав Холмс, поклавши на стіл папір. — Який сенс у цьому ланцюзі нещасть, насильства й жаху? Адже має бути сенс — інакше вийде, що в нашому світі панує випадок, а це неможливо уявити собі. Тож який він, цей сенс? Ось велика, вічна загадка, на яку людський розум і досі не здатен відповісти.

Жовте обличчя

Цілком природно, що, готуючи до видання ці короткі нариси, що ґрунтуються на численних випадках, коли унікальне обдарування мого друга змушувало мене ставати слухачем, а вряди-годи й актором якоїсь дивовижної драми, — я частіше зупиняюся на його успіхах, аніж на невдачах. Я чиню так не заради його слави, — адже саме тоді, коли він опинявся в глухому куті, натхнення й таланти його ще більше мене дивували; проте там, де він зазнавав поразки, найчастіше ніхто інший теж не досягав успіху, тож історія залишалася незакінченою. Часом, однак, траплялося, що він помилявся, але істину все одно було розкрито. Я маю десь із півдюжини записів про такі пригоди, найцікавіші серед яких дві — пригода з "Обрядом родини Масґрейвів" і та, про яку я нині розповідатиму.

Шерлок Холмс був людиною, що рідко коли тренується заради самого тренування. Небагато є людей, здатних так напружувати м'язи, і в своїй вазі він був, безперечно, одним з найкращих боксерів, яких я тільки бачив. Але в марному напруженні фізичної сили він бачив лише марну витрату енергії, тож Холмса, бувало, й з місця не зрушиш, якщо це не стосується його фаху: тоді він ставав справді невтомним і невідступним. Здавалося б, для цього потрібні постійні, неослабні тренування; щоправда, він був украй невибагливим у харчах і вельми скромним у своїх звичках. Жодної лихої звички йому не можна було приписати, а якщо коли-небудь він і вживав кокаїн, то хіба що

протестуючи проти того одноманіття, коли загадкових пригод було все менше й газети ставали нецікавими.

Одного дня, рано навесні, він був такий знесилений, що пішов зі мною гуляти до парку, де на берестах тільки-но пробилися перші ніжні зелені пагони, а клейкі гостроверхі бруньки каштанів почали розгортати свої п'ятипалі листки. Години зо дві ми походжали мовчки, як і личить двом чоловікам, що найближче знають один одного. Було близько п'ятої, коли ми повернулися на Бейкер-стрит.

— Пробачте, сер, — мовив наш хлопчина-лакей, відчинивши двері. — Тут вас запитував якийсь джентльмен.

Холмс із докором глянув на мене.

— От тобі й погуляли! — сказав він. — То цей джентльмен уже пішов?

— Так, сер.

— Ти запрошував його до кімнати?

— Так, сер, він заходив туди.

— Як довго він там залишався?

— Півгодини, сер. Джентльмен був такий неспокійний, увесь час походжав та притопував ногою. Я чекав за дверима, сер, і все чув. Нарешті він вийшов у коридор і кричить: "То що ж, він ніколи не прийде, цей джентльмен?" Це його слова, сер. "Вам треба ще трохи зачекати", — кажу тоді я. "То я зачекаю на свіжому повітрі, бо задихаюся тут! — каже він. — Зайду трохи пізніше". Сказавши це, він підвівся, пішов і більше не повернувся, хоч як я його переконував зачекати.

— Добре, добре, ти зробив, що міг, — мовив Холмс, заходячи зі мною до нашої кімнати. — Дуже негарно вийшло, Ватсоне. Мені якраз треба діла, а це, судячи з нетерпіння того джентльмена, має бути щось важливе. Ого! Це не ваша люлька на столі? Тоді він залишив свою. Чудова стара вересова люлька з довгим цибухом, які крамарі звуть бурштиновими. Цікаво, скільки справжніх бурштинових цибухів є в Лондоні? Дехто вважає їхньою головною ознакою муху. Але, знаєте, розвинувся цілий промисел — уводити фальшиву муху до фальшивого бурштину... Він, напевно, був вельми стурбований, якщо забув люльку, таку дорогу для нього.

— Звідки ви знаєте, що він так дорожить нею? — спитав я.

— Бо нова така люлька коштує сім шилінгів шість пенсів. А тим часом, як бачите, її двічі лагодили — один раз дерев'яну частину, другий — бурштинову. Обидва рази це йому обійшлося дорожче за саму люльку — її скріплено срібними кільцями. Людина, мабуть, дуже дорожить люлькою, якщо воліє двічі її лагодити, аніж купити за ті самі гроші нову.

— Щось іще? — спитав я, побачивши, як Холмс крутить люльку в руці й задумано, якимось особливо розглядає її.

Він високо підняв люльку й постукав по ній своїм довгим, тонким пальцем, мов професор, що показує на лекції кістку.

— Люльки часто бувають дуже цікаві, — сказав він. — Ніщо інше не викликає такого інтересу, хіба що годинники та шнурки на черевиках. Тут, проте, деталі не дуже яскраві та й незначні. Власник, очевидно, — людина міцної статури, шульга, з чудовими зубами, неохайна в звичках і не має потреби заощаджувати гроші.

Мій друг видавав цю інформацію байдуже, але я помітив, що він скося позирає на мене, перевіряючи, чи стежу я за ходом його думки.

— Ви гадаєте, що людина не знає ліку грошам, якщо курить семишилінгову люльку? — спитав я.

— Він курить ґровнерську суміш, по вісім пенсів за унцію, — відповів Холмс, постукавши люлькою по долоні. — А можна купити чудовий тютюн і за половину такої ціни, тож відкладати гроші він потреби не має.

— А все інше?

— Він має звичку запалювати люльку від лампи або газового пальника. Бачите, люлька зовсім обгоріла з одного боку. Сірник, звичайно, такого б не наробив. Навіщо людині тримати сірник збоку від люльки? А закурити від лампи ви не зможете, не обпаливши головку люльки. Її обпалено з правого боку. З цього видно, що він шульга. Піднесіть-но самі люльку до лампи й подивіться, як ви, звичайна людина, підноситимете її до вогню лівим боком. Іноді, може, вчините й навпаки, але не кожного разу. А він це робить завжди. До того ж він прокусив бурштин наскрізь. Це може зробити лише дужий здоровань із добрячими зубами. Але мені здається, що я чую його кроки на сходах, тож зараз ми побачимо дещо цікавіше за цю люльку.

За хвилину двері відчинились і до кімнати увійшов високий молодик. На ньому був гарний, але скромний темно-сірий костюм, він тримав у руці бурий капелюх із широкими крисами. Я дав би йому років із тридцять, хоча насправді він був, напевно, дещо старший.

— Пробачте, — трохи ніяково почав він, — мені, мабуть, слід було постукати. Так, так, постукати. Але я так хвилююся, отож і виходить... — Він провів рукою по чолу, мов людина, що майже не тямить себе, й не сів, а радше впав на стілець.

— Я бачу, що ви не спали ніч або дві, — спокійним, сердечним голосом мовив Холмс. — Це втомлює людські нерви більш, ніж робота, й

навіть більше, ніж насолода. Дозвольте запитати, чим можу вам допомогти?

— Мені треба вашої поради, сер. Я не знаю, що діяти, все життя моє розлетілось на друзки.

— Ви хочете скористатись моїми послугами як детектива?

— Не тільки. Я хочу знати вашу думку як людини розважливої... і світської теж. Хочу знати, що мені робити далі. Я так сподіваюся, що ви мені якось зарадите.

Він не говорив, а кидав короткі, різкі, рвучкі слова, й схоже було, що говорити йому дуже боляче й він щоразу мусить перемагати себе зусиллям волі.

— Це вельми дражлива річ, — мовив він. — Ніхто не любить говорити з чужими про свої родинні справи. Адже це так страшно — розповідати, що поробляє твоя дружина, двом людям, яких ніколи раніше не бачив. Страшно, але мусиш. Я не маю більше сили терпіти, й мені треба поради.

— Любий містере Ґренте Манро... — почав Холмс.

Наш відвідувач скочив зі стільця.

— Як! — скрикнув він. — Ви знаєте моє ім'я?

— Якщо вже ви хочете залишатися невідомим, — усміхнувся Холмс, — то я радив би вам кинути звичай писати своє ім'я на підбої капелюха чи принаймні тримати його верхом до співрозмовника. Я саме хотів сказати вам, що ми з моїм другом вислухали в цій кімнаті силу найхімерніших таємниць і мали щастя подарувати спокій багатьом стурбованим душам. Сподіваюся, те саме ми зможемо зробити й для вас. Тож попрошу вас,

оскільки час може виявитись надто дорогим, не зволікати й одразу переповісти мені всі подробиці.

Наш відвідувач іще раз провів рукою по чолу — так, наче розповідати йому було неймовірно важко. З виду й кожного поруху його я бачив, що це людина стримана, замкнена в собі, ладна скоріше приховати свої рани, ніж гордовито виставляти їх напоказ. Але потім він несподівано змахнув кулаком, немовби відкидаючи всю свою стриманість, і розпочав:

— Подробиці такі, містере Холмсе. Я жонатий чоловік і одружився три роки тому. Увесь цей час ми з дружиною щиро кохали одне одного й були щасливіші за будь-яке інше подружжя. Між нами не було жодної незгоди — ані в думках, ані в словах, ані в діях. Але тепер, цього понеділка, між нами неначе виросла стіна: я помітив, що в її житті є щось таке, про що знаю так мало, ніби це не моя дружина, а ота жінка, що мете перед нашим будинком вулицю. Ми стали чужими, і я хотів би знати чому.

Перш ніж розповідати далі, містере Холмсе, я хотів би, щоб ви твердо усвідомили одну річ. Еффі кохає мене. Хай у вас не буде щодо цього жодного сумніву. Вона кохає мене всім серцем і душею й ніколи не кохала так, як тепер. Я знаю це. Я це відчуваю. Я не хочу про це сперечатися. Чоловік може певно сказати, коли жінка його кохає. Але між нами пролягла таємниця, й поки вона не з'ясується, ми не житимемо, як раніше.

— Викладайте, будь ласка, факти, містере Манро, — дещо нетерпляче мовив Холмс.

— Я розкажу вам усе, що знаю про минуле Еффі. Коли ми з нею вперше зустрілися, вона була вдовою, хоч і дуже молодою, — їй було лише двадцять п'ять. Звали її тоді місіс Геброн. Замолоду вона виїхала до Америки й мешкала там у місті Атланті, де одружилася з тим Геброном, що був адвокатом із доброю практикою. У них була одна дитина, але потім там спалахнула жовта лихоманка й забрала обох — і чоловіка, й

дитину. Я сам бачив свідоцтво про смерть чоловіка. Після того Америка остогидла їй, вона повернулася додому й жила з незаміжньою тіткою в місті Пінер, у Мідлсексі. Додам, що покійний чоловік не скривдив її: Еффі мала свій капітал у чотири з половиною тисячі фунтів, вкладений так вдало, що вона одержувала майже сім відсотків. У Пінері Еффі прожила лише півроку, поки я зустрівся з нею; ми покохалися й за кілька місяців одружилися.

Сам я торгую хмелем і дістаю сім-вісім сотень на рік, тож ми не знаємо нестатків і винаймаємо в Норбері віллу за вісімдесят фунтів на рік. Цей маленький будиночок схожий на сільську хату, хоч це так близько від міста. Поряд із нами є заїзд, іще два будинки й самотня хатина по той бік поля, що перед нами; крім цих кількох осель, там поблизу немає ніякого житла. Трапляються місяці, коли справи затримують мене в місті; але влітку я часто буваю вільний, і тоді ми з дружиною такі щасливі в своєму будиночку, що ліпшого й бажати не можна. Кажу вам, що між нами ніколи не було й тіні сварки, доки не почалася ця клята пригода.

Ще одну річ я повинен вам розповісти, перш ніж вестиму далі. Коли ми одружилися, моя жінка перевела на мене все своє майно — щиро кажучи, супроти моєї волі, бо я розумію, як незручно може це обернутися, якщо моя торгівля зазнає краху. Проте вона так захотіла, й так було зроблено. А оце десь із шість тижнів тому вона підійшла до мене.

"Джеку, — сказала вона, — коли ти брав мої гроші, то казав, що якби вони мені знадобилися, досить буде просто їх у тебе попросити".

"Звичайно, — відповів я, — вони всі твої".

"Гаразд, — сказала вона, — мені треба сто фунтів".

Я був приголомшений, бо гадав, що їй знадобилася нова сукня чи щось подібне.

"Навіщо ж тобі стільки?" — спитав я.

"О, — відповіла вона грайливо, — адже ти сам казав, що ти — лише мій банкір, а банкіри, як ти знаєш, ніколи про таке не питають".

"Якщо тобі справді треба така сума, ти, звичайно, одержиш ці гроші", — мовив я.

"О, так, мені справді треба".

"І ти не хочеш сказати мені навіщо?"

"Може, колись і розкажу, тільки не зараз, Джеку".

Довелося мені вдовольнитися цим, хоч досі між нами не було жодної таємниці. Я дав їй чек і більш ніколи про те не думав. Може, воно й не стосується того, що сталося потім, але я вважаю за краще розповісти вам про це.

Я вже згадував, що недалеко від нашого будинку стоїть хатина. Нас і її розділяє лише поле, проте, щоб дістатися до неї, треба спершу пройти дорогою, а потім звернути на путівець. Одразу за хатиною росте чудовий сосновий лісок, і я люблю там гуляти, бо серед дерев завжди так мило. Останні вісім місяців хатина стояла порожня, і мені було її дуже шкода, бо то гарненький двоповерховий будиночок із старомодним ґанком та кущами жимолості довкола. Я, бувало, стояв перед нею й думав, як добре було б оселитися в ній.

Отож минулого понеділка ввечері я пішов прогулятися до ліска й раптом зустрів на путівці порожній фургон, а на моріжку біля ґанку побачив купу килимів та всіляких речей. Ясно було, що хатину ту хтось

нарешті винайняв. Я походжав поряд, немовби знічев'я зупинявся, оглядав будиночок, цікавий, хто ж оселився поруч із нами. І тут побачив в одному з горішніх вікон обличчя, що дивилося просто на мене.

Не знаю, містере Холмсе, що то було за обличчя, але в мене мороз пробіг поза шкірою. Я стояв далеко, тож не міг розгледіти його риси, але в ньому було щось неприродне й нелюдське. Таким воно мені видалось, і я швидко підійшов ближче, щоб краще розгледіти людину, яка стежила за мною. Та тільки-но я наблизився, як обличчя зникло — так несподівано, ніби пірнуло в морок кімнати. Хвилин із п'ять я стояв, роздумуючи про цю пригоду й намагаючись дати лад своїм враженням. Я не міг навіть сказати, чи то чоловіче, чи жіноче обличчя. Воно було надто далеко, щоб я це визначив. Але найбільше вразив мене його колір. Воно було мертвотно-жовте, чи радше біле, як крейда, і якесь застигле, через що й виглядало таким жахливо неприродним. Я так розхвилювався, що вирішив трохи більше довідатися про нових мешканців хатини. Я підійшов і постукав у двері, які тут-таки відчинила висока худорлява жінка з непривітним, суворим лицем.

"Чого вам?" — спитала вона з північним акцентом.

"Я ваш сусід, он звідти, — пояснив я, показуючи в бік свого будинку. — Я бачу, ви щойно переїхали, тож подумав, чи не можу вам чимось допомогти..."

"Коли треба буде, ми самі вас покличемо!" — сказала вона й грюкнула дверима перед моїм носом. Роздратований такою грубістю, я обернувся й пішов додому. Цілісінький вечір, хоч я й силкувався думати про щось інше, думки мої поверталися до привида у вікні й сердитої жінки. Я вирішив нічого не розповідати дружині — вона в мене нервова, вразлива жінка, і я не хотів ділитися з нею власними неприємними враженнями. Перед сном я зауважив, між іншим, що в хатині поселилися нові наймачі, але вона нічого на те не відповіла.

Сплю я звичайно дуже міцно. В нашій родині щоразу жартували, що вночі мене не добудишся, хоч стріляй. Але чомусь саме тієї ночі, — може, тому, що я був трохи стурбований через свою невеличку пригоду, чи не знаю вже, через що, — спав я не так міцно, як завжди. Крізь сон я відчував, що в кімнаті щось коїться, й нарешті зрозумів, що дружина моя стоїть одягнена й бере пальто й капелюшок. Вуста мої вже поворухнулися пробурмотіти щось із подивом чи докором за цю невчасну прогулянку, коли раптом, розплющивши очі, я поглянув на її осяяне свічкою обличчя, й мені відібрало мову. Ніколи ще не бачив я в неї такого обличчя — я навіть не думав, що воно може бути таким. Вона була мертвотно-бліда, часто дихала й, застібаючи пальто, крадькома позирала на ліжку, щоб перевірити, чи не розбудила мене. Вирішивши, що я все-таки сплю, вона тихо вислизнула з кімнати, й за мить я почув різке рипіння — так риплять тільки завіси парадних дверей. Я сів на ліжку й потер кулаком бильце, щоб переконатися, що це таки не сон. Потім дістав з-під подушки годинник: була третя година ночі. Що справді могло спонукати мою дружину вийти з дому о третій годині ночі?

Я просидів так хвилин із двадцять, подумки перебираючи все це й силкуючись знайти хоч якесь пояснення. Що більше я думав, то дивовижнішим і незбагненнішим усе це мені видавалося. Я ще сушив собі мозок цією загадкою, коли знову почув унизу рипіння дверей та її кроки на сходах.

"Боже мій, де ти була, Еффі?" — спитав я, тільки-но вона увійшла.

Вона страшенно затремтіла й придушено скрикнула, коли я заговорив. Цей крик і тремтіння схвилювало мене більше за все інше, бо в них була якась невимовна вина. Дружина моя — жінка щирої, відвертої вдачі, але я похолов, коли побачив, як вона прокрадається до своєї кімнати й тремтить від того, що її чоловік заговорив до неї.

"Ти не спиш, Джеку?! — вигукнула вона, нервово всміхаючись. — А я думала, що тебе нічим не розбудиш".

"Де ти була?" — спитав я вже суворіше.

"Ще б пак, це дивує тебе, — мовила вона, і я бачив, що пальці її тремтять, розстібаючи пальто. — Я й сама не пригадаю, щоб зі мною раніше таке було. Розумієш, мені раптом стало душно й потягло подихати свіжим повітрям. Я, напевно, знепритомніла б, якби не вийшла надвір. Я постояла кілька хвилин біля дверей, поки трохи прийшла до тями".

Розповідаючи цю вигадку, вона жодного разу не глянула в мій бік, і голос її був якийсь чужий. Мені було зрозуміло, що вона говорить неправду. Я нічого не відповів і обернувся до стіни з почуттям гіркоти в душі й з тисячами найжахливіших сумнівів та підозр. Що моя дружина ховає від мене? Де вона була під час цієї дивної прогулянки? Я відчував, що не матиму спокою, доки не довідаюся про це, але все-таки не бажав розпитувати її далі після того, як вона вже збрехала мені. Решту ночі я кашляв і крутився в ліжку, придумуючи найнеймовірніші версії.

Наступного дня мені треба було їхати до Ситі, але я був надто розтривожений, щоб думати про свої комерційні справи. Дружина, здавалось мені, хвилювалася так само. З її швидких запитальних поглядів, які вона кидала на мене, я бачив: вона зрозуміла, що я не повірив її поясненням, і міркує, що їй робити далі. За сніданком ми ледве перемовились кількома словами, після чого я одразу пішов прогулятися, щоб помізкувати про все на свіжому повітрі.

Я дійшов до Кришталевого палацу, просидів там з годину в парку й повернувся до Норбері о першій. Сталося так, що по дорозі я мав пройти повз ту хатину й зупинився, щоб поглянути, чи не визирне звідти ще раз оте дивовижне обличчя, яке вчора дивилося на мене. Поки я там стояв, — уявіть собі мій подив, містере Холмсе, — двері відчинились, і з них вийшла моя дружина.

Побачивши її, я зацікавився, але моє хвилювання було ніщо в порівнянні з тим, що відбилось на її обличчі, коли наші очі зустрілися. Першої ж миті, здавалося, вона хотіла кинутись назад, але побачивши, що всяка спроба сховатися буде марною, підійшла до мене з блідим видом і переляканими очима, до яких зовсім не пасувала усмішка на вустах.

"О, Джеку, — мовила вона, — я заходила туди спитати, чи не треба допомогти чимось нашим новим сусідам. Чому ти так дивишся на мене, Джеку? Ти на мене гніваєшся?"

"Так, — сказав я, — ось куди ти ходила вночі".

"Що ти кажеш?!" — скрикнула вона.

"Ти була тут. Я певен цього. Що то за люди, що ти відвідуєш їх у таку годину?"

"Я тут раніше не бувала".

"Як ти можеш так відверто мені брехати? — вигукнув я. — В тебе навіть голос змінюється, коли ти говориш. Хіба я мав від тебе якісь таємниці? Я зараз увійду всередину й дізнаюся, в чому річ".

"Ні, ні, Джеку, заради Бога!" — нестямно скрикнула вона. Коли я все ж наблизився до дверей, вона вхопила мене за рукав і гарячково потягла геть.

"Благаю тебе, не роби цього, Джеку! — кричала вона. — Присягаюся, що згодом я розповім тобі про все, але якщо ти зараз увійдеш туди, може статися велика біда".

Я спробував її відштовхнути, та вона пригорнулася до мене в несамовитому бланні.

"Повір мені, Джеку! — вигукнула вона. — Повір мені лише цього разу. Ти ніколи про це не пошкодуєш. Ти знаєш, що я нічого не таїла б од тебе — хіба що заради тебе самого. Йдеться про наше життя. Якщо ми зараз підемо додому, все буде гаразд. Якщо ти вдерешся до цієї хатини, між нами все буде скінчено".

Її голос, уся її поведінка, були такі переконливі що я нерішуче став перед дверима.

"Гаразд, я повірю тобі, але тільки з однією умовою, — сказав я врешті. — З цієї хвилини між нами не буде жодної таємниці. Ти вільна зараз нічого мені не пояснювати, але пообіцяй, що ніяких нічних відвідин більше не буде — нічого такого, що треба від мене ховати. Я ладен забути те, що вже сталося, якщо ти пообіцяєш, що надалі такого вже не буде".

"Я знала, що ти повіриш мені! — вигукнула вона, полегшено зітхаючи. — Все буде, як ти хочеш. Ходімо, ходімо звідси!".

Тримаючи й далі мене за рукав, вона відвела мене від тієї хатини. Дорогою я озирнувся — з горішнього вікна за нами стежило те саме жовте мертвотне обличчя. Що могло бути спільного в цієї істоти з моєю дружиною? І що могло пов'язувати її з тією простакуватою, грубою жінкою, яку я бачив учора? Це було для мене химерною загадкою, і я знав, що не матиму спокою доти, доки не розгадаю її.

Два дні після того я просидів удома, й дружина начебто чесно дотримувалась нашої умови; в усякому разі, вона не виходила й за поріг. Але третього дня я отримав очевидний доказ того, що її присяги було замало, аби покінчити з тією таємницею, яка змушувала її критись від чоловіка.

Того дня я поїхав до міста, але повернувся потягом не о третій тридцять шість, як завжди, а раніше — о другій сорок. Коли я прийшов додому, до передпокою вбігла перелякана покоївка.

"Де господиня?" — спитав я.

"Пішла, мабуть, погуляти", — відповіла вона.

У мене одразу виникла підозра. Я кинувся нагору переконатися, що її справді нема вдома. Випадково поглянувши у вікно, я побачив, що покоївка, з якою я щойно розмовляв, щодуху біжить через поле до тієї хатини. Я все зрозумів. Моя дружина пішла туди й попросила покоївку покликати її, коли я повернуся. Тремтячи з гніву, я побіг униз і помчав до хатини, вирішивши назавжди покінчити з цією загадкою. Я бачив, як дружина з покоївкою бігли путівцем назад, але не став переймати їх. Тінь, що затьмарила моє життя, таїлася в тій хатині. Я заприсягся: хай станеться що завгодно, але цій таємниці буде покладено край. Навіть не постукавши, я крутонув ручку дверей і ввірвався до коридору.

На першому поверсі було спокійно й тихо. В кухні посвистував над вогнем казанок, у кошику згорнувся клубком великий чорний кіт, але ніде не було й сліду тієї жінки, яку я бачив минулого разу. Я кинувся з кухні до кімнати — там теж нікого. Тоді я вибіг сходами нагору й побачив, що в горішніх двох кімнатах теж нікого нема. В усьому будинку не було ані душі. Меблі й картини всюди були грубі, найдешевші, крім однієї кімнати — тієї, у вікні якої я бачив оте дивне обличчя. Тут було затишно, гарно, але всі мої підозри розгорілися лютим полум'ям, коли я побачив на камінній полиці фотографію моєї дружини на повен зріст — ту саму, яку вона замовила на моє прохання три місяці тому.

Я пробув там досить довго, поки не переконався, що будинок справді порожній. Потім пішов звідти з тяжким тягарем на серці. Дружина зустріла мене в передпокої, коли я повернувся додому, але я був занадто ображений і роздратований для того, щоб говорити з нею, тож пройшов

повз неї до свого кабінету. Проте не встиг я зачинити двері, як вона увійшла слідом.

"Пробач, що я порушила свою обіцянку, Джеку, — мовила вона, — але якби ти знав усе, то, я певна, простив би мені".

"Ну то розкажи мені все", — відповів я.

"Не можу, Джеку, не можу!" — вигукнула вона.

"Поки ти не скажеш, хто мешкає в тій хатині й кому ти подарувала свою фотографію, між нами не може бути ніякої довіри", — відповів я й пішов геть із дому. Це було вчора, містере Холмсе. З того часу я не бачив її й не знаю нічого, що ж то за причина така з нею і з тією хатиною. Вперше між нами пролягла тінь, і це так мене приголомшило, що я не знав, як далі бути. Й раптом оце сьогодні мені спало на думку, що єдина людина, яка може щось мені порадити, — це ви; тож я поспішив до вас і з надією віддаюся до ваших рук. Коли я щось неясно розповів, питайте мене, будь ласка. Але благаю, порадьте якомога скоріше, що мені робити, бо я вже не маю сили терпіти ці муки.

Ми з Холмсом з величезною цікавістю вислухали цю химерну історію, яку він розповів нам уривчастим, надщербленим голосом, що свідчило про його надзвичайне збудження. Мій друг якось мить сидів мовчки, замислено підперши рукою підборіддя.

— Скажіть-но мені, — мовив він урешті, — чи можете ви заприсягтися, що у вікні справді було людське обличчя?

— Обидва рази, коли я його бачив, я дивився здалеку, тож напевно сказати не можу.

— Однак ви кажете, що воно справило на вас неприємне враження.

— Його колір видавався мені неприродним, риси були на диво застигли. Коли я підходив ближче, воно тієї ж миті зникало.

— Як давно дружина попросила у вас сотню фунтів?

— Зо два місяці тому.

— Чи бачили ви коли-небудь фотографію її чоловіка?

— Ні, в Атланті невдовзі після його смерті сталася велика пожежа, і всі її папери згоріли.

— Але вона все-таки мала свідоцтво про його смерть. Ви казали, що бачили його.

— Так, після пожежі вона замовила собі копію.

— Чи зустрічалися ви коли-небудь з кимось із тих, хто знав її в Америці?

— Ні.

— Чи пропонувала вона вам коли-небудь поїхати туди?

— Ні.

— Чи одержувала звідти листи?

— Ні.

— Дякую. Тепер я хотів би трохи поміркувати про цю справу. Якщо в тій хатині зараз ніхто не живе, у нас можуть виникнути проблеми. Коли ж її покинули тимчасово, що мені здається ймовірнішим, то мешканців

учора хтось попередив про те, що ви йдете, і вони встигли сховатися, — зараз, мабуть, вони вже вдома, і ми все легко з'ясуємо. Раджу вам повернутися до Норбері й ще раз оглянути вікна хатини. Якщо ви переконаєтеся, що там хтось живе, не вривайтесь туди самі, а надішліть нам телеграму. За годину ми прибудемо туди й дуже скоро дізнаємося, в чому річ.

— А якщо там і досі нікого немає?

— Тоді я приїду завтра, й ми поговоримо, як нам бути. На все добре, й не хвилюйтеся, поки не довідались, чи справді є для цього підстава.

— Побоююсь, що справа тут не така проста, як вам здається, Ватсоне, — мовив мій друг, коли випровадив містера Ґрента Манро за двері й невдовзі повернувшись до кімнати. — Що ви про це гадаєте?

— Якась брудна історія, не інакше, — відповів я.

— Авжеж. Тут або шантаж, або я жорстоко помиляюся.

— І хто ж шантажист?

— Мабуть, ота істота, що мешкає в єдиній затишній кімнаті хатини й тримає на каміні фотографію дружини містера Манро. Слово честі, Ватсоне, в тому мертвотному обличчі за вікном є щось привабливе, і я не хотів би проминути такого випадку.

— Ви вже маєте якусь думку з цього приводу?

— Так, але це лише здогади. І мені дуже не хотілося б, щоб вони виявилися хибними. В тій хатині живе перший чоловік тієї дами.

— Чому ви так гадаєте?

— А чим іще можна пояснити її божевільний страх, що туди увійде містер Манро? Факти, як я їх бачу, приблизно такі. Ця жінка одружилася в Америці. В її чоловіка виявився нестерпний характер або, скажімо, погана хвороба — проказа чи божевілля. Врешті-решт вона тікає від нього, повертається до Англії, змінює ім'я й починає життя, як їй здається, спочатку. Вже три роки вона одружена з іншим і вважає себе в цілковитій безпеці — чоловікові вона показала свідоцтво про смерть якоїсь іншої людини, — коли раптом про місце її перебування довідується перший чоловік або, скажімо, якась не дуже добропорядна жінка з його оточення. Вони шантажують її, що приїдуть і все викриють. Вона просить у другого чоловіка сто фунтів і намагається відкупитись. Але вони все-таки приїжджають, і коли чоловік випадково каже дружині, що в хатині з'явилися нові мешканці, вона якимось чином здогадується, що то її переслідувачі. Дружина чекає, поки чоловік засне, й кидається благати їх, щоб вони її облишили. Не досягши успіху, вона йде до них наступного ранку, й чоловік, як він сам розповів нам, зустрічає її, коли вона саме виходить від них. Вона обіцяє йому більш туди не ходити, але через два дні, не втративши надію позбутися страшних сусідів назавжди, робить іще одну спробу, взявши з собою фотографію, яку вони, можливо, видурили в неї. Саме під час їхніх переговорів і прибігає покоївка зі звісткою, що містер Манро уже вдома; дружина, розуміючи, що він зараз прибіжить туди, випроваджує шантажистів чорним ходом — до того самого соснового ліска, про який уже згадувалося. Чоловік, приходить і нікого не застає в хатині. Однак я не буду вельми вражений, якщо це повториться й сьогодні, коли він піде ввечері на вивіди. Що ви скажете про таке моє припущення?

— Це лише припущення.

— Але воно принаймні пов'язує всі факти. Коли ми дізнаємося про щось нове, що не вкладеться в нього, ми встигнемо його переглянути. А зараз облишмо морочити собі цим голову, доки не дістанемо якоїсь звістки від нашого друга з Норбері.

Проте чекати її довелося недовго. Телеграма надійшла, тільки-но ми допили чай.

"У хатині все ще живуть, — ішлося в телеграмі. — Знову бачив у вікні обличчя. О сьомій прийду на станцію зустрічати. До вашого приїзду нічого не чинитиму".

Коли ми висіли з потяга, Ґрент Манро чекав на платформі, і в світлі станційних ліхтарів нам було видно, що він дуже блідий і тремтить від хвилювання.

— Вони ще там, містере Холмсе, — мовив він, схопивши мого друга за рукав. — Я бачив у хатинці світло, коли йшов сюди. Тепер ми покінчимо з цим назавжди.

— То яким є ваш намір? — спитав Холмс, коли ми пішли темною алеєю.

— Я силоміць вдеруся до хатини й сам подивлюся, хто там є. Я хочу, щоб ви обидва були свідками.

— Ви твердо вирішили вчинити так попри застороги дружини, що для вас краще було б не розкривати тієї таємниці?

— Так, твердо.

— Що ж, гадаю, ви на правильному шляху. Будь-яка правда краща за непевні сумніви. Рушаймо туди негайно. Звичайно, тут пахне порушенням закону, однак, як на мене, варто спробувати.

Ніч була дуже темна й почала сіяти мжичка, коли ми звернули на вузький, порізаний глибокими коліями путівець із живоплотом обабіч. Містер Ґрент Манро з нетерплячки мало не кинувся бігцем, тож ми спотикаючися ледве встигали за ним.

— Це вогні мого будинку, — пробурмотів він, показуючи на світло, що мерехтіло між деревами. — А он та хатина, і я зараз туди увійду.

Путівець у цьому місці повертав, і хатина стояла зовсім поряд. Жовта смуга світла на чорній землі перед нами свідчила, що двері не зачинено; одне з горішніх вікон яскраво світилося. Ми поглянули туди й побачили темну пляму, що рухалася на тлі завіси.

— Це та істота! — вигукнув Ґрент Манро. — Ви самі бачите, що там хтось є. А тепер — за мною, й ми швидко про все дізнаємося.

Ми підійшли до дверей, але раптом з темряви виринула жінка й стала посеред золтавої смуги світла. Я не міг розібрати її обличчя, але руки у неї були благально простерті вперед.

— Ні, Джеку, заради Бога! — вигукнула вона. — Я передчувала, що ти сьогодні прийдеш. Не думай про це погано, любий! Повір мені ще раз, і ти ніколи про це не пошкодуєш.

— Я надто довго вірив тобі, Еффі! — злісно вигукнув він. — Пустите мене! Я все одно увійду досередини. Ми з друзями вирішили заладнати цю справу раз і назавжди! — Чоловік одтрутив її вбік, і ми негайно пішли слідом за ним. Тільки-но він штовхнув двері, як просто перед ним виросла літня жінка й заступила йому дорогу, але він відсторонив її, й за мить ми всі вже підіймалися сходами. Ґрент Манро вбіг до освітленої горішньої кімнати, а ми — за ним.

Кімната була затишна, з чудовими меблями; на столі горіли дві свічки й дві — на каміні. В кутку, схилившись над столом, сиділа маленька дівчинка. Обличчя її було відвернене вбік, коли ми увійшли. Ми лише помітили, що на ній червона сукенка й довгі білі рукавички. Коли вона жваво кинулася до нас, я скрикнув з подиву. Її обличчя, що обернулося до нас, було дивного мертвотного кольору, і риси його нічого не виражали. Та за хвилину таємницю його було розкрито. Холмс,

усміхнувшись, провів рукою дитині за вухом, маска з обличчя дівчинки сповзла, й чорне, як вугіль, негренья, виблискуючи своїми біленькими зубками, весело засміялося, побачивши наші здивовані обличчя. Потішений веселощами дитини, я й собі вибухнув сміхом, але Ґрент Манро стояв, вирячивши очі й схопившись рукою за горло.

— О Боже! — скрикнув він. — Що це все означає?

— Зараз я скажу тобі, що це означає! — вигукнула його дружина, заходячи до кімнати з гордовитим, рішучим видом. — Ти змушуєш мене сказати це супроти мого бажання, тож ми нарешті вирішимо разом, як нам вчинити далі. Мій чоловік в Атланті помер. Моя дитина вижила.

— Твоя дитина?

Вона дістала схований на грудях срібний медальйон.

— Ти ніколи не заглядав усередину.

— Я не знав, що його можна відкрити.

Вона натисла пружину, покришка відскочила. Під нею був портрет чоловіка витонченої краси, але з явними рисами африканського походження.

— Це Джон Геброн з Атланти, — мовила господиня, — й шляхетнішого чоловіка за нього не було в цілому світі. Одружившись з ним, я відрізала себе від свого народу, але жодного разу ні на мить не пошкодувала про те. Нам не пощастило — єдина наша дитина вдалася більш у нього, ніж у мене. Таке часто буває в мішаних шлюбах, і мала Люсі набагато чорніша за свого батька. Але чорна чи біла, вона моя мила маленька дівчинка, мамина пестунка!

Почувши ці слова, дитина підбігла до неї й зарилася личком у її сукню.

— Тоді я залишила її в Америці, — вела жінка далі, — лише через те, що вона не зовсім іще одужала й переїзд міг їй лише зашкодити. Я віддала її під опіку старої шотландки, що була колись нашою служницею. Я ніколи й гадки не мала покинути свою дитину. Але коли випадок звів мене з тобою, Джеку, коли я відчула, що кохаю тебе, то побоялася розповісти тобі про неї. Хай Бог мені простить, але я боялася, що втрачу тебе, й мені не стало мужності розповісти тобі про все. Довелося вибирати між своєю дівчинкою й тобою, і, сплехувавши, я відмовилася від неї. Три роки я приховувала це від тебе, але отримувала вісті від няні, що з дитиною все гаразд. Та кінець кінцем у мене з'явилося нездоланне бажання ще раз побачити свою дитину. Я боролася з ним, але марно. Я знала, що це небезпечно, але дозволила, щоб дитину привезли сюди хоча б на кілька тижнів. Я послала няні сто фунтів і сказала, як їй треба поводитися тут, у цій хатині, щоб її вважали просто за нашу сусідку. Я страшенно боялася й заборонила виводити з дому дитину вдень; удома ми прикривали їй личко й руки, щоб хтось не помітив її крізь вікно й не пустив чутку, що поряд з'явилася чорна дитина. Якби я менше боялася, було б розумніше з мого боку; але я божеволіла зі страху, що ти довідаєшся правду.

Ти перший сказав, що в хатині хтось оселився. Мені слід було зачекати до ранку, та я не могла заснути від хвилювання й нарешті потихеньку вийшла, знаючи, як важко тебе розбудити. Але ти побачив, як я виходила, й з того почалися всі мої клопоти. Наступного дня мені довелося змиритись, і ти вчинив дуже шляхетно — не став мене розпитувати. Проте третього разу, коли ти увірвався до хатини через парадні двері, няня з дитиною ледве встигли втекти чорним ходом. І ось сьогодні ввечері ти довідався про все, і я питаю тебе: що тепер буде з нами — з моєю дитиною й зі мною? — Вона стисла руки й чекала на відповідь.

Минуло довгих десять хвилин, перш ніж Ґрент Манро перервав мовчанку, але його відповідь була така, що я й досі з великою приємністю згадую її. Він підняв дитину, поцілував, а відтак, тримаючи її на руці, другу руку подав дружині й обернувся до дверей.

— Нам буде зручніше поговорити про це вдома, — сказав він. — Я не дуже добрий чоловік, Еффі, але гадаю, що все-таки кращий, ніж ти досі вважала.

Ми з Холмсом провели їх до повороту, й коли вони пішли, мій друг смикнув мене за рукав.

— Як на мене, — сказав він, — з нас буде більше користі в Лондоні, аніж у Норбері.

Більше ми не говорили про цю пригоду аж до пізньої ночі, коли, взявши запалену свічку, Холмс обернувся до дверей, що вели до його спальні.

— Ватсоне, — мовив він, — якщо вам коли-небудь почне здаватися, що я занадто впевнений у своїх силах чи приділяю якійсь справі замало уваги, прошепотіть, будь ласка, мені на вухо: "Норбері", — і я буду вам безмежно вдячний.

Пригоди клерка

Невдовзі після свого весілля я купив практику в Падингтоні. Власник її, старий лікар Фаркер, мав колись багато пацієнтів, але згодом, через свій похилий вік і хворобу — щось на зразок хвороби Святого Вітта, — зовсім їх розгубив. Адже природно, що люди охочіше лікуються у того, хто здоровий сам, і не мають довіри до медичних знань людини, яка своїми ліками сама собі не може дати ради. Що більше підупадало здоров'я мого попередника, то більше занепадала і його практика; коли я купив її, вона вже замість колишніх тисячі двохсот фунтів на рік

приносила лише десь із триста. Щоправда, я вірив у свою молодість і завзяття й не мав сумніву, що за два-три роки діло моє поверне собі колишню славу.

Перші три місяці практики я був дуже заклопотаний роботою і майже не бачився зі своїм другом Шерлоком Холмсом, бо не мав часу відвідати його на Бейкер-стрит, а сам він без потреби рідко коли виходив з дому. Тож я був приємно здивований, коли одного червневого ранку, переглядаючи після сніданку "Британський медичний часопис", почув у передпокої дзвінок і зразу ж за ним — різкий голос мого давнього приятеля.

— О, мій любий Ватсоне, — мовив він, заходячи до кімнати, — як я радий бачити вас! Сподіваюся, місіс Ватсон уже трохи оговталася після тих хвилювань у пригоді зі "Знаком чотирьох".

— Дякую, ми обоє відчуваємося добре, — сказав я, міцно потискуючи йому руку.

— Сподіваюся також, — провадив він, сідаючи в крісло-гойдалку, — що ваша медична практика не зовсім іще заглушила у вас цікавість до наших маленьких загадок.

— Навпаки, — відповів я, — лише вчора я переглядав свої давні нотатки, а деякі навіть перечитав.

— То, напевно, ви не вважаєте їхнє зібрання завершеним?

— Аж ніяк. Я хотів би ще чимось його поповнити.

— Наприклад, сьогодні?

— Можна й сьогодні.

— Навіть якщо треба поїхати до Бірмінгема?

— Звичайно, якщо ви того хочете.

— А практика?

— Попрошу свого сусіда. Я завжди підмінюю його, коли він кудись виїжджає.

— От і чудово, — мовив Холмс, уможовчуючись глибше в гойдалці й кидаючи на мене проникливий погляд своїх очей. — Я бачу, ви були трохи нездорові. Застудитися серед літа — річ не дуже приємна.

— Так, минулого тижня я справді був застудився й цілих три дні просидів удома. Але мені здається, що від хвороби вже не залишилося й сліду.

— Авжеж. Виглядаєте ви цілком здоровим.

— Тоді як ви довідалися про мою хворобу?

— Любий мій друже, адже ви добре знаєте мої методи.

— Методом логічних висновків, еге ж?

— Саме так.

— Ну й з чого ж ви почали?

— З ваших пантофлів.

Я поглянув на нові шкіряні пантофлі на своїх ногах.

— Але що ж тут... — почав я, проте Холмс відповів мені, перш ніж я встиг його запитати.

— Пантофлі ваші — нові, — сказав він. — Ви носите їх не більш як кілька тижнів. А підшви, які ви зараз виставили перед мене, вже трохи обсмалені. Спочатку я гадав, що ви промочили їх, а тоді сушили біля вогню. Але потім побачив біля самих закаблуків маленькі наліпки з маркою крамниці. Якби ви носили ці пантофлі трохи довше, наліпки від вологи напевно відпали б. Виходить, ви сиділи, випроставши ноги до вогню, а здорова людина навряд чи робила б таке в середині червня — навіть такого вологого, як цей.

Як і завжди, після Холмсових пояснень усе здавалося на диво простим. Він прочитав цю думку на моєму обличчі, й усмішка його згасла.

— Побоююсь, що ці пояснення лише шкодять мені, — мовив він. — Наслідки без причин справляють набагато більше враження... То ви готові їхати зі мною до Бірмінгема?

— Звичайно. А що там сталося?

— Почуєте про все по дорозі. Внизу, в екіпажі, на нас чекає клієнт. Їдьмо.

— Одну хвилину.

Я черкнув записку своєму сусідові, збігав нагору до дружини, щоб попередити її про свій від'їзд, і наздогнав Холмса на ґанку.

— Ваш сусід теж лікар? — спитав він, хитнувши головою в бік бронзової дощечки на дверях.

— Так, він купив практику водночас зі мною.

— І давно вона існує?

— Так само, як і моя. З того часу, як було побудовано ці будинки.

— Але ви купили кращу.

— Гадаю, що так. А звідки ви про це дізналися?

— Зі сходів, мій друже. Ваші сходи такі стерті, що кожна сходинка на три дюйми нижча за сусідську. А цей джентльмен у кебі — наш клієнт, містер Холл Пайкрофт. Дозвольте познайомити вас із ним. Гей, хлопче, — гукнув він до візника, — підсьобни-но коня, бо ми спізнюємось на потяг!

Чоловік, що проти нього я вмовився, був високий, гарної статури молодик зі щирим, лагідним обличчям і світлими підкрученими вусиками. На ньому був лискучий циліндр і скромне чорне вбрання, що надавало йому вигляду меткого клерка з Ситі; він належав до тих людей, яких звуть "кокні" і які дають нам стільки чудових вояків-волонтерів, атлетів та спортсменів, скільки не дає жоден прошарок населення наших островів. Його широке рум'яне обличчя за своєю природою було веселим, але зараз воно здавалося дещо кумедним через те, що вуста його трохи скривилися від якоїсь прикrostі. Лише тоді, коли ми сіли до вагона першого класу й вирушили в подорож до Бірмінгема, я зміг дізнатися, яка справа привела його до Шерлока Холмса.

— Нам їхати ще понад годину, — зауважив Холмс. — Тож я хотів би, містере Холле Пайкрофте, щоб ви розповіли свою цікаву історію моєму другові — так само, як розповідали її мені, або й пригадавши ще якісь подробиці, якщо можна. Для мене теж було б корисно ще раз почути про весь хід подій. Справа ця, Ватсоне, може виявитися серйозною, а може, й ні, але в ній є щось незвичайне, що ви любляєте так само, як і я. Тож не заважатиму вам більше, містере Пайкрофте.

Наш молодий супутник поглянув на мене з блиском в очах.

— Найгірше в цій пригоді те, — мовив він, — що я виглядаю в ній чистісіньким дурнем. Звичайно, все має обійтися, та й сам я, правду кажучи, не міг інакше вчинити; але якщо я втрачу й цю роботу, не діставши натомість нічого, то всяк побачить, що я закінчений бовдур. Я не такий уже мастак розповідати, докторе Ватсоне, однак послухайте, що зі мною приключилося.

Колись я служив у фірмі "Коксон і Вудхавс" у Дрейпер-Гардені, але навесні цього року через оту венесуельську позику, — звичайно ж, ви пам'ятаєте про неї, — фірма збанкрутувала. Я працював у них п'ять років, і старий Коксон дав мені чудову рекомендацію; але коли оголосили про банкрутство, всіх клерків — нас там було двадцять сім — звільнили. Я взявся підшукувати собі нове місце, кидався туди й сюди, але таких бідолах усюди було повно, тож я надовго опинився без роботи. У Коксона я діставав три фунти на тиждень і за п'ять років зібрав десь фунтів із сімдесят, проте й ці гроші швидко скінчилися. Врешті мені не вистачало вже навіть на марки й конверти, щоб писати за оголошеннями. Я геть зносив свої черевики, оббиваючи пороги всіляких контор, але такої роботи, як раніше, не міг ніде знайти.

Нарешті я прочув про вільне місце в фірмі "Мовсон і Вільямс" — великому банку на Ломбард-стрит. Ви, напевно, малознайомі з діловим світом, але можу сказати вам, що це один із найбагатших лондонських банків. Звертатися туди можна було лише поштою. Я надіслав їм лист із рекомендаціями та заявою без будь-якої надії на успіх. Аж раптом зворотною поштою дістав відповідь, що найближчого понеділка можу взятися до виконання своїх нових обов'язків. Ніхто не знав, як це сталося. Дехто каже, що звичайно управитель просто вибирає з купи пошти перший-ліпший лист. Але хоч як би там було, мені пощастило, і я ніколи ще так не радів, як того дня. Платня в них була навіть більша на фунт, ніж у Коксона, а обов'язки — майже такі самі.

Тепер я підходжу до найхімернішої частини своєї пригоди. Мешкаю я за Гемпстедом, Поттерс-Террас, 17. Того самого вечора, коли я дістав відповідь, я сидів удома й смоктав люльку, аж тут увійшла господиня

помешкання з карткою, на якій стояло: "Артур Пінер, фінансовий агент". Раніше я ніколи не чув цього імені й не уявляв собі, чого він од мене хоче, але, звичайно ж, наказав їй запросити його нагору. Увійшов невисокий, темноволосий, чорноокий чоловік із бородою й лискучим носом. Хода його була швидка, а вимова — уривчаста, як у людини, що знає ціну часові.

"Містер Холл Пайкрофт, якщо не помиляюся?" — мовив він.

"Так, сер", — відповів я, підсунувши йому стілець.

"Раніше ви служили у Коксона й Вудхавса?"

"Так, сер".

"А тепер служите в банку Мовсона?"

"Саме так".

"Я чув, що ви маєте надзвичайні фінансові здібності, — провадив він. — Пам'ятаєте Паркера, колишнього Коксонового управителя? Він дуже хвалив мені вас".

Звичайно, я був задоволений, почувши таке. Я завжди працював у конторі якнайстаранніше, але й гадки не мав, що в Ситі ходить про мене така слава.

"Чи добра у вас пам'ять?" — запитав він.

"Непогана", — скромно відповів я.

"А чи стежили ви за курсом паперів, як були без роботи?" — допитувався він далі.

"Так. Я щоранку читаю "Біржові відомості"".

"Оце так сумлінність! — вигукнув він. — Ось він, шлях до успіху! Якщо не заперечуєте, я влаштую вам іспит, гаразд? Скажіть-но мені, який курс нині мають ейрширські акції?"

"Від ста п'яти до ста п'яти з чвертю".

"А Об'єднані новозеландські?"

"Сто чотири".

"А Британські брокенгілські?"

"Від ста семи до ста семи з половиною".

"Чудово! — знову вигукнув він, сплеснувши руками. — Саме так я вас і уявляв собі. Друже мій, ви заслуговуєте на більше, ніж бути простим клерком у Мовсона!"

Ця перспектива, правду кажучи, дещо збентежила мене.

"Воно-то так, але не всі про мене такої думки, як ви, містере Пінере, — сказав я. — Я добряче попобігав, поки знайшов це місце, і дуже радий, що воно мені дісталось".

"Та що ви говорите! Хіба те місце для вас? Послухайте-но, що я вам скажу. Зрозуміла річ, я не можу запропонувати вам роботу, яку ви заслуговуєте, але в порівнянні з Мовсоном — це небо і земля. Коли ви підете до Мовсона?"

"У понеділок".

"Он як! Готовий закластися, що ви туди не підете".

"Не піду до Мовсона?"

"Так, сер. Цього дня ви вже працюватимете управителем Франко-Мідлендської компанії залізних виробів, що має сто тридцять чотири відділення в містах і селах Франції, не беручи до уваги Брюссель і Сан-Ремо".

Мені аж подих перехопило.

"Я ніколи не чув про цю компанію".

"Цілком можливо. Ми працюємо дуже тихо, капітал компанії складають приватні внески, а справи йдуть так добре, що реклама нам не потрібна. Заснував компанію мій брат Гаррі Пінер: він у ній генеральний директор. Довідавшись, що я поїду до Лондона, він попросив мене підшукати для нього підходящого працівника — молодого, здібного, з доброю рекомендацією. Паркер розповів мені про вас, і ось я тут. Попервах ми можемо пообіцяти вам лише якихось п'ятсот фунтів на рік..."

"П'ятсот фунтів?!" — вигукнув я.

"Лише попервах. Крім того, ви діставатимете по відсотку комісійних з усіх контрактів своїх агентів, і повірте мені, платня ваша зросте майже вдвічі".

"Але я нітрохи не знаюся на залізних výroбах".

"Зате, друже, ви добре знаєтеся на бухгалтерії".

Голова моя запаморочилась, і я ледве всидів на місці. Але раптом у душу мою закрався холодок сумніву.

"Буду з вами відвертим, — сказав я. — Мовсон призначив мені дві сотні на рік, але Мовсон — то діло певне. А про вашу компанію я знаю так мало..."

"Та це ж просто чудово! — вигукнув він у захваті. — Саме така людина й потрібна нам. Ось вам сотня фунтів, і якщо ви більше не вагаєтеся, то кладіть їх у свою кишеню як аванс".

"Це такі великі гроші, — мовив я. — Коли я повинен узятися до своїх нових обов'язків?"

"Приїздіть завтра вранці до Бірмінгема, — відповів він. — Я написав лист на ім'я мого брата, якого ви знайдете на Корпорейшен-стрит, 126-б, у тимчасовій конторі компанії. Звичайно, він ще повинен дати свою формальну згоду, але, між нами кажучи, все буде гаразд".

"Слово честі, я не знаю, як і дякувати вам, містере Пінере!" — вигукнув я.

"Нічого, друже. Дякуйте лише самому собі. А тепер іще одна чи дві дрібнички, — суто формальні речі, але їх треба владнати. Візьміть-но оцей аркуш, що лежить біля вас. Напишіть, будь ласка: "Згоден зайняти посаду управителя Франко-Мідлендської компанії залізних виробів з річною платнею 500 фунтів"".

Я написав усе, що він просив, і той сховав папір у кишеню.

"Ще одне питання, — сказав він. — Як ви вчините з Мовсоном?"

На радощах я зовсім забув про Мовсона.

"Напишу йому про свою відмову", — сказав я.

"Гадаю, що цього робити не треба. Я був у Мовсонового управителя й посварився з ним через вас. Зайшов до нього, щоб розпитати про вас, а він почав кричати, що я, мовляв, перенаджую до себе його людей, і таке інше. Врешті терпець мій урвався. "Якщо хочете мати старанних робітників, то платіть їм як слід", — сказав я. "Та він скоріш працюватиме в нас за малі гроші, ніж у вас за великі", — відповів він. "Закладаюся на п'ять фунтів, — мовив я, — що коли я запрошу його до себе, він радо прийме нашу пропозицію". "Згода! — сказав той. — Ми витягли його з зашморгу, і він не покине нас так легко". Оце точнісінькі його слова".

"Який нахаба! — вигукнув я. — Та я ще й на очі його не бачив. Як він сміє так про мене судити?! Нізащо не напишу їм!".

"От і добре! Тож згода, — мовив він, підводячися зі стільця. — Я радий, що знайшов для свого брата такого надійного помічника. Ось ваш аванс — сто фунтів, а ось лист. Запишіть собі адресу: Корпорейшен-стрит, 126-б, і пам'ятайте — завтра о першій. На добраніч, і хай доля буде до вас прихильною".

Такою була та наша розмова. Можете собі уявити, докторе Ватсоне, як я зрадів тій незвичайній пропозиції. До півночі я не спав, схвилюваний пригодою, а другого дня виїхав до Бірмінгема найпершим потягом. Прибувши туди, я залишив свої речі в готелі на Нью-стрит, а сам подався за адресою, яку мені дали.

До призначеного часу залишалося ще з чверть години, але я подумав, що нічого не станеться, коли я прийду раніше. Будинок 126-б я знайшов у широкому пасажі між двома великими магазинами; біля одного з них були сходи, до яких виходили двері різних контор і компаній. Їхні назви були виписані внизу на стіні, але нічого схожого на "Франко-Мідлендську компанію" серед них не було. Приголомшений, я простояв там кілька хвилин, не годе́н зрозуміти, навіщо комусь

знадобилося так пожартувати зі мною, аж тут до мене підійшов якийсь чоловік. Він був точнісінько такий, як отой веселий чолов'яга, що відвідав мене вчора, з таким самим обличчям і голосом, тільки чисто виголений і з руським волоссям.

"Ви містер Холл Пайкрофт?" — запитав він.

"Так", — відповів я.

"О! Бачу, ви прийшли трохи раніше. Уранці я одержав лист від свого брата: він так хвалить ваші здібності".

"Я саме шукав назву контори, коли ви надійшли".

"Її тут поки немає, бо ми лише минулого тижня винайняли тимчасове приміщення. Ходімо зі мною нагору, там і переговоримо".

Піднявшись за ним крутими сходами майже під самісінький дах, я опинився в порожній брудній кімнатці без жодної завіски чи килима, з якої вели двері до іншої, такої самої кімнатки. Я сподівався побачити велику контору з блискучими столами й цілим натовпом клерків, подібну до тієї, де я колись працював, тож здивовано глянув на два соснові стільці й маленький столик, що разом із рахунковою книгою й кошиком для паперів складали все конторське приладдя.

"Не хвилюйтеся, містере Пайкрофте, — мовив мій новий начальник, побачивши, як видовжилось моє обличчя. — Адже Рим за день не побудуєш. Ми маємо багато грошей, але не кидаємо їх на вітер. Сідайте і давайте сюди ваш лист".

Я віддав йому лист, який він одразу ж пильно прочитав.

"Так, бачу, ви справили велике враження на мого брата Артура, — сказав він, — а він чоловік проникливий. Щоправда, він судить за

лондонським мірилом, а я — за своїм, бірмінгемським; але цього разу я послухаюся його поради. Вважайте, що вас прийнято до нашої контори з нинішнього дня".

"А які мої обов'язки?" — запитав я.

"Невдовзі ви керуватимете великим відділом нашої контори в Парижі, що має у Франції сто тридцять чотири агентства й поширює по всій країні англійську кераміку. Оформлення замовлень скінчиться через тиждень, тож поки лишайтесь в Бірмінгемі й тут трохи попрацюйте".

"Над чим саме?"

Замість відповіді він дістав із шухляди велику книжку в червоних палітурках.

"Це довідник Парижа, — сказав він, — де зазначено адреси й заняття всіх мешканців. Я хотів би, щоб ви взяли його додому й переписали всіх, хто торгує залізними виробами. Це нам конче потрібно".

"Але ж є, напевно, якісь особливі довідники", — зауважив я.

"Вони дуже незручні. Французька система не така, як наша. Тож візьміть це і принесіть готову роботу в понеділок, о дванадцятій. На все добре вам, містере Пайкрофте. Якщо ви й далі будете наполегливим і кмітливим, то наша робота припадає вам до душі".

Із книжкою в руці я повернувся до готелю; серце моє розривали найсуперечливіші почуття. З одного боку, мене взяли на роботу і в кишені моєї лежало сто фунтів, але, з іншого, жалюгідна контора без жодної вивіски на стіні й таке інше, що одразу впадає в очі діловій людині, змусило мене добряче замислитися над справами моїх наймачів. Та хоч як би там було, а гроші я дістав, тож час сідати до роботи. Цілу неділю я ретельно працював, але на понеділок дійшов тільки до літери

"Н". Я вирушив до свого нового начальника і знайшов його в тій самій обдертій кімнаті. Він наказав мені працювати далі й завітати до нього в середу. Проте в середу роботу теж не було скінчено — я просидів над нею аж до п'ятниці, тобто до вчорашнього дня. Тож учора я нарешті приніс готовий реєстр містеру Гаррі Пінеру.

"Дуже дякую, — сказав він, — боюся, що я недооцінив труднощів завдання. Цей реєстр надзвичайно мені потрібен".

"Так, він забрав у мене багато часу", — мовив я.

"А тепер, — сказав він, — я хотів би, щоб ви переписали всі меблеві крамниці — вони також торгують керамікою".

"Гаразд".

"Приходьте завтра о сьомій вечора, щоб я знав, як ідуть ваші справи. Але не перевтомлюйтеся. Підіть увечері потанцюйте зо дві години, вашій роботі це не зашкодить". Він засміявся, і я з жахом побачив на його нижньому, другому ліворуч зубі криву золоту коронку.

Шерлок Холмс із задоволенням потер руки, а я здивовано вирячивсь на нашого клієнта.

— Зрозуміло, чому ви дивуєтесь, докторе Ватсоне, — мовив він, — але річ у тім, що в Лондоні, коли я розмовляв з отим іншим чолов'ягою, я помітив у нього в роті такий самий золотий зуб. Адже блиск золота не міг не привернути моєї уваги. Тоді я подумки зіставив їх обох і побачив, що голоси та обличчя в них однакові, а різне — лише те, що легко змінити бритвою чи перукою. Я не мав жодного сумніву, що то був той самий чоловік. Буває, звичайно, що два брати подібні один до одного як дві краплі води, але щоб у них були однакові коронки на одному й тому самому зубі — такого бути аж ніяк не могло.

Він випровадив мене, вклонившись на прощання, і я опинився на вулиці, ледве розуміючи, де я щойно був і що зі мною сталося. Повернувшись до готелю, я всунув голову в таз із холодною водою, щоб прийти до тями, і став міркувати. Навіщо він посилав мене з Лондона до Бірмінгема? Чого він цим хотів досягти? Навіщо написав той лист до самого себе? Всього цього було для мене вже занадто, і я так нічого й не зрозумів. Аж раптом надумав: "Поїду-но до містера Шерлока Холмса, може, він скаже мені, що це таке". Того ж таки вечора я вирушив нічним потягом до Лондона, щоб уже вранці ви поїхали зі мною до Бірмінгема.

Клерк скінчив свою дивовижну розповідь, і запанувала мовчанка. Шерлок Холмс промовисто поглянув на мене, сперся на подушки і всміхнувся задоволено й водночас насторожено, мов знавець вин, що зробив перший ковток найкращого "вина комети".

— Чудово, Ватсоне, хіба ні? — сказав він. — Тут є дещо привабливе для мене. Гадаю, ви погодитеся, що бесіда з містером Артуром-Гаррі Пінером у тимчасовій конторі Франко-Мідлендської компанії залізних виробів була би для нас обох вельми цікавою.

— Але як це влаштувати? — спитав я.

— Дуже просто, — весело мовив Холл Пайкрофт. — Ви мої друзі, шукаєте роботу, тож хіба не природно, що я вирішив порекомендувати вас своєму директорові?

— Звичайно, так і зробимо, — сказав Холмс. — Я хочу побачитися з цим джентльменом і, якщо вдасться, з'ясувати, що за гру він веде. Що він знайшов у вас, мій друже, чому стільки заплатив за вашу службу? Можливо... — покушуючи спідню губу, він байдуже обернувся до вікна, й до самої Нью-стрит ми не змогли витягти з нього жодного слова.

О сьомій годині вечора ми всі троє вже простували Корпорейшен-стрит до контори компанії.

— Раніше приходити не варто, — мовив наш клієнт. — Він приходить туди, напевно, лише для того, щоб побачити мене, тож до призначеного часу там нікого не буде.

— Цікаво, — зауважив Холмс.

— Так-так, я ж казав вам! — вигукнув клерк. — Он він іде попереду нас. — І він показав на невисокого, чорнявого, охайно вбраного чоловіка, що поспішав кудись протилежним боком вулиці. Той, помітивши навпроти хлопця-газетяра, що вимахував свіжими вечірніми газетами, кинувся до нього, обминаючи кеби та омнібуси, і купив одну газету. Стиснувши її в руці, він одразу зник у дверях пасажу.

— Він уже там! — вигукнув Холл Пайкрофт. — Це двері до контори компанії. Ходімо зі мною, я відрекомендую вас.

Слідом за ним ми зійшли на п'ятий поверх і опинилися біля прочинених дверей. Наш клієнт постукав у них. Голос ізсередини запросив нас увійти, й ми ступили до порожньої, майже без меблів, кімнати — такої самої, як розповідав нам Холл Пайкрофт. За одним-єдиним столом сидів чоловік, якого ми щойно бачили на вулиці, й тримав у руках розгорнуту вечірню газету; коли він поглянув на нас, мені здалося, що я ще ніколи не бачив обличчя, спотвореного виразом такого страждання, — навіть не страждання, а безвиході, яка буває, коли людину спіткала найстрашніша біда. Чоло його блищало від поту, щоки зблідли, мов черево снулої риби, очі вибалушилися, наче в божевільного. Він утупився в свого клерка, немовби не впізнаючи його, й зі збентеженого обличчя нашого клієнта я зрозумів, що таким він бачить свого наймача вперше.

— Чи ви, бува, не хворі, містере Пінере?! — вигукнув він.

— Так, трохи нездужаю, — відповів той, облизавши сухі губи. — Що це за джентльмени, що прийшли разом з вами?

— Це містер Гарріс із Бермондсі, а це — містер Прайс, тутешній, — охоче відповів клерк. — Вони мої друзі й гарні працівники, але обидва віднедавна без роботи, тож я подумав, що ви знайдете для них якесь місце в компанії.

— Чому ж ні, чому ж ні! — гукнув містер Пінер з силуваною усмішкою. — Я певен, що зможу щось підшукати для вас. Ви хто за фахом, містере Гаррісе?

— Я бухгалтер, — відповів Холмс.

— О, бухгалтери нам потрібні. А ви, містере Прайсе?

— Клерк, — сказав я.

— Гадаю, наша компанія візьме вас обох. Тільки-но ми це вирішимо, я вас повідомлю. А зараз, благаю вас, ідіть. Ради Бога, залиште мене!

Ці останні слова вихопились у нього мимоволі, немовби він уже не міг стримати себе й раптово зірвався. Ми з Холмсом презирнулись, а Холл Пайкрофт ступив до столу.

— Містере Пінере, адже ви забули, що я приїхав до вас по вказівки, — сказав він.

— Так-так, містере Пайкрофте, — відповів той байдуже. — Зачекайте-но з хвилину, і друзі ваші теж хай почекають з вами. Я буду до ваших послуг десь хвилини через три, якщо дозволите мені. — Він підвівся, чемно вклонивсь і вийшов до сусідньої кімнати, зачинивши за собою двері.

— Як це розуміти? — прошепотів Холмс. — Він не вислизне звідси?

— Це виключається, — відповів Пайкрофт.

— Чому?

— Ці двері ведуть тільки до другої кімнати.

— Іншого виходу з неї немає?

— Ні.

— Чи є там якісь меблі?

— Ні, вчора там було порожньо.

— То навіщо, до біса, він пішов туди? Чогось я тут не доберу. Враження таке, що цей Пінер з'їхав з глузду. Що могло його так перелякати?

— Він вирішив, що ми з поліції, — припустив я.

— Напевно! — вигукнув Пайкрофт.

Холмс хитнув головою.

— Ні, він не зараз перелякався. Він був блідий уже тоді, коли ми увійшли до кімнати, — мовив він. — Хіба що...

Слова його перервав різкий стукіт із сусідньої кімнати.

— Якого дідька він стукає у власні двері? — скрикнув клерк.

Стукіт ставав дедалі гучнішим. Ми очікувально обернулися до дверей. Позирнувши на Холмса, я побачив, що обличчя його стало

зосередженішим і він схвильовано подався вперед. Раптом з кімнати долинуло якесь булькотіння й щось заторохтіло по дерев'яній перегородці. Холмс шалено стрибнув через усю кімнату й штовхнув двері. Їх було замкнено зсередини. Слідом за ним ми й собі кинулися до дверей і всі разом налягли на них. Зірвалася одна завіса, потім друга, й двері з тріскотом упали на підлогу. Ми вбігли до кімнати. Вона була порожня.

Проте ми розгубилися лише на мить. У найближчому до дверей кутку кімнати видніли ще одні двері. Холмс підскочив до них і рвучко відчинив. На підлозі лежали піджак та жилетка, а на гаку біля дверей на власних шлейках, зашморгнутих навколо шиї, висів директор Франко-Мідлендської компанії залізних виробів. Коліна його підігнулися, голова безвільно звисла на груди, а п'яти, доторкуючись до дверей, видавали той самий стукіт, що перервав нашу розмову. За мить я обхопив його стан і трохи вище підняв усе тіло, а Холмс із Пайкрофтом тим часом розв'язали гумовий зашморг, що глибоко в'ївся в синювату шию. Ми перенесли Пінера до іншої кімнати. Він лежав з олив'яно-сірим обличчям, ледве ворушаючи синіми губами з кожним подихом, — жалюгідний уламок людини, яку ми бачили кілька хвилин тому.

— Що з ним, Ватсоне? — спитав Холмс.

Я нахилився над тілом й оглянув його. Серце ледве билось, але дихання поволі глибшало, повіки легко тремтіли, відслонюючи тонкі смужки білків очей.

— Трохи на той світ не потрапив, — сказав я, — але, здається, живий. Відчиніть-но вікно і подайте карафку з водою.

Я розстебнув комір Пінерової сорочки, обтер холодною водою обличчя і заходився розтирати його руки, поки він нарешті дихнув на повні груди.

— Решта — лише справа часу, — зауважив я, відійшовши від нього.

Холмс стояв біля стола, засунувши руки в кишені штанів і низько схиливши голову.

— Гадаю, час викликати поліцію, — мовив він. — Коли вони приїдуть, я охоче повідомлю їх про все, що тут сталося.

— І все-таки це незбагненне для мене! — вигукнув Пайкрофт, почухавши потилицю. — Навіщо я здався їм тут, навіщо?..

— О! Все надзвичайно просто, — усміхнувся Холмс, — крім отієї спроби самогубства.

— А все інше вам зрозуміло?

— Думаю, що так. А ви що скажете, Ватсоне?

Я знизав плечима:

— Правду кажучи, я нічого не розумію.

— Але ж, якщо простежити всі події з самого початку, то висновок може бути лише один.

— Який?

— Усе це зводиться до двох речей. Перша — Пайкрофтова заява з проханням прийняти його на службу до цієї химерної компанії. Хіба ви не бачите, навіщо вона була потрібна?

— Побоююся, що ні.

— Але ж навіщо вона знадобилася їм? Могло б вистачити згоди на словах. Хіба ж незрозуміло, друже мій, що їм украй потрібен був зразок вашого почерку, а інакше дістати його вони не могли?

— Але навіщо?

— Справді, навіщо? Знайшовши відповідь на це запитання, ми розв'яжемо нашу загадку. Навіщо? Причина тут може бути тільки одна. Хтось хотів підробити ваш почерк, скориставшись цим зразком, — це перше. А тепер перейдемо до другого й побачимо, що воно доповнює перше. Це — ваша обіцянка Пінерові не надсилати до Мовсона листа з відмовою, а звідси виходить, що управитель того банку й досі певен, що в понеділок уранці до нього на службу з'явився не хто інший, як містер Холл Пайкрофт.

— Боже мій! — вигукнув клієнт. — Яким сліпаком я був!

— А тепер ви зрозумієте все, що стосується почерку. Уявіть собі, що хтось прийшов під вашим ім'ям на ваше місце служби, але почерк у нього зовсім інший, ніж той, яким написано ваше прохання, — тож він програє, ще й не розпочавши гри. Але якщо шахрай навчився підробляти вашу руку, то цим він себе цілком убезпечив, — адже, як я зрозумів, у банку вас ніхто ще ніколи не бачив.

— Ніхто! — простогнав Пайкрофт.

— Чудово. Звичайно, для них важливо, щоб ви раптом не передумали або не дізналися від кого-небудь, що в Мовсоновому закладі працює ваш двійник. Тому вам дали великий аванс і вирядили до Бірмінгема, доручивши таку роботу, яка затримала б вас подалі від Лондона, поки вони скінчать свою гру. Все, як бачите, дуже просто.

— Але нащо цей чоловік удавав із себе свого брата?

— Це теж само собою зрозуміло. Їх, напевно, всього двоє. Один мав підмінити вас на службі, а другий вдав із себе наймача: запрошувати до своєї компанії третього, на роль директора фірми, їм не хотілося. Тоді другий змінив, наскільки міг, свої зовнішні риси й удав із себе свого брата, щоб схожість із першого погляду не викликала підозри. Якби ви не побачили в його роті золотий зуб, вам і на думку не спало б сумніватися.

Холл Пайкрофт замахав кулаками в повітрі.

— Господи! — скрикнув він. — А що ж робив той другий Холл Пайкрофт у Мовсона, поки мене тут дурили?! Що нам робити, містере Холмсе? Скажіть мені!

— Негайно телеграфуйте до Мовсона.

— Але в суботу банк зачиняється о дванадцятій.

— Дарма. Там має бути сторож чи швейцар.

— Так, вони наймають охоронця. Я чув якось про це в Ситі, адже в їхньому банку зберігаються великі цінності.

— Чудово, зараз ми надішлемо йому телеграму й дізнаємося, чи все там гаразд і чи працює в них клерк із вашим прізвищем. Ясно, отже, все, крім того, навіщо один із цих шахраїв, тільки-но побачивши нас, побіг до сусідньої кімнати й повісився.

— Газета! — прохрипів голос позаду нас.

Чоловік сидів на підлозі, блідий і страшний, в очах його з'явилися проблиски свідомості, руки нервово розтирали широку червону смугу, що зосталася на шиї від зашморгу.

— Газета! Звичайно! — збуджено вигукнув Холмс. — Який же я бовдур! Хотів усе пов'язати з нашими відвідинами, а про газету й не подумав! Уся заковика в ній, нема ніякого сумніву!

Він розгорнув газету на столі, й переможний вигук вихопився з його вуст.

— Подивіться-но, Ватсоне! — вигукнув він. — Це лондонський "Івнінг Стандард". Ось те, що нам треба. А заголовки які! "Злочин у Ситі. Вбивство у банку Мовсона й Вільямса. Зухвала спроба пограбування. Злочинця спіймано!" Читайте вголос, Ватсоне, бо я аж палаю бажанням почути все!

Судячи з того, що ця стаття займала чи не найпомітніше місце в газеті, подія ця була найголовнішою подією дня. Описано її було так:

"Найзухвалішу спробу пограбування, що скінчилася загибеллю однієї людини й арештом злочинця, скоєно сьогодні в Ситі. Кілька днів тому маловідомий банк "Мовсон і Вільямс" одержав на зберігання цінні папери, вартість яких перевищувала мільйон фунтів стерлінгів. Управитель банку, що усвідомлював усю покладену на нього відповідальність, призначив у будинку цілодобове чергування озброєного охоронця й заховав папери у сейфи найновішого зразка. Але минулого тижня до фірми прийняли нового клерка на ім'я Холл Пайкрофт. Ця особа виявилася не ким іншим, як Бедінгтоном, відомим грабіжником та злодієм, що разом зі своїм братом щойно вийшов із тюрми, де відсидів п'ять років. Якимось чином, — яким саме, поки незрозуміло, — йому вдалося, прибравши чуже ім'я, влаштуватися на службу до банку, де він за кілька днів скопіював потрібні йому ключі, а також вивчив розташування всіх сховищ та сейфів.

Зазвичай клерки в Мовсона в суботу закінчують працю в банку рівно опівдні. Тож сержант поліції Тьюсон, що чергував у Ситі, був дещо здивований, побачивши джентльмена з саквоюжем у руці, що виходив з банку двадцять хвилин на другу. Запідозривши щось недобре, він

кинувся за ним і після відчайдушного спротиву заарештував його за допомогою констебля Поллока. Одразу стало зрозуміло, що відбулося зухвале й велике пограбування. У саквояжі лежали американські залізничні акції, акції на володіння шахтами та цінні папери інших компаній, вартість яких разом становила близько ста тисяч фунтів. Під час огляду приміщення знайдено тіло бідолашного охоронця, сховане в найбільшому з сейфів, де воно пролежало б до понеділка, якби не кмітливість сержанта Тьюсона. Череп небіжчика пробито ззаду кочергою. Немає сумніву, що Бедінгтон повернувся до контори, вдавши, ніби щось там забув; убивши охоронця й швидко очистивши великий сейф, він спробував утекти зі своєю здобиччю. Його брат, що звичайно діяв разом з ним, цього разу, як стало відомо, участі в пограбуванні не брав, але поліція вживає рішучих заходів, щоб виявити його місце перебування".

— Що ж, ми можемо позбавити поліцію зайвого клопоту, — мовив Холмс, поглянувши на знічену постать біля вікна. — Людська натура — дивовижна річ, Ватсоне. Як бачите, цей чоловік так любить свого брата, вбивцю й негідника, що ладен був накласти на себе руки, дізнавшись, що тому загрожує шибениця. Але хай би як там було, ми з доктором залишимось тут на варті, містере Пайкрофте, а ви тим часом, будь ласка, повідомте поліцію.

"Глорія Скотт"

— У мене тут є деякі папери, — сказав мій друг Шерлок Холмс, коли ми одного зимового вечора сиділи біля каміна, — які, гадаю, вам варто було б переглянути, Ватсоне. Це документи найдивовижнішої справи — пригоди з "Глорією Скотт", а це — записка, прочитавши яку, мировий суддя Тревор помер зі страху.

Він дістав з шухляди маленьку потемнілу скриньку, вийняв звідти й подав мені коротку записку, надряпану на клаптику сірого паперу.

"З дичиною справу, гадаємо ми, закінчено, — ішлося в тій цидулі. — Головний лісничий Хадсон, здається нам, усе про мухобійки розповів. Фазанячих курочок стережіться".

Коли я відірвався від читання цієї загадкової цидули, то побачив, що Холмс усміхається, придивляючись до виразу мого обличчя.

— Ви, бачу, трохи спантеличені, — мовив він.

— Я не розумію, як така записка може викликати в когось страх. Мені вона здається скоріш Гротескною.

— Цілком можливо. І все ж факт є факт: міцний чоловік у літах, прочитавши її, похилився, наче від пістолетного пострілу.

— Ви зацікавили мене, — зауважив я. — Але чому ви вважаєте, що я повинен переглянути цю справу?

— Бо то перша моя справа.

Я не раз намагався зрозуміти, чим керувався мій друг, беручись до розкриття злочинів, але він ніколи не мав бажання про це розмовляти. Зараз, однак, він сів у крісло й порозкладав документи на колінах. Потім запалив люльку і якусь хвилину перегортав папери.

— Ви не чули від мене про Віктора Тревора? — спитав він. — Це був мій друг у ту пору, коли я навчавсь у коледжі. Я ніколи не був компанійським хлопцем, Ватсоне; я завжди волів сидіти самотою в кімнаті і вдосконалювати свої дедуктивні методи, тож не дуже приятелював з однолітками. Крім фехтування й боксу, інших видів спорту я не полюбляв — одне слово, займався зовсім не тим, чим займалися решта хлопців, тож спільного з ними в мене нічого не було. Тревор став єдиним моїм приятелем, та й то через пригоду з його бультер'єром, що одного ранку вчепився мені в ногу, коли я йшов до церкви.

То був прозаїчний, але ефективний початок дружби. Я пролежав у ліжку десять днів, і Тревор щодня приходив провідати мене. Спочатку наші розмови тривали не більш як хвилину, потім він став затримуватися довше, а під кінець семестру ми були вже близькими друзями. Це був щирий і жвавий хлопець, сповнений бадьорості, анітрохи не схожий на мене; але все-таки між нами було чимало спільного, й коли я дізнався, що в нього так само немає друзів, це поєднало нас іще міцніше. Нарешті він запросив мене в гості до свого батька в Доніторп, що в Норфолку, і я скористався його гостинністю аж на цілий довгий місяць канікул.

Старий Тревор, мировий суддя, був людиною заможною, шанованою і мав у Доніторпі садибу. Доніторп — це невеличке село на північ від Ленґмера, що біля Бродса. Цегляний будинок, великий, старомодний, стояв на дубових палях, і до нього вела чудова липова алея. Там можна було досхочу постріляти качок, із задоволенням порибалити, посидіти в невеличкій, але затишній бібліотеці, — як я зрозумів, її купили в колишнього власника садиби; до того ж, Тревори мали непоганого кухаря, тож хіба що найвередливіша людина не змогла б там приємно провести місяць.

Старий Тревор був удівець, а мій друг — єдиний його син. Я чув, що в нього була й дочка, але вона померла від дифтерії, коли їздила до Бірмінгема. Старий Тревор надзвичайно зацікавив мене. Чоловік він був не дуже освічений, зате неабиякий силач і розумник. Книг він майже не читав, зате багато мандрував, чимало побачив і все це запам'ятовував. Кремезний, огрядний, із кучмою сивого волосся, засмаглим обвітреним лицем та блакитними очима, в окрузі він мав славу людини доброї й щедрої; його знали як справедливого, поблажливого суддю.

Якось увечері, невдовзі після мого приїзду, ми сиділи за чаркою портвейну, і тут молодий Тревор почав розмову про мою спостережливість та мої дедуктивні методи; тоді я ще не уявляв собі ролі, яку вони відіграватимуть у моєму житті. Старий, напевно, гадав, що його син надто переоцінює в своїй розповіді мої здобутки.

"Спробуйте-но на мені, містере Холмсе, — мовив він, ласкаво всміхаючись, — я найкраще підійду для ваших висновків".

"На жаль, їх буде не так багато, — відповів я. — Можу лише припустити, що останні дванадцять місяців ви когось боялися".

Усмішка завмерла на його вустах, і він здивовано втупився в мене.

"Так, це правда, — мовив він. — Ти знаєш, Вікторе, — звернувся він до сина, — коли ми розігнали оту банду браконьєрів, вони запряглися, що заріжуть нас, і справді напали на сера Едварда Голлі. З того часу я завжди насторожі, хоч я й уявлення не маю, як ви про це дізналися".

"У вас дуже гарний ціпок, — відповів я. — За написом я визначив, що ви володієте ним не більш, як рік. Але вам довелося просвердлити кілька отворів у набалдашнику й позаливати туди свинець, щоб обернути ціпок на грізну зброю. Гадаю, що якби ви нічого не боялися, вам не було б чого вдаватися до такого заходу".

"Щось іще?" — спитав він, усміхаючись.

"Замолоду ви частенько билися".

"Теж правда. Як ви про це довідалися? Невже тому, що ніс у мене трохи скривлений?"

"Ні, — сказав я. — Уся справа у ваших вухах. Вони у вас притиснуті до голови й товсті, як у боксерів".

"Може, ще щось?"

"Ви багато працювали лопатою, що видно з ваших мозолів".

"Так, я надбав усі свої гроші в золотих копальнях".

"Ви бували в Новій Зеландії".

"Теж правда".

"Не раз відвідували Японію".

"Саме так".

"Ви були близькі з людиною, ініціали якої — "Д.А.", а потім намагалися її забути".

Містер Тревор поволі підвівся, дико вирячив на мене свої великі блакитні очі й раптом знепритомнів, упавши обличчям просто на скатертину з розсипаними горіховими шкаралупками.

Уявіть собі, Ватсоне, як це приголомшило його сина і мене. Проте ненадовго: ми розстебнули Треворові комір і покропили його обличчя водою, — він зітхнув зо два рази й сів.

"О, друзі, — мовив він, силувано всміхаючись, — сподіваюсь, я вас не перелякав? Глянути на мене, то я чоловік дужий, але серце в мене слабке й часом підводить. Я не знаю, як вам це вдається, містере Холмсе, але як на мене, всі детективи поряд із вами — просто хлопчаки. Це ваше покликання, сер! Можете повірити на слово людині, яка дещо бачила в світі".

Ця порада з завищеною оцінкою моїх здібностей навела мене, Ватсоне, на думку про те, що логічне мислення може стати моїм ремеслом, тоді як раніше було звичайнісіньким захопленням. Але в ту мить я не міг думати ні про що інше, крім як про господаря, що раптово зомлів.

"Сподіваюся, я не сказав нічого такого, що болісно вразило б вас?" — спитав я.

"Так, ви справді зачепили вразливе місце... Чи можу я спитати вас, як ви про це довідуєтесь і що вам уже відомо?" Він говорив напівжартома, але в глибині його очей і досі таївся страх.

"Усе дуже просто, — мовив я. — Коли ви засукали рукави, щоб зтягти до човна рибу, я побачив на згині вашого ліктя витатуйовані літери "Д.А.". Їх ще можна розібрати, хоч вони й дещо розпливчасті Біля них на шкірі утворилася пляма, тож їх, напевно, намагалися вивести. Ці ініціали, мабуть, колись були для вас дорогі, але згодом ви захотіли їх забути".

"Ну й очі у вас! — вигукнув він, полегшено зітхнувши. — Все так, як ви говорите. Але годі вже про це. З усіх привидів минулого найгірші привиди колишніх коханих. Ходімо краще до більярдної та викуримо по сигарі".

* * *

З того дня до привітності, яку містер Тревор незмінно виявляв до мене, домішалася підозріливість. Навіть син його це помітив. "Завдали ви батькові задачу, — казав він, — старий і досі не певен, що ви знаєте, а чого не знаєте". Сам він, проте, цього не показував, але мені здається, що ця думка міцно засіла у нього в голові, й він часто крадькома підглядав за мною. Врешті я переконався, що лише непокою його і що мені краще звідти виїхати. Але напередодні мого від'їзду сталася пригода, яка тільки підтвердила слушність моїх висновків.

Ми всі троє сиділи на моріжку в складаних кріслах, гріючись на сонці й милуючись краєвидом на Бродс, коли служниця прийшла повідомити, що якийсь чоловік хоче бачити містера Тревора.

"Як його звуть?" — спитав господар.

"Він не назвав себе".

"То чого ж він хоче?"

"Він каже, що ви його знаєте і що він хоче хвилинку поговорити з вами".

"Що ж, проведіть його сюди".

За хвилину після того перед нами з'явився маленький зморщений, клишоногий чоловік із улесливими очицями. На ньому були відкритий жакет із смоляними патьоками на рукавах, картата червоно-чорна сорочка, грубі штани й важкі стоптані черевики. Обличчя його було худе, засмагле, з незмінною посмішкою, яка оголювала криві жовті зуби; зморшкуваті руки ніби хотіли щось затиснути в жменях, як це притаманно морякам. Коли він своєю хиткою ходою перейшов моріжок, я почув, як у містера Тревора вирвався з горлянки приглушений звук, і він, скочивши з крісла, побіг до будинку. Через якусь хвилину господар повернувся, і я відчув міцні пахощі бренді, коли він проходив повз мене.

"Що ж, друже мій, — мовив містер Тревор, — чим я можу стати вам у пригоді?"

Моряк стояв і дивився на нього, примружившись і так само нахабно посміхаючись.

"Не впізнаєте мене?" — спитав він.

"Боже мій! Звичайно ж, ви Хадсон", — здивовано сказав містер Тревор.

"Еге ж, Хадсон, сер, — мовив моряк. — Тридцять із гаком років минуло відтоді, як ми бачилися востаннє. Тепер ви сидите собі у власному будинку, а я й досі солонину з бочок тягаю".

"Зараз ти побачиш, що я не забуваю давніх друзів! — вигукнув містер Тревор, підійшов до моряка й щось тихенько йому прошепотів. — Піди на кухню, — сказав він тепер уже гучніше, — там тобі дадуть поїсти й випити. І роботу теж, безперечно, я для тебе знайду".

"Дякую, сер, — мовив моряк, куйовдячи своє волосся. — Я довго волочився світами, час уже й відпочити. Я подумав, що знайду прихисток у містера Бедоза чи у вас".

"А хіба ти знаєш, — вигукнув містер Тревор, — де зараз містер Бедоз?!"

"Будьте певні, сер, я знаю, де всі мої друзі", — відказав цей чолов'яга з лиховісною посмішкою на обличчі й пішов розвальцем за служницею до кухні.

Містер Тревор пробурмотів щось про те, що вони подружилися на кораблі, коли поверталися з копалень, а потім, залишивши нас надворі, пішов до будинку. Коли ми за годину увійшли туди, то побачили, що господар лежить на канапі, п'яний як чіп. Уся ця пригода справила на мене дуже неприємне враження, й наступного дня я вже не шкодував, що залишаю Доніторп, бо відчував, що своєю присутністю лише бентежу друга.

Усе це сталося протягом першого місяця канікул. Я повернувся до Лондона й там тижнів із сім провів над деякими дослідями з органічної хімії. Одного дня, коли вже почалася осінь і канікули наближалися до кінця, я одержав від свого друга телеграму: він запрошував мене повернутись до Доніторпа, бо дуже потребував моєї поради й допомоги. Звичайно, я все облишив і негайно подався на північ.

Він зустрів мене в двоколці на станції, й з першого ж погляду я побачив, що останні два місяці були для нього вкрай тяжкими. Він схуд, змарнів і розмовляв уже не так гучно й жваво, як завжди.

"Батько помирає", — були його перші слова.

"Не може бути! — вигукнув я. — Що з ним таке?!"

"Грець. Нервовий напад. Лежить непритомний цілий день. Не знаю, чи застанемо його ще живим".

Можете уявити собі, Ватсоне, як мене перелякала ця несподівана новина.

"Що сталося?" — запитав я.

"В тім-то й річ. Сідайте, поговоримо по дорозі. Пам'ятаєте чолов'ягу, що прийшов за день до того, як ви поїхали?"

"Добре пам'ятаю".

"А чи знаєте ви, кого ми тоді пустили до себе?"

"І гадки не маю".

"То був сам диявол, Холмсе!" — вигукнув він.

Я здивовано глянув на нього.

"Так, то був сам диявол. З того часу ми не мали ані години спокою — ані години. Батько з того вечора й голови не піднімав; життя його обернулося на справжнє пекло, серце врешті не витримало — і все через того клятого Хадсона".

"Як він цього домігся?"

"Я багато дав би, щоб про це довідатись. Мій добрий, лагідний старий батько... як він міг потрапити до лабет цього зарізяки! Я такий радий, що ви приїхали, Холмсе. Я вірю у вашу розсудливість і обережність і знаю, що ви дасте мені найкращу пораду".

Ми мчали гладеньким білим путівцем; перед нами відкрився краєвид на Бродс, осяяний червоним світлом надвечірнього сонця. Ліворуч від гаю вже видніли димарі й флаґшток садиби.

"Батько взяв Хадсона за садівника, — почав мій друг, — але тому здалося цього замало, і його зробили ключником. Здавалося, що на його милість віддано увесь будинок, — він тинявся кімнатами і робив, що хотів. Служниці скаржилися на його п'яні витівки та огидну лайку; батько, щоб винагородити їх, збільшив їм платню. Хадсон брав найкращу батькову рушницю, човен і вирушав на полювання. З його обличчя не сходила в'їдлива, злісна, нахабна посмішка, тож якби ми були з ним однолітками, я вже двадцять разів надавав би йому стусанів. Скажу вам правду, Холмсе. Увесь той час я мусив себе стримувати, а тепер сам себе запитую: дурню, навіщо ти це робив?..

Отож наші справи дедалі гіршали, той покидьок Хадсон ставав усе нахабніший, і врешті одного разу за зухвалу відповідь батькові я схопив його за плечі й витурив з кімнати. Він пішов звідти з мертво-блідим обличчям і очима, в яких затаїлася лютя. Я не знав, що сталося тоді між ним та моїм бідолашним батьком, але наступного дня батько прийшов до мене й попросив вибачитися перед Хадсоном. Ви, звичайно, розумієте, що я відмовився й спитав батька, як він міг дати тому мерзотникові таку владу над собою й домом.

"Сину мій, — мовив він, — тобі добре говорити, адже ти не знаєш мого становища. Але невдовзі ти дізнаєшся, Вікторе. Так, я відчуваю, що ти дізнаєшся, а там хай буде, що буде. Ти ж не повіриш поганій звістці про свого бідолашного старого батька, хіба не так?" Він був страшенно знервований і цілий день просидів у себе в кабінеті: крізь вікно мені було видно, що він заклопотано щось писав.

Той вечір, здавалося, приніс нам велике полегшення, бо Хадсон сказав, що збирається залишити нас. Він зайшов до їдальні, де ми саме сиділи, й повідомив про своє рішення нахабним підхмеленим голосом.

"З мене доволі вже вашого Норфолка, — мовив він. — Поїду до містера Бедоза в Гемпшир. Гадаю, він так само буде радий мене бачити, як і ви".

"Сподіваюся, ви не згадуватимете нас лихом, Хадсоне", — сказав батько з лагідністю, що збурила мою кров.

"Я ще не чув, щоб хтось попросив пробачення", — похмуро відказав Хадсон, позирнувши в мій бік.

"Вікторе, чи не вважаєш ти, що обійшлося з цим чоловіком занадто грубо?" — спитав батько, обернувшись до мене.

"Навпаки, я вважаю, що ми з вами занадто довго терпіли його", — відповів я.

"Он як, он як?! — загарчав той. — Гаразд, приятелю. Ще побачимо!"

Згорбившись, він вийшов з кімнати, а за півгодини покинув будинок, залишивши мого батька страшенно схвильованим. Щоночі я чув, як він походить по кімнаті, й був певен, що от-от станеться щось страшне".

"Що ж сталося?" — нетерпляче спитав я.

"А от що. Учора ввечері батько одержав лист з фордингемським штемпелем. Батько прочитав його, схопився за голову й забігав по кімнаті мов навіжений. Коли я нарешті поклав батька на канапу, очі й рот у нього були перекошені — його побив грець. Одразу ж прийшов лікар Фордгем. Ми перенесли батька в ліжку, але він так і не отямивсь, і я боюся, що ми вже не застанемо його живим".

"Який жах, Треворе! — вигукнув я. — Що ж могло бути в тому листі, який призвів до такого страшного наслідку?"

"Нічого. Пояснити це неможливо. Лист був якийсь безглуздий. Боже мій, цього я так боявся!"

Тим часом ми обігнули алею й побачили, що всі штори в будинку спущено. Коли ми під'їхали до дверей, обличчя мого друга скривилося з відчаю: надвір вийшов джентльмен у чорному.

"Коли це сталося, лікарю?" — спитав Тревор.

"Майже одразу після того, як ви поїхали".

"Чи приходив він до тями?"

"Лише на коротку мить, перед самісінькою смертю".

"Чи просив він передати щось мені?"

"Лише одне: папери заховано в потаємній шухляді японської шафи".

Мій друг піднявся разом з лікарем до кімнати померлого, а я залишився в кабінеті, ще раз перебираючи подумки всі події; ніколи до цього, здавалось, я не був таким пригніченим, як тоді. Ким був раніше цей Тревор — боксером, мандрівником, золотошукачем — і як він опинився у лабетах цього огидного моряка? Чому він знепритомнів від самої лише згадки про напівстерті ініціали на руці й помер зі страху, коли одержав лист із Фордингема? Тоді я згадав, що Фордингем — у Гемпширі, а містер Бедоз, до якого моряк поїхав у гості і якого теж, напевно, шантажував, так само мешкав у Гемпширі. Отже, лист мав бути або від Хадсона, який погрожував, що викаже якусь таємницю, або від Бедоза, який попереджав свого колишнього спільника про загрозу такого викриття. Здавалося б, усе начебто зрозуміло. Але як тоді цей

лист міг бути таким безглуздим, як його описував Треворів син? Він, мабуть, хибно його витлумачив. Якщо так, то це може бути один із тих майстерних тайнописів, коли пишуть про одне, а це означає інше. Я мав побачити той лист. Я був певен, що зможу розгадати його, коли в ньому є прихований зміст. Майже з годину я сидів і розмірковував у сутінках, аж поки заплакана служниця принесла мені лампу; слідом за нею увійшов мій друг Тревор, блідий, але спокійний, — він приніс ті самі папери, що зараз лежать на моїх колінах. Сівши навпроти мене, він підсунув лампу до краю стола й подав мені коротку записку, надряпану, як ви бачите, на клаптику сірого паперу: "З дичиною справу, гадаємо ми, закінчено, — ішлося в ній. — Головний лісничий Хадсон, здається нам, усе про мухобійки розповів. Фазанячих курочок стережіться".

Мушу признатися, що вираз мого обличчя був тоді таким же спантеличеним, як тепер у вас, коли я вперше перебіг очима цей лист. Потім ще раз уважно перечитав його. Як я й гадав, зміст листа мав приховуватись у загадковому підборі слів. Може, він полягає саме в таких висловах, як "мухобійки" або "фазанячі курочки"? Але таке довільне тлумачення навряд чи дало б що-небудь. І все-таки я ладен був думати, що головне тут — саме порядок слів; прізвище "Хадсон" начебто вказувало на те, що в листі йдеться саме про нашого моряка, як я і вважав раніше, а сам лист був радше від Бедоза, ніж від Хадсона. Я спробував прочитати його в зворотному порядку, але фраза "стережіться курочок фазанячих" не надихнула мене. Тоді я вирішив читати слова через одне, але ні "з справу", ні "дичиною гадаємо" теж нічого не з'ясовували.

Несподівано ключ до загадки опинився в моїх руках: я побачив, що кожне третє слово листа складає те саме повідомлення, яке могло довести старого Тревора до такого відчаю.

Воно було коротке, виразне й лунало справді погрозливо, коли я прочитав його своєму другові:

"Справу закінчено. Хадсон усе розповів. Стережіться".

Віктор Тревор затулив обличчя тремтячими руками.

"Напевно, так воно і є, — мовив він. — Але це ще гірше за смерть, це означає ганьбу. А до чого тут оцей "головний лісничий" та "фазанячі курочки"?"

"До змісту вони нічого не додають, проте можуть стати нам у пригоді, якщо в нас не буде інших засобів відшукати відправника. Бачите, він пише: "Справу... скінчено..." — і так далі. Після того, як він виписав ці слова, йому треба було заповнити кожен проміжок будь-якими двома словами. Природно, що він брав перші-ліпші, які спадали йому на думку, й можете бути певні, що він мисливець або птахівник. Чи знаєте ви щось про цього Бедоза?"

"Коли ви заговорили про нього, — мовив він, — то я згадав, як мій бідолашний батько щоосені діставав од нього запрошення на полювання до його заповідника".

"Тоді немає сумніву, що лист надійшов від нього, — сказав я. — Нам застається лише розкрити таємницю, як моряк Хадсон міг тримати в своїх лабетах цих двох заможних і шановних людей".

"На жаль, Холмсе, я побоююся, що їх пов'язували гріх і ганьба! — вигукнув мій друг. — Але від вас я нічого не таїтиму. Ось сповідь, яку написав мій батько, коли дізнався, що з Хадсоном до нього прийшла небезпека викриття. Як і казав мені лікар, я знайшов її в японській шафі. Візьміть і прочитайте її — сам я не маю для цього ані сили, ані мужності".

Ось ці папери, Ватсоне, які він мені передав: я прочитаю їх вам, як прочитав того вечора в старому кабінеті йому. Отут на звороті, як бачите, написано: "Деякі подробиці рейсу барка "Г'лорія Скотт", що вийшов із Фалмута 8 жовтня 1855 року й загинув 6 листопада під 15° 20' північної широти та 25° 14' західної довготи". Написано це у формі листа й свідчить ось про що:

"Любий мій сину! Загроза викриття почала затьмарювати останні роки мого життя. З усією щирістю я можу сказати, що не страх перед законом, не втрата становища в графстві і не ганьба в очах усіх, хто знав мене, крають моє серце, — його крає лише думка про те, що тобі доведеться червоніти за мене; адже ти завжди мене так любив і ніколи не мав, сподіваюсь, причини зневажати мене. Але якщо удар, на який я чекав щохвилини, все-таки впаде на мене, я хочу, щоб ти, прочитавши це, почув про все від мене самого й міг судити, яка моя вина. В іншому разі, якщо все буде гаразд (а Всемогутній Господь цьому сприятиме) і цей лист якимось чином потрапить до твоїх рук, то благаю тебе всім святим, пам'яттю твоєї любної матері: кинь його в полум'я і ніколи не згадуй про нього.

Якщо ж око твоє колись прочитає ці рядки, то це буде знаком, що все викрито й мене нема вже в цьому домі, або ж — і це можливіше, бо ти знаєш, що серце моє дуже хворе, — знаком того, що вуста мої запечатала смерть. І в першому, і в другому випадку заборона знімається. Кожне слово, яке я тут пишу, — чистісінька правда, в чому присягаюся, сподіваючись на твою милість.

Моє прізвище, любий хлопчику, не Тревор. Замолоду я звався Джеймс Армїтедж, і тепер ти розумієш, чому мене так приголомшило відкриття, яке кілька тижнів тому зробив твій друг з коледжу, — мені здалося, що він розгадав мою таємницю. Як Армїтедж я вступив до одного з лондонських банків і як Армїтеджа мене заарештували за порушення законів своєї країни й засуджено до заслання. Не думай про мене надто погано, мій хлопчику. То був так званий борг честі, і я, щоб сплатити його, скористався чужими грошима, бо був певен, що зможу повернути ці гроші, перш ніж їх спохватяться. Однак лиха доля переслідувала мене. Грошей, що на них я сподівався, я не одержав, а несподівана перевірка рахунків виявила в мене нестачу. На таке нині могли б подивитися крізь пальці, але тридцять років тому законів дотримувалися суворіше, ніж тепер, отож у день свого 23-річчя я в кайданах, наче справжній злочинець, із тридцятьма сімома іншими засудженими опинився на палубі барка "Глорія Скотт", що йшов до Австралії.

Це сталося 1855 року, коли в розпалі була Кримська війна і старі кораблі для перевезення засланців найчастіше використовувались як транспорти в Чорному морі. Ось чому уряд змушений був перевозити в'язнів на невеликих, незручних суденцях. "Глорія Скотт" возила з Китаю чай: то було старомодне, неповоротке судно, яке легко переганяли нові кліпери. На цьому п'ятисоттонному судні, крім тридцяти восьми в'язнів, були двадцять шість членів команди, вісімнадцять вояків, капітан з трьома помічниками, лікар, священник та четверо вартових. Одне слово, коли ми вийшли з Фалмута, на судні було близько сотні душ.

Перегородки між камерами в'язнів були не дубові, як звичайно на таких кораблях, а тонкі й нетривкі. Ще тоді, коли нас привели на набережну, один чоловік привернув до себе мою увагу, — тепер він був поряд зі мною. То був молодик із чистим, безвусим обличчям, довгим тонким носом і масивними щелепами. Поводився він дуже незалежно, ходу мав поважну й завдяки своєму велетенському зростові височів над усіма. Я не знаю, чи діставав хто-небудь йому до плеча, і певен, що він сягав не менш ніж шести з половиною футів заввишки. Дивно було бачити серед стількох понурих і зморених облич одне, сповнене бадьорості й рішучості. Для мене це був немов маяк під час шторму. Я зрадів, побачивши, що він — мій сусід, і зрадів ще більше, коли глупої ночі почув біля свого вуха чийсь шепіт, а потім побачив, що він умудрився просвердлити дірку в дошці, яка розділяла нас.

"Гей, приятелю! — сказав він. — Як тебе звуть і за віщо ти тут?"

Я відповів йому і в свою чергу спитав, з ким розмовляю.

"Я Джек Прендерґаст, — мовив він. — Заприсягаюся Богом, що ти чув це ім'я ще до того, як опинився тут зі мною!"

Я згадав розмови про його справу, — вони сколихнули всю країну незадовго до мого арешту. Це був чоловік із пристойної родини, неабияких здібностей, але й непереборних лихих звичок; завдяки

ошуканству він зумів витягти з найбільших лондонських крамарів чималеньку суму грошей.

"Ага! То ти чув про мою справу!" — гордовито сказав він.

"Так, я дуже добре її пам'ятаю".

"Тоді, може, пам'ятаєш і одну цікаву деталь?"

"Що ви маєте на увазі?"

"У мене було десь із чверть мільйона, чи не так?"

"Принаймні так говорили".

"Але грошей тих так і не знайшли, еге ж?"

"Ні".

"То як ти гадаєш, де вони?" — спитав він.

"І гадки не маю", — відповів я.

"У мене в руках! — вигукнув він. — Богом присягаюся! У мене більше фунтів, ніж у тебе волосся на голові. А коли ти маєш гроші, синку, й знаєш, як ними треба орудувати, то можеш робити, що схочеш. Чи не думаєш ти, що людину, яка здатна робити, що схоче, залякали так, що вона згодиться просиджувати штани в цьому смердючому трюмі, у цій старій запліснявілій труні на китайському чайному суденці? Ні, сер, така людина найперше потурбується про себе й приятелів. Можеш їй довіритися! Тримайся цієї людини та ще Біблію поцілуй за те, що тебе взяли на буксир".

Спершу я нічого не розумів, але невдовзі він влаштував мені іспит, змусив запрягтись і розповів, що на судні готується змова щодо підкупу команди. Дюжина в'язнів прилучилася до неї ще до того, як ми опинилися в морі; Прендергаст був ватажком, а гроші його слугували для них рушійною силою.

"У мене є товариш, — сказав він, — винятково чесна людина, й це чистісінька правда. Гроші зараз у нього, а де він сам, як ти гадаєш? Він священик на цьому кораблі — священик, еге ж! Він з'явився сюди в чорному вбранні, з фальшивими паперами й з такими грошима в гаманці, за які тут можна купити все, що хочеш. Команда йому тіло й душу віддала б. Він купив їх усіх разом за готові гроші, тільки-но вони найнялися. А ще він підкупив усіх вартових та Мерсера, другого помічника. Він і самого капітана підкупить, якщо треба буде".

"Що ж тоді нам робити?" — спитав я.

"Що робити? — перепитав він. — Зробити червоне вбрання тих вояків іще червонішим, ніж його пошив кравець".

"Але ж вони озброєні", — заперечив я.

"Ми теж озброїмося, друже. На кожного маминого синка буде по парі пістолів, і якщо ми не зможемо здобути цей кораблик з усією командою, то нам залишиться хіба що вступити до інституту шляхетних дівчат. Поговори зі своїм сусідом зліва й прикинь, чи можна йому довіряти".

Я зробив це й з'ясував, що інший мій сусід — юнак такого самого становища, як і я, теж винний у розтраті. Прізвище його було Еванс, але потім він, як і я, змінив його; нині це багатий і поважний чоловік, що мешкає на півдні Англії. Він був готовий прилучитися до змови, бо вважав це за єдиний порятунок для нас, і не встигли ми вийти з затоки, як про нашу таємницю дізналися всі в'язні, крім двох. Один із них був

недоумкуватий, і ми не мали до нього довіри; другий слабував на жовтяницю й нічим не міг стати нам у пригоді.

Спочатку ніщо не заважало нам заволодіти кораблем. Команда була з самих зарізяк, немовби навмисне підібраних для такої справи. Гаданий священик приходив до камер сповідати нас і приносив чорну торбину, де начебто лежали духовні книжки; він приходив так часто, що третього дня у кожного з нас лежали під койкою напилки, пара пістолів, фунт пороху й двадцять куль. Двоє вартових були Прендерґастовими агентами, а другий помічник — його правицею. Капітан з двома іншими помічниками, двоє вартових, лейтенант Мартін, вісімнадцять вояків та лікар були на супротивному боці. Не збуджуючи в них ані найменшої підозри, ми вирішили без усяких острогов здійснити раптовий напад уночі. Проте стався він набагато скоріш, ніж ми сподівались, і відбулося це так.

Одного вечора, третього місяця подорожі, лікар зійшов у трюм до хворого в'язня і, поклавши руку на койку, намацав там пістолі. Якби він промовчав, справи наші були б кепські, але чоловічок він був нервовий, отож здивовано скрикнув і зблід так, що хворий усе зрозумів і миттю кинувся на нього. Не встиг той здійснити тривогу, як був уже прив'язаний до койки з заткнутим ротом. В'язень відімкнув двері, що вели на палубу, і всі ми ринули туди. Двох вартових застрелили, те саме зробили і з капралом, який вибіг подивитися, що сталося. Біля дверей кают-компанії стояли два вояки, але їхні мушкети були, мабуть, незаряджені, бо вони жодного разу в нас не вистрілили, а поки взялися за багнети, ми самі їх уколошкали. Потім ми підбігли до каюти капітана, але тільки-но відчинили двері, як усередині гримнув постріл; капітан сидів, схиливши закривавлену голову на пришпилену до столу мапу Атлантичного океану, а поряд стояв священик і тримав у руці пістоль, з якого курився димок. Двох помічників капітана схопила команда, і все, здавалося, було скінчено.

Поряд була кают-компанія: ми зібралися там, посідали на канапи й загомоніли всі гуртом, — відчуття свободи, здавалося, сп'янило нас. У кают-компанії стояли шафи, й Вільсон, гаданий священик, дістав звідти

дюжину пляшок темного хересу. Ми поодбивали шийки в пляшках, розлили вино в келихи й тільки-но поставили їх на стіл, як несподівано пролунав тріск мушкетних пострілів і кают-компанія так наповнилася димом, що не стало видно й столу. Коли дим розсіявся, нашим очам відкрилася моторошна картина. Вільсон та ще восьмеро лежали на підлозі один на одному, а на столі кров змішалася з хересом, — від згадки про це мені й досі моторошно. Ми були такі перелякані, що не змогли б, напевно, оборонитись, якби не Прендерґаст. Заревівши, мов бугай, він метнувся до дверей з усіма, хто залишився живий. Коли ми вибігли, то побачили на кормі лейтенанта з десятима вояками. В кают-компанії над столом було піднято люк, і вони стріляли в нас крізь цей отвір. Та перш ніж вони встигли знову зарядити рушниці, ми накинулися на них. Вони трималися до кінця, але нас було більше, й за п'ять хвилин усе скінчилося. Боже мій! Чи була ще коли-небудь така різанина на якомусь іншому кораблі! Прендерґаст, мов розлючений диявол, піднімав вояків, як малих дітей, і кидав їх за борт живими й мертвими. Один сержант, тяжко поранений, довго намагався пливти, поки хтось, змилювавшись, не вистрелив йому в голову. Коли стрілянина скінчилася, з числа наших ворогів zostалися живими лише вартові, помічники капітана й лікар.

Бій одgrimів, але спалахнула велика сварка. Багато хто з нас радів здобутій свободі, але не всі хотіли брати гріх на душу. Одна річ — бійка з озброєними вояками, а інша — спокійне вбивство роззброєних. Восьмеро з нас — п'ятеро в'язнів і троє моряків — сказали, що не хочуть убивати. Але Прендерґаста з його спільниками це нітрохи не зворушило. Єдина наша змога врятуватися — це прибрати живих свідків, говорив він. Нас ледве не спіткала доля заарештованих, але врешті він усе-таки дозволив нам узяти човен і забиратися геть. Ми погодилися, бо нас усіх вивертало від самого вигляду крові, і до того ж боялися, що справа може повернути ще на гірше. Кожному з нас дали матроське вбрання, а на всіх — три барила з водою, солониною та сухарями й компас. Прендерґаст кинув нам до човна мапу, сказав, що ми — потерпілі моряки, чий корабель загинув під 15° північної широти та 25° західної довготи, а потім перерубав фалінь і ми вирушили.

Тепер я підходжу до найдивовижнішої частини своєї розповіді, любий мій сину. Під час стрілянини судно стояло носом до вітру: тільки-но ми його залишили, як воно змінило курс і почало поволі відпливати. Повівав легкий вітерець із північного сходу. Наш човен гойдався на хвилях, і ми з Евансом, як найосвіченіші з усіх, сиділи над мапою, намагаючись визначити, де ми зараз і до якого берега краще пристати. Це було не таке вже й просте завдання: за п'ятсот миль на північ пролягали острови Зеленого Мису, а за сімсот миль на схід — берег Африки. Врешті-решт, оскільки повіяв південний вітер, ми обрали Сьєрра-Леоне й попливли в тому напрямку; барк тоді був уже так далеко, що ми ледве бачили його щогли. Несподівано над ним здійнялася густа чорна хмара диму, немовби на обрії виросло якесь чудернацьке дерево. За мить пролунав вибух, схожий на удар грому, а коли дим розвіявся, від "Глорії Скотт" не зосталося й сліду. Ми негайно повернули човен і щосили взялися гребти туди, де легенький туман над водою вказував місце катастрофи.

Минуло багато часу, поки ми дісталися того місця, й спершу нам здалося, що рятувати когось уже пізно. Розбитий човен, безліч плетених кошів та уламки, що гойдалися на хвилях, показували, де потонуло судно, але людей не було й знаку, тож ми у відчаї вирішили повернути назад, коли раптом почули крик, що волав порятунку, й побачили вдалині дошку, а на ній людину. То був молодий моряк на ім'я Хадсон; коли його втягли до човна, він був такий зморений і попечений, що ми нічого не змогли довідатись від нього аж до ранку.

Уранці він розповів, що коли ми залишили судно, Прендерґаст та його банда взялися карати п'ятьох уцілілих полонених. Двох вартових розстріляли й викинули за борт, так само вчинили і з третім помічником. Прендерґаст власноруч перерізав горлянку нещасному лікареві. Врятувався тільки перший помічник, мужня й хоробра людина. Побачивши, що в'язень із скривавленим ножем підкрадається до нього, він якось умудрився скинути кайдани й побіг на корму. Дюжина в'язнів, озброєних пістолями, кинулася за ним; раптом вони побачили, що він сидить із сірниками в руці біля відкритої бочки з порохом. На кораблі було сто чоловік, і помічник присягався, що тільки-но спробують його

зачепити, як усі до одного злетять у повітря. За мить стався вибух; Хадсон гадав, що в бочку з порохом випадково влучила куля когось із в'язнів. Та хоч як там було, насправді і "Глорії Скотт", і банді, що захопила її, настав кінець.

Отака, любий мій, коротка історія того страшного злочину, до якого я був причетний. Наступного дня нас підібрав бриг "Готспур", що йшов до Австралії; капітана його неважко було переконати в тому, що ми — пасажери затонулого корабля. В адміралтействі транспортне судно "Глорія Скотт" вважали пропалим, і справжня його доля так і залишилася невідомою. За кілька днів "Готспур" висадив нас у Сідней; там ми з Евансом перемінили прізвища й вирушили до копалень, де серед представників різних національностей легко було заховатися.

Решту розповідати не треба. Ми мандрували, потім розбагатіли, повернулися грошовитими колоністами до Англії й купили на селі маєтки. Понад двадцять років ми жили спокійно й заможного, вірячи, що минуле наше поховане навіки. Тож уяви собі мої почуття, коли в морякові, що прийшов до нас, я впізнав чоловіка, підібраного в морі. Він якимось чином розшукав нас обох і почав залякувати. Тепер ти розумієш, чому я намагався жити з ним у згоді, і зрозумієш хоча б частку того жаху, який ще більше охопив мене після того, як він, погрожуючи мені, подався до іншої своєї жертви".

Нижче було нерозбірливо, тремтячою рукою надряпано: "Бедоз попередив мене шифром, що Хадсон усе розповів. Боже милостивий, помилуй наші душі!"

Така була оповідь, яку я прочитав того вечора молодому Треворові; гадаю, Ватсоне, що обставини її були якнайдраматичніші. Доброго хлопця так вразило це горе, що він виїхав на чайні плантації до Тераю. Там, як я чув, ведеться йому непогано. Що ж до моряка та Бедоза, то про жодного з них відтоді ніхто не чув. Обидва вони зникли невідомо куди. До поліції не надходило ніяких донесень; отже, Бедоз помилився, потерпаючи, що погрозу буде виконано. Хтось начебто краєм ока бачив

Хадсона, тож поліція вирішила, що він убив Бедоза й сховався. Мені ж здається, що саме Бедоз, доведений до відчаю, зі страху сам помстився Хадсонові і втік за кордон, забравши з собою великі гроші. Отакі подробиці тієї пригоди, докторе, і якщо вони коли-небудь знадобляться вам для вашої колекції, то я з превеликою радістю передам їх вам.

Обряд родини Масґрейвів

У вдачі мого друга Шерлока Холмса мене часто вражала дивовижна річ: хоча в своїй розумовій праці він був найточнішим і найретельнішим, а одяг його завжди відзначалася не тільки ошатністю, а й вишуканістю, він водночас був страшенно неохайною людиною, що здатна довести до божевілля будь-якого співмешканця. Щиро кажучи, я й сам не був прикладом щодо цього. Безладна робота в Афганістані, яка лише посилювала мій природжений потяг до кочового життя, зробила мене більшим недбайлом, ніж личило б лікареві. Але все-таки й ця моя звичка має певні межі, і коли я бачу людину, що зберігає свої сигари у відерці для вугілля, тютюн — у перській пантофлі, а листи, що чекають на відповідь, пришпилює кишеньковим ножиком до дерев'яної полиці каміна, то я, далекі, сам собі починаю здаватися взірцем охайності. Крім того, я завжди вважав, що вправи у стрільбі, безперечно, належать до розваг на свіжому повітрі; отож, коли Холмс, піддавшись своєму дивному настрою, сідав з револьвером і патронташем у крісло й брався прикрашати стіну навпроти патріотичним вензелем королеви Вікторії, виводячи його за допомогою куль, я дуже гостро відчував, що це не поліпшує ані повітря, ані затишку в кімнаті.

Помешкання наше завжди було повне хімікалій чи якихось свідчень про злочини, й вони щоразу опинялись у найнесподіваніших місцях, — наприклад, у маслянці чи в іще недоречнішому місці. Але найбільшою карою для мене були Холмсові папери. Він страшенно не любив знищувати документи, надто якщо вони були пов'язані з колишніми його справами, але розібрати свої папери й дати їм лад йому вистачало мужності лише раз або двічі на рік. Як я вже згадував у цих уривчастих спогадах, припливи шаленої енергії, що допомагали йому в тих

бездоганних розслідах, які прославили його ім'я, змінювалися в нього байдужістю, повним занепадом сил, коли він цілісні дні лежав на канапі зі своїми книжками та скрипкою, лише зрідка підводячись, щоб підійти до столу. Отак місяць за місяцем паперів накопичувалося дедалі більше і в усіх кутках кімнати громадилися стоси рукописів, які він нізащо не дозволяв палити, й ніхто, крім господаря, не мав права прибирати їх.

Одного зимового вечора, коли ми сиділи вдвох біля вогню, я наважився натякнути йому, що оскільки він уже перестав заносити нотатки до свого записника, йому не гріх було б витратити години зо дві, щоб надати нашій кімнаті трохи затишнішого вигляду. Він не міг не визнати мого прохання справедливим і з доволі похмурим обличчям подався до своєї спальні, звідки незабаром вийшов, тягнучи за собою велику бляшану скриню. Поставивши її посеред кімнати й сівши поруч на стілець, він одкинув віко. Я побачив, що скриня була вже на третину повна паперів, ув'язаних у паки червоною тасьмою.

— Тут є цікаві справи, Ватсоне, — мовив він, позираючи на мене лукавими очима. — Якби ви знали, що лежить у цій скрині, то, напевно, попросили б мене видобути з неї деякі папери, а не ховати там інші.

— То це записи ваших колишніх справ? — спитав я. — Я не раз шкодував, що не маю нотаток про ці історії.

— Так, любий друже, всі вони відбулися ще до того, як у мене з'явився літописець, що задумав мене прославити. — Він м'якими, лагідними порухами діставав паку за пакою. — Не всі вони були вдалі, Ватсоне, — провадив він, — але є серед них кілька цікавих невеликих загадок. Ось, наприклад, опис убивства Тарлтона, пригода з Вамберлі — власником винарні, випадок зі старою росіянкою, дивовижна історія алюмінієвого костура, повна розповідь про кульгавого Ріколетті та його огидну жінку. А це... це справді дещо варте особливої уваги.

Він сунув руку на самісіньке дно скрині й витяг дерев'яну коробочку зі зсувною кришкою, схожу на ті, що в них продають дитячі іграшки. Звідти він дістав пожмаканий папірець, старовинний мідний ключ, дерев'яний кілок із намотаним на нього мотузком і три старі іржаві металеві кружальця.

— Ну, друже, що ви скажете про ці скарби? — спитав він і посміхнувся, побачивши моє здивування.

— Просто-таки дивовижна колекція.

— Вельми дивовижна, а історія, пов'язана з нею, здасться вам іще дивовижнішою.

— То ці пам'ятки мають свою історію?

— Навіть більше від того — вони самі є історією.

— Що ви хочете цим сказати?

Шерлок Холмс узяв одну за одну ці речі й розклав на краєчку стола. Потім умостився в кріслі й оглянув їх із задоволенням в очах.

— Це все, — мовив він, — що я залишив собі на пам'ять про пригоду з "Обрядом родини Масґрейвів".

Я раніше чув від нього про цю пригоду, але жодного разу мені не пощастило довідатися про її подробиці.

— Я був би радий, — сказав я, — якби ви розповіли мені про неї.

— І залишив оце все сміття неприбраним? — лукаво спитав він. — А як же з вашою охайністю, Ватсоне? Проте я й сам хотів би, щоб ви

додали цю справу до своїх літописів, бо вона має такі подробиці, що роблять її єдиною в хроніці злочинів не тільки нашої, а й будь-якої іншої країни. Збірка моїх невеличких успіхів, звичайно ж, була б неповною без опису цієї дивовижної історії.

Ви, мабуть, пам'ятаєте, як пригода з "Глорією Скотт" і моя розмова з отим нещасним чоловіком, про долю якого я розповідав вам, уперше привернула мою увагу до професії, що стала потім справою мого життя. Ви бачите, як добре відоме тепер моє ім'я: не тільки публіка, а й поліція вважають, що слово моє остаточне у вирішенні сумнівних справ. Але навіть тоді, коли ми з вами щойно познайомилися, — тоді я саме взявся до справи, що її ви увіchnили під назвою "Етюд у багряних тонах", — я мав уже чималу, хоч і не дуже прибуткову практику. Ви не можете собі уявити, Ватсоне, як важко мені доводилося спочатку і як довго я чекав на успіх.

Коли я вперше приїхав до Лондона, то оселився на Монтеґу-стріт, на розі поблизу Британського музею, і там мешкав, заповнюючи своє дозвілля, — а в мене його було аж занадто, — вивченням усіх тих галузей знань, що могли б придатися мені в практичній роботі. Часом до мене звертались у справах, найчастіше за порадою давніх товаришів-студентів, бо впродовж останніх років мого перебування в університеті там багато говорилося про мене й мої методи. Третьою з цих справ і була справа з "Обрядом родини Масґрейвів", і те зацікавлення, яке збудив цей химерний ланцюг подій, а також вагомі наслідки, до яких призвело моє втручання, стали першим кроком на шляху до мого нинішнього становища.

Реджинальд Масґрейв навчався в одному коледжі зі мною, й ми навіть приятелювали з ним. Його не дуже шанували серед нас, хоча мені здавалося, що та зарозумілість, якою йому дорікали, була лише спробою приховати надзвичайну природну соромливість. Зовні ця людина була справжнім аристократом — витончені риси обличчя, горбкуватий ніс, великі очі, вишукані манери. Це справді був нащадок одного з найдавніших родів королівства, хоч і молодшої його гілки, яка

відділилася від північних Масґрейвів у шістнадцятому столітті й оселилась у західному Сасексі; їхня садиба, замок Гарлстон, — одна, мабуть, із найдавніших будівель графства. Здавалося, що місце народження залишило свій відбиток на зовнішніх рисах цього чоловіка, й коли я дивився на його бліде, тонке лице й гордовиту поставу, то мимоволі уявляв собі сірі баштові склепіння, ґратчасті вікна та інші шляхетні рештки феодального будівництва. Зо два рази нам випало поговорити, і я пам'ятаю, що кожного разу він жваво цікавився моїми методами спостережень та висновків.

Я не бачився з ним років із чотири, аж поки якось уранці Масґрейв з'явився до мене на Монтеґю-стрит. Він майже не змінився, був бездоганно вбраний, — він завжди був чепуристий, — і зберіг ту саму витончено-спокійну поведінку, притаманну йому й опісля.

"Як ся маєте, Масґрейве?" — спитав я після того, як ми щиро потисли один одному руку.

"Ви, певно, чули про смерть мого бідолашного батька, — сказав він. — Це сталося зо два роки тому. Звичайно, тоді мені довелося самому взятися до господарства в Гарлстонській садибі; до того ж, я депутат від своєї округи, тож маю багато клопоту. А ви, Холмсе, як я зрозумів, вирішили на ділі застосувати те вміння, яким колись дивували нас?"

"Так, — відповів я, — тепер я живу завдяки своїй кмітливості".

"Я радий це чути, бо ваша порада була б дуже цінною для мене. У нас у Гарлстоні коїться щось дивовижне, й поліція й досі не змогла нічого з'ясувати. Це справді найхімерніша і найнезбагненніша річ".

Можете уявити собі, Ватсоне, з яким нетерпінням я його слухав: адже той самий випадок, якого я марно чекав усі ці кілька місяців, нарешті трапився мені. У глибині серця я завжди вірив, що можу досягти

успіху там, де інші зазнали невдачі, й тепер мав змогу перевірити самого себе.

"Розкажіть мені, будь ласка, всі подробиці!" — вигукнув я.

Реджинальд Масґрейв сів навпроти мене й закурив подану цигарку.

"Хочу вам сказати, — мовив він, — що хоч я й неодружений, але змушений тримати в Гарлстоні багато слуг: садиба дуже стара й велика, та ще й недоладно побудована, тож за нею слід добре доглядати. До того ж у моєму заповіднику щоосені збираються гості пополювати на фазанів, що теж потребує багатьох слуг. Усього в мене є вісім покоївок, кухар, ключник, два лакеї та хлопчик-служник. У садку та при стайнях є, звичайно, свої робітники.

З усіх слуг найдовше прослужив у нас Брантон, ключник. Коли мій батько його найняв, він був молодим шкільним учителем без роботи й невдовзі завдяки своїй вольовій вдачі й жвавості став справді незамінним у нашому домі. Це рослявий красень із гарним високим чолом, і хоча він прожив у нас років із двадцять, йому й зараз не більше сорока. Із його привабливими рисами й надзвичайними здібностями — він розмовляє кількома мовами й грає чи не на всіх музичних інструментах — може видатися дивним, що він так довго був цілком задоволений своїм становищем, але як на мене, то йому просто добре жилося й він не прагнув ніяких змін на краще. Гарлстонський ключник завжди запам'ятовувався кожному, хто нас відвідував.

Але всі ці чесноти псує одна вада. Він — трохи джиґун, і, як ви самі розумієте, в нашій сільській глушині йому не надто важко грати цю роль. Усе було гаразд, поки він був одружений, але відтоді, як він овдовів, у нас почалися проблеми з ним. Кілька місяців тому ми сподівалися, що все знову піде як слід, — він заручився з Рейчел Говелс, нашою молодшою покоївкою, проте невдовзі кинув її заради Дженет Тріджеліс, дочки головного лісника. Рейчел, — мила дівчина, але запальна, як і всі

валлійки, — дістала запалення мозку, проте видужала й тепер ходить — тобто ходила до вчорашнього дня — як тінь, самі лише очі світять. Такою була наша перша драма в Гарлстоні, але наступна швидко стерла її з пам'яті, тим паче, що їй передувало вигнання ключника Брантона.

Ось як це сталося. Я вже казав вам, що чоловік цей дуже розумний, і саме це, мабуть, спричинилося до його загибелі, бо в ньому прокинулася жадібна цікавість до речей, що ніяк не стосувалися його. Мені й на думку не спадало, що вона може завести його так далеко, але звичайнісінький випадок відкрив мені очі.

Як я вже розповідав, наш дім побудовано дуже недоладно, з безліччю заплутаних переходів. Минулого тижня — в четвер увечері — я ніяк не міг заснути, бо здуру випив по обіді чашку міцної чорної кави. Промучившись до другої години ночі, я відчув, що все одно не засну, отож устав і засвітив свічку, щоб дочитати роман. Проте виявилося, що книжку я забув у більярдній, тож накинув халат і подався по неї.

Щоб дістатися більярдної, треба було спуститися на один прогін сходів і перетнути коридор, що веде до бібліотеки й до збройової. Уявіть собі моє здивування, коли я, опинившись у цьому коридорі, побачив світло, що падало з відчинених дверей бібліотеки. Перш ніж лягати спати, я сам загасив там лампу й зачинив двері. Природно, що першою моєю думкою було, що це злодії. Стіни всіх коридорів у Гарлтоні оздоблені старовинною трофейною зброєю. Зірвавши з однієї з них бойову сокиру, я поставив свічку на підлогу, прокрався навшпиньки коридором і зазирнув у відчинені двері.

У бібліотеці був ключник Брантон. Одягнений, він сидів у кріслі, схилившись над аркушем паперу, схожим на мапу, що лежав у нього на колінах. Занімівши з подиву, я стояв, зирячи на нього з темряви. Кімнату ледве освітлював недогарок свічки, що стояв на краєчку стола; в його світлі я й помітив, що ключник одягнений. Несподівано я побачив, що Брантон підвівся з крісла, підійшов до бюрка біля стіни, відімкнув його й висунув одну з шухляд. Звідти він дістав якийсь папір, знову сів, поклав

його біля недогарка на край стола, розгладив і взявся пильно розглядати. Це спокійнісіньке студіювання моїх родинних документів так мене розлютило, що я ступив уперед. Побачивши мене на дверях, Брантон скочив на ноги, обличчя його зі страху зблідло, й він поспіхом сховав у кишеню папір, який тільки-но вивчав.

"Отакої! — мовив я. — Ось як ви шануєте нашу довіру! Вранці можете забиратися геть".

Він уклонився, страшенно пригнічений, і прослизнув повз мене без жодного слова. Недогарок залишився на столі, й при його світлі я заходився розглядати папір, який Брантон дістав з бюрка. На мій подив, то був лише перелік запитань і відповідей, які промовляють під час своєрідного старовинного обряду, що зветься в нас "Обрядом родини Масґрейвів". Цю незвичайну церемонію вже кілька століть виконує кожен чоловік із нашого роду, досягши повноліття; але вона може бути цікавою хіба що для членів нашої родини чи принаймні для археолога, — як і вся наша геральдика, — й жодного практичного сенсу не має".

"Ми ще повернемось до цього паперу пізніше", — мовив я.

"Добре, якщо це, на вашу думку, справді потрібно, — повагавшись, відповів Масґрейв. — Отже, я вестиму далі свою розповідь. Замкнувши бюрко ключем, який залишив Брантон, я вже хотів іти, як раптом здивовано побачив, що ключник повернувся й стоїть переді мною.

"Містере Масґрейве, — скрикнув він хрипким од хвилювання голосом, — я не перенесу такого безчестя! Я — скромна людина, але теж маю гордість, і безчестя вб'є мене. Смерть моя буде на вашому сумлінні, сер, — так, на вашому, якщо ви доведете мене до відчаю. Якщо після того, що сталося, ви вважаєте за неможливе залишити мене тут, то дайте мені, заради Бога, ще хоч місяць, щоб я міг сказати, ніби йду із доброї волі. А бути вигнаним на очах у всіх, хто так добре мене знає, — цього для мене занадто, містере Масґрейве!"

"Ви не варті того, щоб з вами панькалися, Брантоне, — відповів я. — Вчинок ваш просто-таки ганебний. Але оскільки ви довго служили в нашій родині, я не хотів би прилюдно безчестити вас. Проте місяць — це забагато. Можете йти через тиждень і під будь-яким приводом".

"Лише через тиждень, сер?! — вигукнув він у розпачі. — Два тижні, хоча б два тижні!"

"Через тиждень, — повторив я, — і вважайте, що з вами й так повелися дуже м'яко".

Він вийшов, зовсім знічений, низько схиливши голову, а я загасив свічку й подався до своєї кімнати.

Два наступні дні Брантон найстаранніше виконував свої обов'язки. Я не нагадував йому про те, що було, й нетерпляче ждав, що він вигодає, аби приховати свою ганьбу. Але вранці третього дня він не з'явився, як звичайно, до мене по розпорядження. Виходячи після сніданку з їдальні, я випадково зустрів покоївку Рейчел Говелс. Як я вже розповідав вам, вона щойно одужала після хвороби і здавалася такою блідою й натомленою, що я навіть висварив її, що вона так рано стала до праці.

"Ідіть-но краще в ліжко, — мовив я. — Візьметесь до роботи, коли зовсім одужаєте".

Вона так дивно глянула на мене, що я подумав, чи не втратила вона з хвороби глузд.

"Я вже одужала, містере Масґрейве", — відказала Рейчел.

"Побачимо, що скаже лікар, — відповів я. — А зараз кидайте роботу і йдіть до себе; до речі, скажіть Брантонові, що я хочу його бачити".

"Ключник десь пропав", — мовила вона.

"Пропав? Як це пропав?"

"Пропав. Його ніхто не бачив. У кімнаті його нема. Так, так, він пропав, пропав!" Вона притулилася до стінки, навіжено зареготавши, а я, наляканий цим раптовим істеричним нападом, кинувся до дзвоника, щоб покликати когось на допомогу. Дівчину відвели до її кімнати, — вона все ще репетувала й схлипувала, — а я став розпитувати слуг про Брантона. Не було сумніву, що він зник. Постіль його лишилася незаймана, і його ніхто не бачив відтоді, як він увечері пішов до себе; важко було навіть уявити, як він міг вийти з дому, бо всі вікна й двері виявилися зачинені зсередини. Його одяга, взуття, годинник, навіть гроші — все було на місці; не вистачало лише чорного вбрання, яке він звичайно носив. Бракувало також капців. Куди ж ключник Брантон міг піти вночі й що з ним скоїлося?

Зрозуміло, що ми обшукали увесь будинок від підвалу до горища, та його не було ніде й сліду. Ще раз нагадую, що наш будинок — то справжнісінький лабіринт, особливо найстарше крило, тепер покинуте; але все-таки ми обнишпорили кожну кімнату, проте ніде не знайшли ані знаку пропалого Брантона. Я просто віри не йняв, що він міг піти геть, покинувши тут усе своє майно, але що мені було ще думати? Я викликав тамтешню поліцію, та марно. Минулого вечора дощило, й огляд травника та всіх стежок навколо будинку нічого не дав. І тут нова пригода відвернула нашу увагу від цієї таємниці.

Дві доби Рейчел Говелс хворіла, то марячи, то б'ючись в істериці, тож довелося найняти для неї на ніч доглядальницю. Третьої ночі після Брантоного зникнення доглядальниця, побачивши, що її хвора спокійно заснула, теж задрімала в своєму кріслі; але коли вона прокинулася вранці, то побачила, що ліжко порожнє, вікно відчинене, а Рейчел зникла. Мене швидко розбудили, і я разом з двома лакеями пішов шукати пропалу дівчину. Неважко було визначити, куди вона побігла: од вікна через травник тяглися сліди аж до ставка, повз кам'янисту доріжку, яка вела з садиби. Глибина ставка сягає вісім футів, тож

можете уявити собі почуття, яке охопило нас, коли ми побачили, що сліди бідолашної дівчини уриваються біля його берега.

Звичайно, ми одразу взялися за ості й почали шукати втоплену, але не знайшли ані сліду її. Зате ми витягли на берег іншу, найнесподіванішу, річ. То була полотняна торбина, повна якогось іржавого старого металу з кількома темними чи то камінцями, чи то скельцями. Крім цієї знахідки, ми нічого не надібали в ставку і попри всі наші вчорашні розпитування та розшуки не дізналися нічого ані про Рейчел Говелс, ані про Річарда Брантона. Тамтешня поліція зовсім розгубилась, і остання моя надія — тільки на вас".

Уявіть собі, Ватсоне, як нетерпляче слухав я цю розповідь про незвичайні події, які так хотілося пов'язати між собою й відшукати якусь рятівну нитку, що могла б привести до розв'язки. Ключник пропав. Покоївка пропала. Покоївка кохала ключника, але віднедавна мала причину його зненавидіти. Вона була валлійка, натура невгамовна, пристрасна. Після того, як він зник, покоївка вкрай розхвилювалася. Вона кинула у ставок торбину з дивовижною річчю всередині. Кожен цей факт заслуговував на увагу, але жоден не пояснював суті справи. Де мені слід було шукати початок цього ланцюга подій? Адже тут була лише остання його ланка.

"Мені, Масґрейве, — сказав я, — треба подивитися на той папір, вивчення якого мало для вашого ключника таку вагу, що він навіть не побоявся втратити тепле місце".

"Щиро кажучи, цей наш обряд — чистісінька дурниця, — відповів він. — Єдине, що викликає до нього інтерес, — то його давнина. Я взяв із собою список запитань і відповідей, якби раптом вам захотілося поглянути на них".

Він подав мені той самий папірець, який ви бачите тут у мене, Ватсоне; це було щось на зразок іспиту, який мусив витримати кожен

Масґрейв, дійшовши повноліття. Зараз я прочитаю вам запитання і відповіді так, як їх тут записано:

"Кому це належало?"

"Тому, хто пішов".

"Кому це належатиме?"

"Тому, хто прийде".

"Якого місяця то було?"

"Шостого, коли почати з першого".

"Де тоді було сонце?"

"Над дубом".

"Де тоді була тінь?"

"Під берестом".

"Скільки кроків треба ступити?"

"Десять і десять на північ, п'ять і п'ять на схід, два і два на південь, один і один на захід і вниз".

"Що ми за це віддамо?"

"Все, що маємо".

"Заради чого ми це віддамо?"

"Заради правди".

"В оригіналі не стоїть жодна дата, але, судячи з правопису, це середина сімнадцятого століття, — зауважив Масґрейв. — Побоююся, однак, що це мало допоможе нам у розкритті нашої таємниці".

"Зате, — мовив я, — він дарує нам ще одну таємницю, набагато цікавішу за першу. Можливо, розгадавши її, ми водночас розгадаємо й іншу. Пробачте, Масґрейве, але я скажу, що ваш ключник здається мені вельми розумним чоловіком, кмітливішим за десять поколінь своїх господарів".

"Я не дуже вас розумію, — відповів Масґрейв. — Як на мене, цей папірець не має ніякої практичної ваги".

"А мені він здається найдзвичайно важливим саме з практичного боку, та й Брантон, гадаю, був такої самої думки. Він, напевно, бачив цей папірець і до того, як ви спіймали його вночі".

"Цілком можливо. Ми ніколи його не ховали".

"Він, мабуть, просто хотів поновити в пам'яті його зміст. Як я зрозумів, він мав у руках якийсь план чи мапу, яку порівнював з рукописом і негайно сунув до кишені, тільки-но побачив вас".

"Так, правда. Але навіщо йому знадобився цей наш стародавній родинний обряд і що вся ця нісенітниця означає?"

"Думаю, що встановити це нам буде неважко, — мовив я. — З вашого дозволу, ми найпершим потягом вирушимо до Сасексу й глибше вивчатимемо цю справу вже на місці".

Ще того самого дня ми були вже в Гарлстоні. Вам, напевно, доводилося бачити зображення або читати описи цього славетного

старовинного замку, тож я лише скажу, що він має обриси літери "Г", причому довше його крило є новішим, а коротше — давнім зародком, з якого виросло все інше. Над низькими, важкими дверима в середині давнішої частини викарбувано дату "1607", але всі знавці погоджуються з тим, що дерев'яні сволюки й кам'яні мури — ще старші. У минулому столітті товстелезні стіни й невеличкі віконця цієї частини замку змусили врешті його власників побудувати нове крило, й старе тепер перетворене на комору, а то й зовсім порожнює. Довкола будинку — чудовий парк із прегарними старими деревами; ставок, що про нього згадував мій клієнт, — у кінці алеї, за двісті ярдів од будинку.

Я вже твердо переконався, Ватсоне, що тут не було трьох окремих таємниць, а тільки одна, і якби я зміг досягнути зміст "Обряду родини Масґрейвів", то мав би ключ до таємниці обох — і ключника Брантона, і покоївки Говелс. На це я й спрямував усі зусилля свого розуму. Чому ключник так прагнув зрозуміти зміст давнього обряду? Напевно, тому, що побачив у ньому дещо таке, що пропустили всі покоління господарів, — дещо таке, з чого він хотів дістати для себе певну користь. Що ж то було і яким чином воно могло вирішити його долю?

Коли я прочитав слова обряду, мені стало геть-чисто зрозуміло, що всі числа стосуються якогось місця, де сховано те, про що свідчить решта документа; якби ми змогли відшукати те місце, то опинилися б на правдивому шляху до розкриття таємниці, яку предки Масґрейвів вирішили зодягти в таку своєрідну форму. Розшуки рекомендувалося почати з двох дороговказів — дуба і береста. Щодо дуба жодного сумніву бути не могло. Просто перед будинком, ліворуч від стежки, ріс дуб-патріарх, одне з найвеличніших дерев, які мені до того випадало бачити.

"Він уже існував, коли було записано ваш обряд?" — запитав я, тільки-но ми під'їхали ближче.

"Так, він, напевно, ріс тут іще за норманського вторгнення, — відповів той. — Він має двадцять три фути в обіймищі".

Таким чином, одну з потрібних мені речей було з'ясовано.

"А чи є тут у вас старі берести?" — спитав я.

"Був один, дуже старий, недалеко звідси, але десять років тому в нього влучила блискавка і його довелося зрубати під корінь".

"Чи знаєте ви, де він ріс?"

"Так, звичайно".

"А інших берестів тут нема?"

"Берестів нема, але є буки".

"Я хотів би подивитися, де він ріс".

Ми приїхали двоколкою, і мій клієнт одразу ж, не заходячи до будинку, повіз мене до того місця серед травника, де ріс колись берест. Це було на півдорозі між дубом і будинком. Поки що розшук мій посувався якнайкраще.

"Тепер уже, мабуть, неможливо встановити висоту того береста?" — спитав я.

"Ну чому ж? Він сягав шістдесяти чотирьох футів".

"Як ви про це дізналися?!" — здивовано вигукнув я.

"Коли мій старий учитель давав мені задачі з тригонометрії, вони завжди стосувалися вимірювання висоти. Я ще хлопчиськом виміряв висоту кожного дерева й споруди в садибі".

Це була щаслива несподіванка. Потрібні відомості прийшли до мене швидше, ніж я міг очікувати.

"Скажіть-но мені, — спитав я, — а ваш ключник ніколи тим не цікавився?"

Реджинальд Масґрейв глянув на мене з подивом.

"Так, щось пригадую, — відповів він. — Брантон справді кілька місяців тому розпитував мене про висоту цього дерева; він, здається, посперечався про щось таке з конюхом".

Це була чудова новина, Ватсоне: вона свідчила, що я на правильному шляху. Я глянув на небо. Сонце вже було низько, і я підрахував, що менш ніж за годину воно опиниться над самісіньким гіллям старого дуба. Одну умову, згадану в обряді, буде виконано. Щодо тіні від береста, то йшлося, напевно, про її кінець, інакше дороговказом слугував би стовбур. Отже, тепер мені треба було визначити, де була межа тіні від береста, коли сонце стояло просто над дубом.

— Це була нелегка справа, Холмсе, адже берест давно вже зрубали.

— Ну, в усякому разі я знав, що коли Брантон зміг це зробити, то я зможу тим більше. До того ж, це було зовсім не важко. Я пішов із Масґрейвом до його кабінету й вистругав собі оцей кілок, до якого прив'язав довгу мотузку, позначивши на ній вузликом кожен ярд. Потім зв'язав два вудлища, що дало мені жердку на шість футів, і подався разом із моїм клієнтом до місця, де раніше ріс берест. Сонце саме торкнулося верхівки дуба. Я встромив свою жердину в землю, позначив напрямок тіні й виміряв її. Вийшло рівно дев'ять футів.

Звичайно ж, усі дальші мої підрахунки були прості. Якщо жердина заввишки у шість футів відкидає дев'ятифутову тінь, то дерево заввишки в шістдесят чотири фути відкидало б тінь у дев'яносто шість футів, і

напрямок обох тіней, зрозуміла річ, мав збігатися. Я одміряв цю відстань: вона привела мене майже до самісінької стіни будинку, і я встромив там у землю кілок. Уявіть собі мою радість, Ватсоне, коли за два дюйми від свого кілка я побачив у землі заглибину. Я зрозумів, що це була мітка, яку зробив Брантон під час своїх вимірювань, і що я йду його слідами.

Від цієї вихідної точки я почав відлічувати кроки, визначивши спершу за компасом північ. Десять і десять кроків на північ, — ішлося, напевно, про десять кроків кожною ногою, — повели мене вздовж стіни будинку, після чого я знову забив кілок. Потім я обережно пройшов п'ять і п'ять кроків на схід, два й два — на південь, і вони привели мене до самого порога старих дверей. Ще два кроки на захід довелося б пройти вистеленим кам'яними плитами коридором — це й було місце, вказане в обряді.

Ніколи ще я не відчував такого гіркого розчарування, Ватсоне. Намить мені здалося, що в мої розрахунки вкралася суттєва помилка. Надвечірнє сонце ясно осявало підлогу коридору, і я бачив, що ці старі, стерті сірі кам'яні плити були щільно скріплені цементом і, звичайно, не зрушувалися з місця вже багато років. Брантон, певна річ, їх не торкався. Я постукав по підлозі, але звук усюди був однаковий — ніде ані знаку тріщини чи щілини. На щастя, Масґрейв, який почав розуміти хід моїх дій і був тепер схвильований не менш од мене, дістав рукопис, щоб перевірити мої підрахунки.

"І вниз! — вигукнув він. — Ви забули про слова "і вниз"".

Я спершу був подумав, що це означає копати землю, але тепер одразу побачив, що помилився.

"Тут унизу є підвал?!" — скрикнув я.

"Атож, такий же старий, як і сам будинок. Мерщій униз, у ці двері!"

Ми спустилися крученими кам'яними сходами, й мій приятель, тернувши сірником, запалив великий ліхтар, що стояв у кутку на бочці. Тієї ж миті ми переконалися, що потрапили куди слід і що до нас тут недавно хтось побував.

У цьому підвалі зберігали дрова, але поління, які, мабуть, раніше було розкладено по всій підлозі, хтось повідсував до стін, звільнивши місце посередині. Тут була важка й широка кам'яна плита з іржавим залізним кільцем, до якого був прив'язаний товстий картатий шарф.

"Хай йому біс! — вигукнув мій клієнт. — Це Брантонів шарф. Я часто бачив цей шарф на ключнику. Що той негідник тут робив?"

На моє прохання покликали двох тутешніх констеблів, і я спробував підняти плиту, вхопившись за шарф. Однак я зміг лише трохи зсунути її, і тільки за допомогою одного з констеблів мені врешті пощастило відсунути її вбік. Під плитою з'яяла чорна яма, і всі ми зазирали до неї, а Масґрейв, ставши на коліна, спустив униз свій ліхтар.

Перед нами був маленький квадратний погрібець футів із сім завглибшки і з чотири — завдовжки й завширшки. Під стіною стояла низька, окута міддю скриня з відкинутим віком: у замку її стирчав оцей химерний старомодний ключ. Віко її покривав товстий шар пилу, а волога й черви так поїли дерево, що воно запліснявіло навіть ізсередини. Кілька металевих кружалець — напевно, старовинних монет, таких самих, як оці, що в мене, — лежали на дні скрині; більше там нічого не було.

Однак тієї миті ми не думали про стару скриню — очі наші зупинилися на тому, що було поряд. То був чоловік у чорному вбранні: він сидів навпочіпки, схилившись на край скрині і обхопивши її обома руками. Обличчя його зовсім посиніло, й ніхто не розпізнав би скорченої постаті; але коли ми підняли тіло, мій клієнт за зростом, одягом і волоссям упізнав свого ключника. Той помер іще кілька днів тому, але на тілі його не було ані крові, ані ран, що могли б прояснити його жахливий кінець.

Коли ми витягли тіло з погребця, то опинилися перед загадкою, не менш таємничою, ніж та, з якої почали.

Мушу зізнатися, Ватсоне: я був приголомшений результатом свого розшуку. До цього я був певен, що варто мені знайти місце, вказане в обряді, як справа з'ясується; але тепер, коли я досяг його, розгадка таємниці, яку родина Масґрейвів так дбайливо берегла, була від мене так само віддаленою, як і раніше. Щоправда, я пролив світло на Брантонову долю, але тепер мені треба було з'ясувати, що саме з ним сталось і яку роль у цій справі відіграла зникла жінка. Я сів на барило в кутку й ще раз уважно пригадав усі подробиці.

Ви знаєте мій метод у таких випадках, Ватсоне. Я ставлю себе на місце дійової особи і, насамперед осягнувши її розумовий рівень, намагаюсь уявити, як би я сам чинив за таких обставин. У цьому випадку справа була простішою, адже Брантон відзначався неабияким розумом, тож мені не треба було брати до уваги різницю в рівні нашого мислення. Він знав, що десь тут заховане щось цінне. Він визначив це місце. Він переконався, що камінь, яким закрито скарб, надто важкий для рук однієї людини. Що він мав зробити далі? Запросити на допомогу сторонніх він не міг, бо навіть якби й знайшовся хтось такий, кому він міг би довіритися, то довелося б відчиняти зовнішні двері, а це було надто ризиковано. До кого ж він міг звернутися? До дівчини, що колись була йому віддана. Чоловік, хоч би як прикро він повівся з жінкою, завжди вірить, що не втратив її кохання назавжди. Приділяючи цій дівчині, Говелс, незначні знаки уваги, він спробував помиритися з нею, а потім умовив стати його спільницею. Уночі вони разом зійшли до підвалу, й спільними зусиллями їм пощастило відсунути камінь. До цієї хвилини я так добре уявляв собі їхні дії, ніби бачив їх на власні очі.

Але навіть для двох людей, надто коли одна людина — жінка, така робота була не під силу. Навіть для нас — мене й здорованя-констебля з Сасекса — ця справа виявилася нелегкою. Що ж вони зробили, щоб полегшити її? Напевно, те саме, що зробив би на їхньому місці я. Отож я підвівся й уважно оглянув розкидані по підлозі дрова. І майже одразу

знайшов те, що шукав. Одне поліно, завдовжки в три фути, було на кінці надламане, а декілька інших — сплющені: їх, мабуть, притиснуло щось надзвичайно важке. Підважуючи камінь, вони, напевно, підкладали під нього поліна, доки отвір не став таким, щоб крізь нього можна було пролізти, а потім підперли плиту ще одним поліном, поставивши його сторчма, тож воно цілком могло надламатися з нижнього кінця, — адже камінь тиснув на нього всією своєю вагою. Поки що все вкладалося в логічний ланцюг.

Але як я мав міркувати далі, щоб відтворити ту нічну драму? Ясно було, що в отвір міг проникнути лише хтось один, і то був Брантон. Дівчина, певно, чекала нагорі. Брантон відімкнув скриню, передав їй те, що там було, — адже ми знайшли скриню порожньою, — а потім... що сталося потім?

Може, це жадоба помсти раптом спалахнула в душі цієї пристрасної валлійки, коли вона побачила, що той, хто зрадив її — а ця зрада, можливо, була боліснішою, ніж ми уявляли собі, — потрапив їй до рук? Чи випадково підпора впала й плита замурувала Брантона в цій кам'яній могилі? Тоді вона винна лише в тому, що мовчала про його смерть. Чи, може, вона зумисне вибила підпору й сама закрила пастку? Так чи ні, але я немовби навіч бачив, як та дівчина мчала крученими сходами нагору, притиснувши до грудей знайдений скарб, тікаючи від приглушеного крику та відчайдушного стукоту по кам'яній плиті, під якою задихався її невірний коханець.

Ось де була розгадка блідості її обличчя, її хвилювання, нападів істеричного сміху наступного ранку. Але що ж усе-таки було в скрині? Звичайно ж, та сама металева річ із камінцями, яку мій клієнт витяг із ставка. Вона якомога скоріше кинула її у воду, щоб знищити останній слід свого злочину.

Хвилин із двадцять я сидів непорушно, обмірковуючи цю справу. Масґрейв, дуже блідий, усе ще стояв, погойдуючи ліхтарем, і дивився вниз у яму.

"Це монети Карла Першого, — мовив він, подавши мені кружальця, що були в скрині. — Як бачите, ми не помилилися щодо часу походження нашого обряду".

"Здається, в нас іще дещо є з доби Карла Першого! — вигукнув я, згадавши раптом перші два запитання обряду. — Покажіть-но мені, що було в торбині, яку ви знайшли в ставку".

Ми піднялися до кабінету, й він поклав цю річ переді мною. Поглянувши на неї, я зрозумів, чому він не надав їй ніякої ваги: метал був майже чорний, а камінці — бляклі й потьмянілі. Але я потер один із них об рукав, і він, наче іскра в темряві, засяяв у мене на долоні. Металева частина прикраси мала форму подвійного обруча, але він був пом'ятий, покручений і майже втратив свій первісний вигляд.

"Не забувайте, — сказав я, — що партія короля мала в Англії великий вплив навіть після його смерті. Цілком можливо, що перед утечею її члени заховали десь найцінніші речі, аби повернутися по них у спокійніші часи".

"Мій предок, сер Ральф Масгрейв, посідав високе становище при дворі і був правою рукою Карла Другого в його мандрах", — мовив мій друг.

"Он як! — відповів я. — Чудово. Гадаю, це дає нам останню потрібну ланку. Я хочу привітати вас, адже ви стали власником, — щоправда, за вельми трагічних обставин — пам'ятки, яка дуже цінна і сама собою, і як історична рідкість".

"Що ж це таке?" — запитав він схвильовано.

"Ніщо інше, як стародавня корона англійських королів".

"Корона?!"

"Саме так. Пригадайте-но обряд. Як там сказано: "Кому це належало?" — "Тому, хто пішов". Це про смертну кару Карла Першого. Далі: "Кому це належатиме?" — "Тому, хто прийде". Це Карл Другий, чие повернення дехто вже передчував. Отже, немає ніякого сумніву, що ця пом'ята, покручена діадема вінчала чола королів із династії Стюартів".

"Але як вона потрапила у ставок?"

"Ну, відповідь на це запитання потребує часу".

Я поволі виклав йому увесь ланцюг своїх припущень і доказів. Уже посутеніло, й місяць яскраво сяяв у небі, коли я скінчив свою розповідь.

"Але чому Карл Другий не одержав назад свою корону, коли повернувся?" — запитав Масґрейв, знову поклавши пам'ятну річ у полотняну торбину.

"О, тут ви зачіпаєте загадку, яку ми навряд чи зможемо коли-небудь розгадати. Напевно, той Масґрейв, що знав таємницю, залишив перед смертю нащадкові цей документ, не пояснивши його змісту. З того дня й аж донині він переходив від батька до сина, поки нарешті потрапив до рук людини, що зуміла відгадати його таємницю, але поплатилася за це життям..."

Отака історія "Обряду родини Масґрейвів", Ватсоне. Корона й нині зберігається у Гарлстоні, хоча господареві й довелося подолати чимало перешкод і заплатити великі гроші за дозвіл залишити її в себе. Якщо забажаєте подивитись на неї, то назвіть лише моє ім'я, і я певен, що вам із задоволенням покажуть її. А щодо тієї дівчини, то про неї більше ніхто не чув: вона, мабуть, покинула Англію й забрала з собою в заморські землі пам'ять про свій злочин.

Рейґетська загадка

Це сталося тоді, коли мій друг Шерлок Холмс іще не одужав після нервової перевтоми, якої зазнав після напруженої роботи навесні 1887 року. Вся ця пригода з Нідерландсько-Суматранською компанією й зухвалим шахрайством барона Мопертью іще надто свіжа в пам'яті публіки й надто пов'язана з політикою та фінансами, щоб я міг переповісти її в цих нарисах. Проте певним чином вона стала приводом до однієї рідкісної й загадкової справи, що дала змогу моєму другові виявити силу ще однієї своєї зброї з численного арсеналу інших її видів, які слугували йому в нескінченній боротьбі зі злочинністю.

Як зазначено в моїх нотатках, чотирнадцятого квітня я одержав телеграму з Ліона, в якій повідомлялося, що Холмс лежить хворий у готелі "Дюлонж". Менш ніж через двадцять чотири години я вже був у номері хворого і з радістю переконався, що нічого страшного йому не загрожує. Однак розслідування, яке тривало понад два місяці, коли він працював по п'ятнадцять годин на добу, а то й більше, підірвало його залізне здоров'я. Навіть блискуча перемога, що нею завершилася його праця, не врятувала сердегу від знесилення після такого страшного напруження, і поки ім'я мого друга гриміло по всій Європі, а готельний номер було по коліна засипано вітальними телеграмами, я знайшов його тут у полоні найтяжчої нудьги. Навіть думка про те, що він досяг успіху там, де не впоралася поліція трьох країн, і легко переміг найспритнішого шахрая в Європі, не могла здолати його байдужості.

Через три дні ми разом повернулися на Бейкер-стрит, але зрозуміло було, що моєму другові треба змінити оточення, та й мене вабила думка провести весняний тиждень на селі. Мій давній приятель, полковник Гейтер, що був моїм пацієнтом в Афганістані, часто запрошував мене завітати до нього в гості. Під час останньої зустрічі він сказав, що був би радий, якби зі мною приїхав і мій друг. Я завів про це мову здалека, але коли Холмс довідався, що нас запрошують до парубоцької господи й що він матиме там цілковиту свободу, то пристав на цю пропозицію, і вже через тиждень після нашого повернення з Ліона ми були у полковниковій садибі. Гейтер був бравий старий вояка, що побачив трохи не увесь світ, і

незабаром виявилось, як я й чекав, що в них із Холмсом є чимало спільного.

Увечері того самого дня, коли приїхали, ми сиділи в полковниковому кабінеті; Холмс уместився на канапі, а ми з Гейтером зацікавлено оглядали його невелику колекцію східної зброї.

— До речі, — несподівано мовив полковник, — я думаю, що треба взяти з собою нагору револьвер, якщо раптом здіймуть тривогу.

— Тривогу?! — вигукнув я.

— Так, тут у нас нещодавно сталася пригода. Минулого понеділка пограбували будинок старого Ектона, одного з найбільших тутешніх багатіїв. Збитків завдано невеликих, але злодії й досі на волі.

— І ніяких слідів? — спитав Холмс, зупинивши свій погляд на полковникові.

— Аніяких. Але то дрібниця, це сільське пограбування навряд чи зацікавить вас, містере Холмсе, після тієї гучної міжнародної справи.

На цей комплімент Холмс відповів недбалим порухом руки, але з усмішки його було видно, що він задоволений.

— Чи було там щось цікаве?

— Як на мене, то нічого. Злодії обнищпорили бібліотеку, й здобич не варта була їхніх зусиль. У кімнаті все було перевернено догори дном, шухляди зламані, шафи з книжками перерито, і взято лише томик Гомера в перекладі Попа, два позолочені свічники, прес-пап'є зі слонової кістки, маленький дубовий барометр і моток мотузки.

— Що за дивовижний набір! — вигукнув я.

— О, ті хлопці, видно, похапали перше, що їм трапило до рук.

Холмс гмикнув.

— Тутешня поліція мала би зробити з цього якийсь висновок, — сказав він. — Адже цілком зрозуміло, що...

Я застережливо підніс палець:

— Ви приїхали сюди відпочивати, любий друже. Заради Бога, не беріться до нової роботи, поки ваші нерви не заспокоїлися.

Холмс знизав плечима, покірно глянув на полковника, і розмова попливла далі вже безпечнішим річищем.

Однак усі мої застороги звелись нанівець, бо наступного ранку ця загадка утрутилася в наше життя так рішуче, що не помічати її було просто неможливо, і наші гостини на селі обернулися для всіх несподіванкою. Ми сиділи за сніданком, коли до нас убіг ключник, забувши про всяку поважність.

— Ви чули, що сталося? — видихнув він. — У Канінгемів, сер!

— Знов пограбування?! — скрикнув полковник, і його рука з чашкою кави завмерла в повітрі.

— Убивство!

Полковник присвиснув.

— О Боже! — вигукнув він. — Кого ж убито? Мирового суддю чи його сина?

— Ні того, ні того, сер. Убито Вільяма, візника. Йому пустили кулю просто в серце.

— Хто це зробив?

— Грабіжник, сер. Застрелив насмерть, і тільки його й бачили. Він устиг лише розбити вікно в коморі, коли Вільям кинувся на нього, рятуючи хазяйське добро.

— Коли це сталося?

— Уночі, сер, близько дванадцятої.

— Тоді ми завітаємо туди пізніше, — мовив полковник, знову спокійнісінько беручись до сніданку. — Кепські справи, — додав він, коли ключник пішов. — Цей старий Канінгем — найповажніший чоловік у цих краях і найдобріший теж. Це його приголомшить, адже візник служив у нього багато років і був добрим слугою. Це, мабуть, ті самі негідники, що побували в Ектона.

— І викрали оту прецікаву колекцію, — замислено зауважив Холмс.

— Саме так.

— Он як! Може, це звичайнісінька дурниця, але як на мене, тут є певний курйоз, хіба не так? Сільська банда грабіжників мала б міняти місце своїх дій, а не коїти два викрадення в тій самій окрузі за кілька днів. Коли учора ввечері ви говорили про тривогу, мені, пам'ятаю, спало на думку, що злодій — або злодії — обрали б цю округу в останню чергу, — з чого виходить, що мені ще треба добре вчитися.

— Я гадаю, що то був хтось із тутешніх, — мовив полковник. — Тоді зрозуміло, чому його привабили садиби Ектон і Канінгемів: у цих краях вони найбільші.

— І найбагатші?

— Мали б бути, але Ектон і Канінгеми вже кілька років судяться, й це виссало кров з обох. Старий Ектон подав позов на половину майна Канінгемів, і адвокати добре заробили на їхній справі.

— Якщо злодій тутешній, спіймати його буде неважко, — позіхаючи, сказав Холмс. — Не бійтеся, Ватсоне, я не втручатимусь у цю справу.

— Інспектор Форестер, сер, — оголосив ключник, прочинивши двері.

Інспектор, жвавий молодик із бадьорим обличчям, увійшов до кімнати.

— Доброго ранку, полковнику, — сказав він. — Сподіваюся, я вам не завадив, але нам сказали, що містер Холмс із Бейкер-стріт зараз у вас.

Полковник показав рукою в бік мого друга, й інспектор уклонився:

— Ми подумали, що ви, можливо, захочете взяти в цьому участь, містере Холмсе.

— Доля проти вас, Ватсоне, — засміявшись, мовив Холмс. — Ми саме гомоніли про цю справу, інспекторе, коли ви ввійшли. Розкажіть нам, будь ласка, подробиці.

Коли він за звичкою сів глибше в крісло, я зрозумів, що всі мої надії були надаремні.

— Ми не мали жодного ключа до Ектонової справи. Але тут є досить фактів для того, щоб розпочати її, і в нас немає сумніву, що тут обидва рази діяла одна й та сама особа. Її, до речі, бачили.

— Он як!

— Так, сер. Але грабіжник майнув, як олень, тільки-но пролунав постріл, що вбив бідолашного Вільяма Кервана. Містер Канінгем бачив його з вікна своєї спальні, а молодий містер Алек Канінгем — з бічних сходів. Тривога знялася за чверть до дванадцятої. Містер Канінгем саме пішов спати, а містер Алек сидів у халаті й кутив люльку. Вони обидва чули, як Вільям, візник, волав рятунку, й містер Алек кинувся вниз подивитися, що сталося. Двері було відчинено, й коли він збіг сходами, то побачив двох чоловіків, що боролися один з одним. Перший з них вистрелив, другий тут же впав, і вбивця кинувся навікача через садок, продерся крізь живопліт і щез. Містер Канінгем з вікна своєї спальні бачив, як він вискочив на дорогу й миттю зник. Містер Алек кинувся до пораненого, тож лиходій устиг втекти. Відомо лише, що то був невисокий чоловік, убраний у щось темне. Інших його прикмет ми не маємо, але розшук ведемо наполегливо, тож коли він не з тутешніх, то ми його швидко знайдемо.

— А що там робив цей Вільям? Чи сказав він що-небудь перед смертю?

— Ані слова. Він жив у хижці з матір'ю; як вірний слуга, він підійшов до будинку, щоб глянути, чи там усе гаразд. Звичайно ж, ота пригода з пограбуванням в Ектона всіх насторожила. Грабіжник, напевно, тільки-но відчинив двері, — замок у них було зламано, — як Вільям кинувся на нього.

— Чи сказав щось Вільям своїй матері перед тим, як вийти?

— Вона дуже стара й глуха, тож ми нічого з неї не витягли. Трохи не збожеволіла з горя, хоч мені здається, що вона й раніше була трохи недоумкувата. Погляньте-но сюди!

Він дістав із свого записника клаптик паперу й розгорнув його на коліні.

— Це було затиснуте в пальцях убитого. Схоже на краєчок списаного паперу. Зверніть увагу, що тут зазначено час — той самий, коли бідолаху настигла його смерть. Чи то вбивця видер у нього той папірець, чи він у вбивці. Ішлося начебто про якесь побачення.

Холмс узяв папірець, на якому було написано:

за чверть до дванадцятої

довідатись про те

може

— Якщо це справді так, — провадив далі інспектор, — то, звичайно, виникає думка, що цей Вільям Керван попри славу чесною людини був у спілці зі злочинцем. Вони могли зустрітись в призначеному місці, удвох зламати двері, а тоді посваритися.

— Записка таки справді цікава, — мовив Холмс, якнайпильніше її оглядаючи. — Все це набагато глибше, ніж я думав. — Він обхопив руками голову, вражений почутим, а інспектор промовисто посміхався, спостерігаючи за славетним лондонським фахівцем.

— Ваше останнє зауваження, — сказав нарешті Холмс, — щодо того, ніби грабіжник був у змові з слугою й щодо листа, в якому йшлося про зустріч, не позбавлене дотепності й глузду. Але ця записка розкриває...

— Він знов обхопив руками голову й кілька хвилин просидів у найглибшій задумі.

Коли мій друг нарешті підвів обличчя, я здивовано побачив, що його щоки порожевіли, а очі сяють, як і до хвороби. Він бадьоро скочив на ноги.

— От що, — мовив Холмс, — я хотів би негайно оглянути місце тієї пригоди. У цій пригоді дещо вельми зацікавило мене. З вашого дозволу, полковнику, я залишу вас із Ватсоном і піду з інспектором, щоб перевірити, наскільки правдиві мої здогади. Повернуся за півгодини.

Інспектор повернувся сам через півтори години.

— Містер Холмс ходить сюди-туди полем, — сказав він. — Хоче, щоб ми вчотирьох вирушили до садиби.

— До містера Канінгема?

— Так, сер.

— Чого?

Інспектор знизав плечима.

— Не знаю, сер. Мені здається, що містер Холмс іще не зовсім видужав. Поводиться якось дивно, наче хворий.

— Ваші побоювання зайві, — відповів я. — Як на мене, в цьому його дивацтві є певний метод.

— Радше в його методах є дивацтво, — пробурмотів інспектор. — Але він аж палає нетерпінням, тож якщо ви готові, полковнику, то ходімо.

Ми знайшли Холмса в полі; він походжав туди-сюди, низько схиливши голову й засунувши руки в кишені.

— Справа стає дедалі цікавішою, — сказав він. — Ваша подорож на село, Ватсоне, вдалася якнайкраще. Я провів тут чудовий ранок.

— Як я зрозумів, ви побували на місці злочину? — запитав полковник.

— Так, ми з інспектором дещо тут розвідали.

— І з успіхом?

— Так, ми побачили там дещо вельми цікаве. Я розповім вам усе дорогою. Передусім ми побачили тіло цього сердеги. Він справді помер від револьверної рани, як і повідомлялося.

— То ви в цьому сумнівалися?

— О, все це треба було перевірити. Ми не дарма зробили цей похід. Потім ми мали розмову з містером Канінгемом і його сином: вони змогли точно вказати місце, де вбивця, тікаючи, продерся крізь живопліт. Це було дуже цікаво.

— Звичайно.

— Тоді ми завітали до матері вбитого. Від неї, щоправда, ми не нічого довідалися, бо вона дуже стара й хвора.

— Ну й чим скінчився ваш розшук?

— Він переконав нас у тому, що це дуже химерний злочин. Може, наш теперішній візит трохи його прояснить. Я думаю, ми з вами, інспекторе,

погодимося в тому, що цей папірець у руці небіжчика, на якому записано час його смерті, має для нас величезну вагу.

— Він повинен дати нам ключ, містере Холмсе.

— Він його дає. Цей лист написала людина, яка підняла Вільяма Кервана з ліжка в таку годину. Але де поділася решта аркуша?

— Я пильно обнишпорив довкола землю, сподіваючись її знайти, — сказав інспектор.

— Лист видерли з руки небіжчика. Навіщо цей лист був комусь так потрібен? Бо він його викривав. Що той лиходій мав з ним зробити? Сунув, напевно, до кишені, не помітивши, що клаптик залишився в пальцях Вільяма. Якби ми знайшли решту тієї записки, то дуже легко розкрили б усю таємницю.

— Так, але як ми можемо залізти до кишені злочинця, якщо не спіймано самого злочинця?

— Атож, над цим треба поміркувати. До того ж тут є ще одна річ. Хтось приніс Вільямові цей лист. Звичайно ж, не той, хто його писав, бо тоді йому легше було б усе переказати словами. То хто ж приніс лист? Чи, може, він надійшов поштою?

— Я розпитав про це, — сказав інспектор. — Лист Вільям одержав учора ввечері поштою. Конверт він знищив.

— Чудово! — вигукнув Холмс, ляснувши інспектора по плечу. — Ви вже побалакали з поштарем. Працювати з вами — просто насолода. А ось і хижка, і якщо ви підете з нами, полковнику, я покажу вам місце злочину.

Ми проминули чепурну хатинку, де мешкав небіжчик Вільям, і вийшли на дубову алею, що привела нас до старовинного будинку доби королеви Анни, з вирізьбленою над дверима датою Мальплакетської битви — 1709. Прямуючи за інспектором і Холмсом, ми обійшли будинок і наблизилися до бічних воріт. Біля дверей кухні стояв констебль.

— Відчиніть-но двері, офіцере, — наказав Холмс. — Он на тих сходах стояв молодий містер Канінгем, коли побачив двох чоловіків, що билися, — саме тут, де ми зараз. Старий містер Канінгем дивився з отого вікна — другого ліворуч — і бачив, як убивця майнув за кущ. Так само каже й син. Обидва свідчать про одне й те саме місце біля куща. Тоді містер Алек вибіг і схилився над пораненим. Земля тут, як бачите, дуже тверда, тож не залишилося жодних слідів, що допомогли б нам прояснити справу.

Поки він говорив, садовою стежкою з-за рогу вийшли двоє чоловіків. Один — підстаркуватий зморшкуватий джентльмен з вольовим, засмученим обличчям, другий — джэнджуристий юнак, чиє розкішне вбрання й усміхнений вид аж ніяк не в'язалися з трагедією, що привела нас сюди.

— Все так, як і було? — спитав юнак Холмса. — Я думав, що ви, лондонці, мали б усе це швидко розплутати. А ви не такі вже й швидкі, як я бачу.

— О, дайте нам трохи часу, — привітно відказав Холмс.

— Він вам знадобиться, — відповів молодий Алек Канінгем. — Мені здається, що у вас немає жодного ключа.

— Є лише один, — відгукнувся інспектор. — Якби лише нам пощастило відшукати... Боже мій, містере Холмсе! Що з вами?

Обличчя мого бідолашного друга враз невпізнанно змінилося. Очі закотилися, все лице звело судомою, й він з глухим стогоном упав

навзник. Переляканий раптовістю нападу, ми перенесли його до кухні, де всадили на великий стілець. Кілька хвилин він важко дихав. Нарешті, засоромлено просячи вибачення за свою недугу, він підвівся.

— Ватсон пояснить вам, що я тільки-но одужав після тяжкої недуги, — сказав він. — Але зі мною й досі трапляються такі раптові нервові напади.

— Хочете, я відвезу вас додому в двоколці? — запитав старий Канінгем.

— Ні, коли вже я тут, то хотів би з'ясувати одну подробицю. Нам буде дуже легко це зробити.

— Яку?

— Мені здається цілком можливим, що бідолаха Вільям прийшов уже після того, як грабіжник побував у домі. Ви вважаєте незаперечним те, що крадій не заходив досередини, хоч двері й було зламано.

— Як на мене, це помітно одразу, — з притиском сказав містер Канінгем. — Мій син Алек тоді ще не спав і, звичайно ж, почув би, якби хтось ходив тут.

— Де він сидів?

— Я кутив у своїй туалетній кімнаті.

— Яке це вікно?

— Останнє ліворуч, біля батькового.

— У вас обох, звичайно, світилося?

— Зрозуміло, що так.

— Дивовижні речі, — усміхнувся Холмс. — Чи не дивина, що грабіжник, до того ж здійснивши вже одне пограбування, свідомо вдерся в дім саме тоді, коли побачив освітлені вікна й переконався, що двоє з членів родини ще не сплять?

— Це мав бути неабиякий зухвалець.

— Якби ця справа не була такою загадковою, ми не зверталися б до вас за якимись поясненнями, — мовив молодий містер Алек. — Хоча ця ваша думка про те, що злодій устиг пограбувати будинок, перш ніж Вільям заскочив його, — як на мене, чистісінька нісенітниця. Хіба ми не помітили б безладдя в домі й не похопилися речей, що пропали?

— Це залежить від того, що то були за речі, — сказав Холмс. — Пам'ятайте, що грабіжник — великий вигадник, який працює на свій власний розсуд. Пригадайте, наприклад, оту дивну купу речей, яку він поцупив в Ектона. Що там було? Моток мотузки, прес-пап'є та ще всякий дріб'язок!

— Добре, ми в ваших руках, містере Холмсе, — мовив старий Канінгем. — Усе, що запропонуєте ви або інспектор, ми не вагаючись виконаємо.

— Насамперед, — мовив Холмс, — я попросив би вас призначити винагороду за затримання злочинця, — саме вас, бо поки поліція домовиться там про суму, мине час, а тут що швидше, то краще. Я вже написав отут оголошення, а ви підпишіть, будь ласка. П'ятдесяти фунтів, як на мене, цілком досить.

— Я б навіть п'ятисот не пошкодував, — сказав мировий суддя, беручи з Холмсових рук клаптик паперу та олівець. — Отут тільки вкралася помилка, — додав він, перебігаючи очима написане.

— Я трохи поспішав, коли писав.

— Погляньте-но сюди, на початку: "Оскільки у вівторок, за чверть до першої години ночі, зроблено спробу..." і так далі. Насправді це сталося за чверть до дванадцятої.

Мене засмутила ця помилка, бо я знав, як боляче Холмс переживав за кожен таку похибку. Точність в усьому, що стосувалося фактів, була його пристрастю, але недавня хвороба підірвала його сили, і цей єдиний невеличкий випадок показав мені, що він ще й досі не одужав як слід. Цієї хвилини він помітно збентежився, інспектор звів брови, а Алек Канінгем зареготав. Старий джентльмен, однак, виправив помилку і повернув папір Холмсові.

— Віддайте це якнайшвидше до газети, — мовив він, — мені здається, що це чудова думка.

Холмс обережно поклав папірець до свого записника.

— А тепер, — сказав він, — добре було б піти нам усім разом до будинку й поглянути, чи не поцупив чого цей оригінальний грабіжник.

Перш ніж увійти, Холмс оглянув виламаний замок. Двері, мабуть, відімкнули міцним ножом або стамескою, силоміць відсунувши клямку. В тому місці, куди просунули лезо, на дереві залишилися подряпини.

— Ви не зачиняєте двері на засувку? — спитав він.

— Ні, в цьому ніколи не було потреби.

— А чи є у вас собака?

— Так, але його прив'язано з іншого боку будинку.

— Коли слуги йдуть спати?

— Близько десятої.

— Як я розумію, Вільям теж о цій порі звичайно вже спав?

— Так.

— Дивно, що саме цієї ночі йому не захотілося спати. А тепер я буду вам щиро вдячний, коли ви проведете нас по кімнатах.

З вистеленого кам'яними плитами передпокою, обабіч якого були кухні, дерев'яні сходи вели на другий поверх будинку. Вони виходили на площадку навпроти інших, парадних різьблених сходів, які вели нагору з нижньої зали. Від цієї площадки коридор вів до вітальні й спалень — зокрема до спалень містера Канінгема та його сина. Холмс ступав повільно, уважно до всього придивляючись. Напруження його свідчило про те, що він натрапив на гарячий слід, але я й гадки не мав, куди той слід приведе.

— Любий сер, — трохи нетерпляче мовив містер Канінгем, — це справді зайве. Он моя кімната, перша біля сходів, а за нею — синова. Поміркуйте-но самі, хіба таке можливе, щоб злодій піднявся нагору, не потривоживши нас?

— Краще походіть коло будинку й пошукайте там свіжі сліди, — докинув його син із зловтішною посмішкою.

— І все-таки дозвольте мені ще трохи випробувати ваше терпіння. Я хотів би, наприклад, подивитися, наскільки добре видно двір з вікон спалень. Це, як я зрозумів, кімната вашого сина, — він штовхнув двері, — а там, мабуть, туалетна кімната, де він сидів і кутив, коли здійснюлася тривога. Куди виходить її вікно?

Він пройшов спальню, відчинив двері й оглянув кімнату.

— Тепер, сподіваюся, ви задоволені? — роздратовано спитав містер Канінгем.

— Дякую, я, здається, побачив усе, що хотів.

— У такому разі, якщо це справді так потрібно, ходімо до моєї кімнати.

— Якщо вам буде неважко.

Мировий суддя знизав плечима й повів нас до своєї спальні, що була простенькою кімнатою зі скромними меблями. Коли ми рушили до вікна, Холмс затримався, й ми з ним опинилися позаду всіх. Біля ліжка, на столику, стояли тарілка з помаранчами й карафка з водою. Проходячи повз ліжко, Холмс, на мій невимовний подив, раптом нахилився й навмисне перекинув усе це на підлогу. Скло розлетілося на тисячу друзок, а помаранчі порозкочувались по всіх кутках.

— Ну й наробили ви шкоди, Ватсоне, — незворушно сказав він. — Погляньте, на що схожий тепер килим!

Я розгублено присів і став підбирати помаранчі, здогадавшись, що мій друг із якоїсь причини забажав, щоб я перебрав вину на себе. Інші приєдналися до мене, й столик знову поставили на ніжки.

— Отакої! — скрикнув інспектор. — Куди він подівся?!

Холмс зник.

— Почекайте-но хвилинку, — сказав молодий Алек Канінгем. — Цей чолов'яга, напевно, з'їхав з глузду. Ходімо зі мною, тату, погляньмо, куди він справді подівся!

Вони кинулися з кімнати, залишивши нас з інспектором та полковником, і ми здивовано презирнулися.

— Правду кажучи, я ладен погодитися з молодим містером Алеком, — мовив детектив. — Може, це через хворобу, але мені здається, що...

Його слова несподівано перервав крик: "Рятуйте! Пробі! Вбивають!" Я здригнувся, впізнавши голос свого друга. Я миттю кинувся в коридор. Крик перейшов у хрипкий, здушений стогін, що долітав з кімнати, куди ми заходили напочатку. Я ввірвався туди, а потім до туалетної. Двоє Канінгемів схилилися над розпростертим тілом Шерлока Холмса: молодший обома руками стискував йому горло, а старший викручував руку. За мить ми всі троє відірвали від нього обох Канінгемів, і Холмс, хитаючись, підвівся, дуже блідий і, здавалося, вкрай знесилений.

— Заарештуйте цих людей, інспекторе, — задихано сказав він.

— На якій підставі?

— За звинуваченням у вбивстві їхнього візника Вільяма Кервана.

Інспектор утупився в нього виряченими очима.

— О, містере Холмсе, — сказав він нарешті, — я певен, що ви не думаєте насправді...

— Годі, подивіться на їхні обличчя! — сердито вигукнув Холмс.

Я ніколи ще не бачив на людських обличчях такого підтвердження своєї вини. Старий був приголомшений і знічений, суворе його обличчя виражало цілковиту безнадію; щодо сина, то він скинув із себе всю свою напускну байдужість, і в його темних очах та спотвореному виді відбився шал дикого звіра. Інспектор мовчки підійшов до дверей і свиснув. Миттю з'явилися двоє констеблів.

— Я не маю вибору, містере Канінгеме, — мовив він. — Я вірю, що все це — лише безглузда помилка, але ви самі бачите, що... Он як? Киньте негайно! — Інспектор ударив молодшого по руці, і револьвер зі зведеним курком упав на підлогу.

— Сховайте його, — сказав Холмс, швидко наступивши на револьвер. — Він знадобиться вам на суді. А ось і те, що нам справді потрібно. — Він показав невеличкий пожмаканий папірець.

— Клапоть записки! — вигукнув інспектор.

— Саме так.

— Де ж вона була?

— Там, де й мала бути, як я гадав. Я все поясню вам пізніше. Думаю, полковнику, що ви з Ватсоном можете повертатися додому, а я ще залишуся тут на годину. Мені треба поговорити з заарештованими, але до другого сніданку я повернуся неодмінно.

* * *

Шерлок Холмс дотримав свого слова й близько першої години приєднався до нас у полковниковій курильні. З ним був невисокий літній джентльмен, якого мені відрекомендували як містера Ектона, чий дім було пограбовано таким дивним чином.

— Я хочу, щоб містер Ектон почув те, що я розповідатиму про цю справу, — сказав Холмс, — адже природно, що його цікавитимуть подробиці. Боюся, любий полковнику, що ви жалкуєте за тією хвилиною, коли прийняли під свій дах такого буревісника, як я.

— Навпаки, — гаряче відповів полковник, — я вважаю за велику честь для себе познайомитися з методами вашої роботи. Мушу визнати, що вони справді перевершили мої сподівання, і я просто не можу збагнути, як вам пощастило досягти таких успіхів. Я й досі не бачу тут жодного ключа до розгадки.

— На жаль, моє пояснення розчарує вас, але я маю звичку нічого не таїти ні від мого друга Ватсона, ні від будь-кого, хто по-справжньому цікавиться моїми методами. Та спершу, полковнику, дозвольте мені ковтнути вашого бренді, бо ця сутичка в туалетній зовсім підірвала мене на силі.

— Сподіваюся, що у вас більше не було таких нервових нападів?

Шерлок Холмс щиро зареготав.

— До цього ми ще повернемось, — мовив він. — Я розповім вам, як усе було, зупиняючись лише на подробицях, що привели мене до розв'язки. Будь ласка, перервіть мене, коли вам щось здаватиметься незрозумілим.

У детективному мистецтві найвищу вагу має здатність розпізнати серед великого числа фактів найсуттєвіші й відкинути випадкові. Інакше ваша увага зовсім розпорошиться, не зосередившись на головному. Тож і в цій справі я з самого початку не мав анінайменшого сумніву, що ключ до всього цього має бути в клаптику паперу, затисненому в руці небіжчика.

Перш ніж узятися до цього папірця, я хотів би звернути вашу увагу на те, що коли розповідь Алека Канінгема правдива і вбивця, застреливши Вільяма Кервана, кинувся тікати, то він, звичайно ж, не міг вирвати папірець із руки вбитого. Якщо ж ні, то до цієї справи міг удатися сам Алек Канінгем, бо на той час, коли надійшов його батько, туди вже позбігалися слуги. Річ дуже проста, але інспектор її проминув, бо й думки такої не допускав, що ці вельмишановні джентльмени якось причетні до вбивства. Та в мене є правило — ніколи й ні до кого не мати упереджених думок, а слухняно йти за фактами, — тож містер Алек Канінгем був під моєю підозрою вже з першої хвилини.

Потім я якнайпильніше оглянув клаптик аркуша, який показав нам інспектор. Мені одразу стало ясно, що він — частина прецікавого документа. Ось він. Ви не бачите в ньому нічого підозрілого?

— Написано якось криво, — мовив полковник.

— Любий мій друже! — вигукнув Холмс. — Не може бути жодного сумніву, що це писали дві особи по черзі, через слово. Якщо я зверну вашу увагу на чітке "д" в слові "до" й попрошу вас порівняти його з в'ялими "д" в слові "дванадцяті", ви це одразу визнаєте. Навіть побіжний огляд цих кількох слів дасть вам змогу сказати з усією впевненістю, що "може" написано міцнішою рукою, а "довідатись" — слабкішою.

— Боже милий, та це ж ясно як день! — скрикнув полковник. — Тільки навіщо було цим двом людям писати отак лист?

— Справа, напевно, була безнадійна, і один з них, що не довіряв іншому, вирішив, що кожен має взяти в ній рівну участь. До того ж помітно, що той, хто писав "за" та "до", був заводієм.

— А це ви звідки взяли?

— Це можна вивести з простого порівняння обох почерків. Але в нас є й вагоміші причини так вважати. Якщо ви уважно оглянете цей клаптик, то дійдете висновку, що чоловік із міцнішою рукою писав свої слова першим, залишаючи проміжки для другого. Проміжки ці не завжди були достатні, й ви можете побачити, що другому важко було втиснути своє слово "чверть" між "за" та "до", з чого випливає, що ці двоє слів було вже написано. Чоловік, що писав свої слова першим, був, безперечно, той, хто замислив цей злочин.

— Чудово! — вигукнув містер Ектон.

— Це ж одразу видно, — відказав Холмс. — А тепер ми підходимо до дуже важливої деталі. Вам, мабуть, невідомо, що фахівці майже безпомилково визначають вік людини за її почерком. Звичайно вони помиляються не більш ніж на три-чотири роки. Я сказав "звичайно", бо хвороба чи кваліть породжують старечі ознаки навіть у юнака. У цьому ж випадку, дивлячись на чіткий, рівний почерк першого і мляве, але ще й досі розбірливе письмо другого, ми можемо сказати, що один з них — молодик, а другий — уже літній чоловік, хоча ще при здоров'ї.

— Чудово! — знову вигукнув містер Ектон.

— Є тут іще одна деталь, не така помітна, але тим цікавіша. Обидва почерки мають між собою дещо спільне. Вони належать людям, що є близькими родичами. Це можна з'ясувати на підставі того, що "е" вони пишуть, як грецьку "сигму", але я бачу й багато дрібніших рис, що свідчать про те саме. Я не маю жодного сумніву в тому, що в обох почерках є родинна схожість. Звичайно ж, це тільки найголовніше, що я відкрив для себе, оглядаючи цей папірець. З того я зробив ще двадцять три інші висновки, цікавіші для фахівців, ніж для вас. Усі вони тільки посилювали моє враження, що цей лист написали Канінгеми, батько й син.

Коли я дійшов до цього, моїм наступним кроком було, звичайно ж, вивчити подробиці злочину й подивитися, чи не зможуть вони нам допомогти. Я вирушив з інспектором до садиби й побачив усе, що треба. Рану на тілі небіжчика, як я зумів цілком певно визначити, було завдано револьверним пострілом з відстані близько чотирьох ярдів. На одязі не було жодного сліду пороху. Тож Алек Канінгем явно збрехав, сказавши, що двоє чоловіків боролися один з одним, коли пролунав постріл. До того ж, батько й син однаково вказали місце, де вбивця вибіг на дорогу. Але в тому місці якраз є широка волога канава. Оскільки в тій канаві не було жодних слідів, я достеменно переконався не лише в тому, що Канінгеми знову брешуть, а й у тому, що на тім місці взагалі ніхто не вибігав на дорогу.

Тепер я мав з'ясувати причину цього дивного злочину. Тож я спершу вирішив дізнатися про мету химерного пограбування містера Ектон. Як я зрозумів зі слів полковника, ви, містере Ектоне, тривалий час судилися з Канінгемами. Звичайно ж, мені одразу спало на думку, що вони вломилися до вашої бібліотеки, аби забрати якийсь документ, дуже суттєвий у цій справі.

— Саме так, — підтвердив містер Ектон. — Щодо їхніх намірів не може бути й сумніву. Я маю незаперечне право на половину їхнього майна, і якби їм пощастило викрасти лише один папір — він, на щастя, схований у сейфі моїх повірених, — їм, поза сумнівом, поталанило б виграти цю справу.

— Отож-бо й воно, — усміхнувся Холмс. — Це була відчайдушна, нерозважлива спроба, в якій помітні сліди молодого Алека. Нічого не знайшовши, вони спробували відвести від себе підозру, вдавши звичайнісіньке пограбування, й позабирали все, що трапило їм до рук. Усе було це зрозуміло, але багато чого залишалося для мене й далі неясним. Найдужче мені хотілося відшукати решту тієї записки. Я був певен, що Алек видер її з руки мертвого, і майже певен, що він сунув її в кишеню свого халата. Куди ще він міг її сховати? Питання було лише в тому, чи вона ще там. Тож, аби це з'ясувати, ми всі пішли до садиби.

Канінгеми приєдналися до нас, як ви, напевно, пам'ятаєте, біля дверей кухні. Звичайно, слід було якнайстаранніше приховати від них, що ми знаємо про існування цієї записки, інакше б вони негайно її знищили. Інспектор уже ладен був розповісти їм про цей папірець, аж тут, на превелике щастя, зі мною стався нервовий напад і я впав додолу, змінивши тим самим тему розмови.

— Боже праведний! — скрикнув полковник. — То ви хочете сказати, що ваш напад був лише вдаваний і ми даремно вам співчували?

— З професійного погляду це виконано бездоганно! — вигукнув я, здивовано поглядаючи на цю людину, яка щоразу дивувала мене новими проявами своєї кмітливості.

— Це мистецтво частенько стає мені в пригоді, — відказав Холмс. — Прийшовши до тями, я спробував за допомогою не дуже хитрої витівки змусити старого Канінгема написати слово "дванадцятій", щоб мати змогу порівняти його з тим "дванадцятій", що в записці.

— Яким же я був віслюком! — скрикнув я.

— Я бачив, яке розчарування викликала моя помилка, — усміхнувшись, мовив Холмс. — Мені шкода було засмучувати вас, адже я знаю, як ви вболіваєте за мене. Потім ми всі подалися нагору, й після того, як увійшли до кімнати і я побачив халат, що висів біля дверей, я зумів відвернути на мить увагу обох Канінгемів, перекинувши столик, і прослизнув назад, щоб пошукати в кишенях. Тільки-но я знайшов папірець, як Канінгеми накинулись на мене й були б убили на місці, якби не ваша швидка й дружня допомога. Правду кажучи, я й досі відчуваю залізні пальці того молодика на своєму горлі, а батько трохи не викрутив мені руку, намагаючись вирвати з неї папірець. Вони побачили, що я знаю про них усе, й несподіваний перехід від цілковитої безпеки до повного відчаю позбавив їх глузду.

Потім я трохи побалакав зі старим Канінгемом про мотиви цього злочину. Старий поводився сумирно, але син так осатанів, що ладен був пустити кулю в лоба самому собі чи комусь іще, якби дотягся до свого револьвера. Коли Канінгем побачив, що проти нього є такі незаперечні докази, він зовсім знітився й щиро в усьому зізнався. Виявилося, що Вільям таємно стежив за своїми господарями тієї ночі, коли вони вчинили напад на садибу містера Ектона, й почав вимагати в них гроші, погрожуючи донести на них поліції. Проте містер Алек мав надто вже відчайдушну вдачу, щоб грати з ним у таку гру. В тривозі, що охопила всю околицю після пограбування, він побачив для себе чудовий шанс позбутися людини, якої так боявся. Вільяма заманили в пастку й убили, і якби вони не залишили в його руці той клаптик і трохи уважніше поставилися до деталей свого задуму, на них, цілком можливо, ніколи не впала б підозра.

— А записка? — спитав я.

Шерлок Холмс розгорнув перед нами аркуш, додавши до нього відірваний клаптик:

"Якщо тільки ви прийдете за чверть до дванадцятої до східних воріт, то зможете довідатись про те, що, напевно, вельми здивує вас і може стати у великій пригоді як вам, так і Енні Морісон. Але про це ніхто не повинен знати".

— Щось подібне я й сподівався знайти, — мовив він. — Звичайно, ми ще не знаємо, в яких стосунках перебували Алек Канінгем, Вільям Керван та Енні Морісон. Але пастка, наставлена на Вільяма, була дуже хитрою. Я певен, що ви раді будете простежити родинні риси в літерах "р" та хвостиках у літер "д". Літери "і" без крапок у почерку старого теж прикметні. Гадаю, Ватсоне, що наш тихий відпочинок на селі вдався якнайкраще, тож завтра я, безперечно, повернуся на Бейкер-стрит, сповнений свіжих сил.

Горбань

Одного літнього вечора, через кілька місяців після мого весілля, я сидів біля каміна, докурюючи останню люльку й дрімаючи над якимось романом; буденна робота виснажила мене до краю. Дружина вже піднялася до себе, та й стук дверей, що зачинялися, дав мені знати, що слуги теж порозходились. Я підвівся з крісла й почав витрушувати люльку, аж тут несподівано пролунав дзвінок.

Я позирнув на годинник. Була за чверть дванадцята. Навряд, щоб такої пізньої пори завітав якийсь гість. Напевно, кличуть до пацієнта й доведеться сидіти біля нього цілу ніч. З незадоволеним виглядом я вийшов до передпокою і відчинив двері. На превеликий мій подив, за порогом стояв Шерлок Холмс.

— Ватсоне, — мовив він, — я дуже радий, що ще застав вас.

— Ласкаво прошу, любий мій друже!

— Ви здивовані, й зрозуміло, чому... Але бачу, що вам полегшало на серці. О, бачу, ви досі курите аркадійський тютюн, як і за парубочих літ... Помилки бути не може: на вашому вбранні той самий пухнастий попіл. До того ж, неважко визначити, що ви звикли до уніформи, Ватсоне. З вас ніколи не вийде справжнього цивільного, доки ви не кинете цієї звички носити хустинку за рукавом. Чи можна у вас заночувати?

— Будь ласка!

— Ви казали мені, що у вас є кімната для самотнього гостя, і я бачу, що зараз вона порожнює. Про це свідчить ваша вішалка для капелюхів.

— Буду радий, якщо ви заночуєте в мене.

— Дякую. Я повішу капелюх на оцей вільний гачок. Даруйте, але мені здається, що у вашому домі побував майстер. Щось, напевно, сталося... Сподіваюсь, не водогін?

— Ні, це газ.

— О, так! Він залишив на вашому лінолеумі два сліди від гвіздків своїх черевиків, і саме там, куди падає світло. Ні, дякую, я вже повечеряв у Ватерлоо, але з задоволенням викурю з вами люльку.

Я простяг йому кисет, і він уместився проти мене, деякий час мовчки смокчучи свою люльку. Я знав, що лише якась дуже важлива справа може привести його до мене так пізно, й терпляче очікував, коли він почне розмову.

— Я бачу, вам доводиться багато працювати за фахом, — мовив Холмс, кинувши на мене свій проникливий погляд.

— Так, сьогодні у мене був важкий день... — відповів я. — Можливо, вам це видасться недолугим, — додав я, — але я справді не розумію, як ви про це дізналися!

Холмс усміхнувся.

— Я добре знаю ваші звички, любий Ватсоне, — мовив він. — Якщо ваші хворі мешкають поруч, ви ходите пішки, а якщо далеко — берете кеб. Ваші черевики, як я помітив, запилюжені, проте не забруднені. Отже, сьогодні у вас, безперечно, було багато роботи, й через те ви їздили в кебі.

— Чудово! — вигукнув я.

— Усе дуже просто, — відказав він. — Це один з тих випадків, коли логік може вразити уяву свого співрозмовника, що не звернув уваги на

якусь одну незначну річ, на якій і побудований увесь хід міркувань. Те саме можна сказати, любий мій друже, і про враження від деяких ваших оповідок, які захоплюють читача лише тим, що ви навмисне приховуєте від нього окремі подробиці. Але нині я сам перебуваю в становищі такого читача, бо тримаю в руках нитки однієї з найзагадковіших справ, яка здатна завести людський мозок у глухий кут. Мені бракує однієї-двох обставин, щоб доповнити ними свою версію. І я матиму їх, Ватсоне, матиму!

Очі його спалахнули, на худих щоках заграв рум'янець. У виразі його обличчя відбилася сильна, пристрасна вдача, проте лише на мить. Коли я знов поглянув на нього, то побачив немовби мертву індіанську маску. Багато хто називав Холмса не людиною, а машиною.

— У цій загадці є цікаві моменти, — провадив він далі. — Я навіть можу сказати — виняткові моменти. Я вже наблизився до її розв'язання, й з'ясувати залишається, гадаю, небагато. Якби ви погодилися приєднатись до мене на цьому останньому відтинку шляху, то змогли б зробити мені неоціненну послугу.

— З задоволенням.

— Чи зможете ви завтра вирушити зі мною до Олдершота?

— Так, звичайно. Моїх пацієнтів відвідає Джексон.

— Гаразд. Виїдемо з Ватерлоо об одинадцятій десять.

— Чудово. Я встигну домовитися з Джексоном.

— Тоді, якщо ви ще не дуже хочете спати, я стисло розповім вам, що сталося й що ми маємо зробити.

— Перед тим, як ви прийшли, я вже куняв... А тепер сон минув.

— Розповідатиму якомога коротше, але так, щоб не забути про жоден важливий момент у цій історії. Можливо, ви вже читали про той випадок, — я маю на увазі вбивство полковника Барклея з полку "Роял Манстерс" в Олдершоті, яке я нині розслідую.

— Ні, я нічого про те не чув.

— То, виходить, воно ще не встигло привернути до себе увагу. Сталося це лише два дні тому. Головні факти такі.

"Роял Манстерс", як ви знаєте, — один з найкращих ірландських полків у британській армії. Він успішно діяв і в Кримській, і в Індійській кампаніях і з того часу відзначався при будь-якій нагоді. До останнього понеділка ним командував Джеймс Барклей, хоробрий ветеран, що розпочав службу простим рядовим, за свою сміливість під час повстання сипаїв дістав підвищення і врешті став командиром полку, до якого прийшов колись новобранцем.

Полковник Барклей одружився ще тоді, коли був сержантом, і його дружина, в дівочтві міс Ненсі Девоу, була дочкою відставного сержанта. Звичайно ж, як ви можете собі уявити, дехто з офіцерів зустрів це подружжя, — для них ще надто молоде, — не дуже люб'язно. Однак молодята досить швидко звикли до свого оточення, і, як мені відомо, міс Барклей завжди мала успіх серед полкових дам, як і її чоловік — серед товаришів-офіцерів. Можу ще додати, що вона була неабияка красуня, і навіть нині, через тридцять років по весіллі, ще досить-таки приваблива.

Родинне життя полковника Барклея склалося щасливо. Майор Мерфі, від якого я одержав більшу частину цих відомостей, запевняв мене, що ніколи не чув ні про які непорозуміння між подружжям. Однак він гадає, що Барклеєва любов до дружини переважала її почуття до чоловіка. Він завжди з великою неохотою залишав її навіть на один день. Натомість вона, хоч і була ніжною, відданою дружиною, ставилася до нього

спокійніше. Але в полку їх вважали зразковою для людей середнього віку подружньою парою. В їхньому ставленні одне до одного не було анічогісінько такого, що могло б віщувати трагічний кінець.

У полковника Барклея було кілька своєрідних рис характеру. Цей веселий, балакучий зазвичай старий вояк часом ставав запальним і злопам'ятливим. Однак це ніколи не стосувалося його дружини. Інше, що вражало майора Мерфі та ще трьох офіцерів із тих п'ятьох, з якими я розмовляв, — пригнічений настрій, який інколи находив на полковника. Як висловився майор, часто немовби чиясь невидима рука стирала усмішку з його уст під час веселої й гучної застільної бесіди. Коли цей настрій опановував його, він по кілька днів перебував у глибокій депресії. Була в нього ще одна дивна риса, яку помічали його товариші-офіцери. Він не любив і боявся залишатись на самоті, надто в темряві. Ця дитинна примха його натури, безперечно, мужньої, частенько викликала всілякі здогади й плітки.

Перший батальйон полку "Роял Манстерз" (колишнього сімнадцятого) стояв в Олдершоті вже кілька років. Одружені офіцери не мешкали в казармах, і полковник увесь цей час винаймав віллу під назвою Лечайн, за півмилі від північного табору. Цей будинок стоїть у глибині саду, але його західне крило відділяють усього якихось тридцять ярдів від дороги. Слуг у ньому троє — візник, покоївка та куховарка. Тільки вони разом з господарем та господинею були мешканцями Лечайну, бо дітей Барклеї не мали, а гостей приймали не дуже часто.

Тепер я розкажу про події, що відбулися в Лечайні між дев'ятою і десятою годинами вечора останнього понеділка.

Місіс Барклей, як з'ясувалося, була католичкою і брала помітну участь у діяльності добродійного Товариства Святого Юрія, заснованого при церкві на Вот-стрит, яке збирало і роздавало бідним стару одягу. Засідання товариства того дня мало відбутись о восьмій годині вечора, і місіс Барклей швидко пообідала, щоб встигнути туди потрапити. Виходячи з дому, вона, як свідчить візник, сказала кілька слів чоловікові

й пообіцяла, що скоро повернеться. Дорогою вона зайшла до міс Моррісон — молоді жінки, що мешкала в сусідній віллі, — і вони обидві пішли на засідання. Тривало воно десь хвилин із сорок, і коли було вже чверть на десяту, міс Барклей повернулася додому, залишивши міс Моррісон біля дверей її будинку.

А тепер про кімнату, що править у Лечайні за вітальню. Її великі скляні двері виходять на травник, який має тридцять ярдів завширшки й відгороджений від дороги лише невисокими залізними ґратцями на кам'яному підмурівку. Саме до цієї кімнати міс Барклей пішла, повернувшись додому. Вікна в ній не були завішені, бо там сім'я дуже рідко сиділа вечорами. Міс Барклей сама засвітила світло і, подзвонивши, попросила Джейн Стюарт, покоївку, принести їй чашку чаю, що було на неї зовсім не схоже. Полковник сидів тоді в їдальні, але, почувши, що дружина вже повернулася, вийшов до неї. Візник бачив, як він пройшов передпокій і зник у дверях до вітальні. Живим його більше не бачили.

За десять хвилин чай був готовий, і покоївка рушили з ним до вітальні, але, підійшовши до дверей, здивовано почула гнівні голоси своїх господаря й господині. Вона постукала, проте ніхто не відповів; вона повернула ручку, але двері було зачинено зсередини. Звичайно ж, покоївка миттю побігла до куховарки, і вони разом з візником піднялися до передпокою й стали прислухатися до сварки, що тривала за дверима. Всі вони потім стверджували, що з-за дверей долинали лише два голоси — Барклея та його дружини. Барклей говорив тихо й уривчасто, тож слухачі не зрозуміли нічого. Господиня ж була у великому гніві, і її голос, коли вона хвилювалася, було добре чути. "Ви боягуз! — повторювала вона знову й знову. — Що тепер робити? Що ж тепер робити? Поверніть мені моє життя. Я більше не можу дихати з вами одним повітрям! Ви боягуз! Боягуз!" Після цих вигуків несподівано пролунав жахливий крик, — то був голос господаря, — далі почувся гуркіт і врешті — пронизливий вереск господині. Упевнений, що сталось нещастя, візник кинувся до дверей, з-за яких долинали ридання, і спробував їх висадити. Однак усе було марно, до того ж служниці так перелякалися, що допомоги від них

не було ніякої. І тут візник, щось пригадавши, кинувся через вхідні двері до саду, куди виходили скляні двері вітальні. Одну половинку дверей було відчинено, як звичайно влітку, — тож він без усяких труднощів опинився в кімнаті. Господиня лежала непритомна на софі, а поруч, із задертими на крісло ногами, в калюжі крові розпростерся нещасний полковник.

Побачивши, що господареві вже нічим не допоможеш, візник вирішив спершу відчинити двері до передпокою. Але на перешкоді йому стала дивна й несподівана обставина: ні в дверях, ні деінде в кімнаті він не знайшов ключа. Тоді він знову вибрався надвір через скляні двері й повернувся з полісменом та лікарем. Господиню, на яку, звичайно, насамперед упала підозра, занесли до її кімнати в непритомному стані. Полковникове тіло поклали на софу й ретельно оглянули місце, де сталася трагедія.

На потилиці небіжчика виявили велику рану два дюйми завдовжки, завдану, мабуть, якимось тупим знаряддям. Неважко було здогадатися, яким саме. На підлозі, недалеко від тіла, лежала якась дивовижна палиця з твердого дерева, з кістяним держакком. Полковник мав колекцію різноманітної зброї, привезеної з тих країн, де він колись воював, тож поліція припустила, що палиця — з числа тих його трофеїв. Щоправда, слуги запевнили, що ніколи до того її не бачили, але оскільки в будинку було повно всіляких рідкісних речей, то цілком можливо, що раніше вони просто її не помічали. Більше нічого суттєвого поліція в кімнаті не виявила, але ні в місці Барклей, ні в її нещасного чоловіка, ні в будь-якому іншому місці ключа від кімнати так і не знайшли. Врешті двері довелося відчиняти слюсареві з Олдершота.

Такий був стан речей, Ватсоне, коли зранку у вівторок я, на прохання майора Мерфі, вирушив до Олдершота, щоб допомогти поліції в її розсліді. Гадаю, ви погодитеся зі мною, що ця справа вже тоді мала цікаві подробиці; але незабаром я переконався, що насправді в ній приховане щось набагато загадковіше, ніж здавалося спочатку.

Перш ніж оглянути кімнату, я допитав слуг, але крім того, що вже чув, не довідався від них більше нічого. Щоправда, покоївка Джейн Стюарт пригадала одну цікаву річ. Ви пам'ятаєте, що вона покликала інших слуг, коли зачула сварку? Вона зауважила, що голоси її господарів були дуже тихі, тож про сварку свідчила радше їхня знервованість, ніж слова. Однак завдяки моїй наполегливості вона згадала, що двічі почула тоді слово "Давид", кинуте господинею. Ця обставина вельми важлива — вона підводить нас до усвідомлення причини сварки. Адже полковник, як ви пам'ятаєте, мав ім'я Джеймс.

Є в цій історії ще одна річ, яка справила глибоке враження як на слуг, так і на поліцію. Це — смертельний страх на полковниковому обличчі. Жахливішого виразу неможливо навіть уявити собі. Зрозуміло, що полковник зустрів тоді свою смерть, і це навіяло на нього невимовний жах. Узагалі це повністю збігалось з версією поліції про участь у вбивстві його дружини, якщо полковник при тому бачив убивцю. А те, що поранено було саме потилицю, пояснили тим, що небіжчик намагався ухилитись. Господиня нічого сказати не могла: вона лежала без пам'яті після пережитого нервового струсу.

Від поліції я дізнався, що міс Моррісон, — вона, якщо ви не забули, поверталася того вечора додому разом з місіс Барклей, — запевнила, що про причину сумного настрою своєї приятельки вона не знає нічого.

Зібравши всі ці факти, Ватсоне, я викупив кілька люльок поспіль, намагаючись зрозуміти, що ж серед них головне. Не було, звичайно, жодного сумніву, що найзагадковішим у цій історії є те, що ключ від дверей таємниче зник. Якнайретельніші пошуки в кімнаті не дали ніяких результатів. Тож доводиться припускати, що його хтось забрав із собою. Ані полковник, ані його дружина зробити цього не могли. Отже, в кімнаті мав бути хтось третій. І ця третя особа могла проникнути усередину лише через скляні двері. Я вирішив, що пильний огляд кімнати й газону допоможе мені знайти якісь сліди цієї невідомої особи. Ви знаєте мої методи, Ватсоне. Жодного з них я не обминув і врешті відшукав сліди, анітрохи не схожі на ті, на які я сподівався. У кімнаті справді був ще один

чоловік — він перетнув травник, ідучи від дороги. Я виявив п'ять досить помітних відбитків його взуття: один — при самій дорозі, там, де він переліз через невисоку огорожу, два на газоні й два, не дуже виразні, на фарбованих сходах біля скляних дверей, через які він потрапив до кімнати. Через газон він, напевно, біг, бо відбитки носів його черевиків глибші, ніж від закаблуків. Але мене вразив не так цей чоловік, як його товариш.

— Його товариш?

Холмс дістав з кишені великий аркуш тонкого паперу й обережно розгорнув його на коліні.

— Що ви скажете про це? — спитав він.

Аркуш був укритий слідами ніг якоїсь маленької тварини. Чітко відбилися п'ять пальців, а довгі пазурі залишили подряпини; кожен слід був завбільшки з десертну ложку.

— Це собака, — сказав я.

— А хіба ви чули коли-небудь про собаку, який дереться по порт'єрах? Я знайшов сліди цієї істоти й на порт'єрі.

— То, може, мавпа?

— Але ж це не мавпячі сліди.

— Що ж це тоді таке?

— Ані собака, ані кіт, ані мавпа, ані будь-яка відома нам свійська тварина. Спробуймо уявити собі її розміри. Ось чотири відбитки лап тварини, коли вона стояла нерухомо. Бачите, відстань від передніх лапок

до задніх — не менше ніж п'ятнадцять дюймів. Додайте сюди ще довжину шиї та голови — і ви матимете істоту зо два фути завдовжки, а може, й більшу, якщо вона має хвіст. А тепер погляньте сюди. Тварина рухалася, й ці сліди показують нам довжину її кроку. Щоразу вона дорівнює близько трьох дюймів. Отже, це означає, що наш маленький звір має довге тіло й дуже короткі лапки. На жаль, він не залишив нам жодної зі своїх шерстинок. Але в цілому його зовнішній вигляд я вже визначив: він може дертися по порт'єрах і до того ж він хижак.

— Як ви про це дізналися?

— Звір подерся по порт'єрі. А над дверима висіла клітка з канаркою, і він, звичайно ж, хотів дістатися до пташки.

— Яка ж це все-таки тварина?

— Якби я зміг про те дізнатися, то дійшов би вже до самісінької розгадки. Це звірятко, напевно, з родини ласок чи горностаїв... але більше й за тих, і за інших.

— Але яка його причетність до злочину?

— Поки що це так само невідомо. Однак ми вже багато чого дізналися, будьте певні. Ми знаємо, що якийсь чоловік стояв при дорозі й спостерігав за сваркою між Барклеями — порт'єру було піднято, а кімнату освітлено. Ми також знаємо, що він перебіг через травник, увійшов до кімнати разом із якоюсь дивною твариною і вдарив полковника, або ж, — і це так само ймовірно, — полковник так злякався несподіваного гостя, що впав непритомний, розбивши потилицю об кут каміна. І, нарешті, є тут іще один курйозний факт: незнайомець, залишаючи кімнату, забрав з собою ключ.

— Ці ваші висновки, здається, ще більше заплутали справу, — зауважив я.

— Звичайно. Проте вони безперечно вказують на те, що первісні припущення безпідставні. Я ще раз обміркував усю цю справу й побачив, що мушу її розглянути з іншої точки зору. Проте вам час уже спати, Ватсоне. А решту я міг би розповісти вам дорогою до Олдершота.

— Дякую, але ж ви зупинилися на найцікавішому місці...

— Зрозуміло, що коли місіс Барклей вийшла з дому о пів на восьму, то вона не мала зла на чоловіка. Здається, я вже казав вам, що вона ніколи не виявляла надто ніжних почуттів до полковника, але візник чув, що вона тоді розмовляла з чоловіком цілком нормально. Одразу ж після повернення додому вона пішла до кімнати, де найменше сподівалася його побачити, захотіла випити чаю, що наводить на думку про бажання заспокоїтись, і врешті, коли полковник увійшов до неї, між ними спалахнула сварка. Отже, між пів на восьму та дев'ятою годиною сталося щось таке, що повністю змінило її почуття до нього. Однак упродовж усього того часу з нею була міс Моррісон. Цілком зрозуміло, що їй має бути щось відомо про цей випадок, незважаючи на всі її заперечення.

Спершу я припустив, що між цією молодою особою і старим вояком були певні стосунки, в яких вона зізналася його дружині. Цим пояснювались як раптове повернення місіс Барклей додому, так і нехіть міс Моррісон щось про те розповідати. Підтверджували це й слова, кинуті під час сварки. Але до чого тут тоді Давид? До того ж полковник кохав свою дружину, та й драматична поява на сцені ще одного чоловіка, звичайно, не мала нічого спільного з зізнанням міс Моррісон. Обрати правильний напрям міркувань було нелегко, але врешті я відкинув думку про те, що між полковником та міс Моррісон були якісь стосунки, проте ще більшу підозру викликало те, що молода леді все-таки знає причину несподіваного вибуху ненависті місіс Барклей до чоловіка. Тоді я вирішив піти просто до міс Моррісон і сказати їй навпростець, що я впевнений у тому, що їй усе відомо, й мовчання її може надто дорого коштувати її приятельці місіс Барклей, яку неодмінно звинуватять в убивстві.

Міс Моррісон — ніжна дівчина з сором'язливими очима й білявим волоссям, але їй ніяк не можна відмовити ні в розумі, ні в здоровому глузді. Вислухавши мої слова, вона якусь хвилину сиділа в задумі, а тоді обернулася до мене й сказала так:

"Я пообіцяла своїй подрузі, що нікому не розкажу про те, що сталося. А слово слід дотримувати, — вела вона далі, — та якщо я можу справді допомогти їй, коли проти неї висувають таке тяжке звинувачення, а вона сама, бідолашна, не здатна захистити себе через хворобу, — то гадаю, що мені дозволено буде порушити своє слово. Я розповім вам про все, що сталося в понеділок увечері.

Ми поверталися з церкви на Вот-стрит десь за чверть до дев'ятої. Нам довелося йти по Хадсон-стрит — майже безлюдному провулку. З лівого боку його освітлює лише один ліхтар, і коли ми наблизилися до нього, я побачила чоловіка з великим горбом, що йшов нам назустріч і ніс на плечі якусь скриню. Це був скоцюрблений каліка з кривими ногами. Ми порівнялися якраз тоді, коли на нього впало світло ліхтаря. Він зупинився, подивився на нас і пронизливо скрикнув: "Боже мій, це ж Ненсі!" Місіс Барклей страшенно зблідла й була б упала, якби цей жахливий каліка не підхопив її. Я вже хотіла покликати полісмена, коли, на мій подив, вона досить спокійно заговорила з цим чоловіком.

"Я гадала, що тебе вже тридцять років як нема на світі, Генрі", — сказала вона тремтячим голосом.

"Так воно й є", — відповів він таким тоном, що мені аж стисло серце. У нього було смагляве, висохле обличчя, блискучі очі, які я досі подумки бачу перед собою. Його волосся й бакенбарди були зовсім сиві, а зморшки робили обличчя схожим на печене яблуко.

"Іди додому, люба, — звернулася до мене місіс Барклей, — я хочу поговорити з цим чоловіком сам на сам. Не бійся". Вона силкувалася говорити бадьоро, але й досі була бліда, а вуста її тремтіли.

Я пішла вперед, як мене й попросили, а вони ще кілька хвилин розмовляли. Коли місіс Барклей наздогнала мене, очі її палали, а каліка й досі стояв під ліхтарем і люто вимахував у повітрі кулаками, мов божевільний. Вона не промовила ані слова, аж поки ми не наблизилися до мого будинку, і тоді вона взяла мене за руку й попросила нікому не розповідати про те, що сталося.

"Це мій давній знайомий, якому не пощастило в житті", — пояснила вона. Я пообіцяла, що нікому не скажу ані слова, й вона поцілувала мене. Відтоді я її більше не бачила. Я розповіла вам усю правду, і якщо й приховала все це від поліції, то лише через те, що не розуміла, яка небезпека загрожує моїй любій подрузі. Тепер я знаю, що зможу їй допомогти, лише сказавши всю правду".

Це все, про що я дізнався від неї, Ватсоне, і для мене, як бачите, це було світлим променем серед темної ночі. Всі окремі факти почали ставати на свої місця, і я вже почав уявляти собі справжній перебіг подій. Наступним моїм кроком, звичайно ж, мали бути пошуки чоловіка, поява якого справила таке дивне враження на місіс Барклей. Якщо він досі перебуває в Олдершоті, то зробити це буде не так уже й важко. Там мешкає не дуже багато цивільних, і каліка одразу ж приверне до себе увагу. Я витратив на пошуки цілий день і надвечір — сьогодні надвечір, Ватсоне, — знайшов його. Звуть його Генрі Вуд, мешкає він на тій самій вулиці, де наші леді зустріли його. Мешкає він там лише п'ятий день. Удавши з себе службовця з реєстратури, я завітав до господині його помешкання, і в нашій розмові вона прохопилася про деякі цікаві речі. Чоловік цей за фахом — штукар, ходить вечорами по вояцьких шинках і в кожному влаштовує невеличку виставу. Він носить із собою в скрині якусь тваринку, якої хазяйка страшенно боїться, бо ніколи ще не бачила такого створіння. Як вона сказала мені, це звірятко бере участь у кількох його витівках. Ось і все, що ця леді змогла розповісти мені, додавши ще, що взагалі дивується, як такий каліка може жити на світі, й що іноді він розмовляє якоюсь чудернацькою говіркою, а останні дві ночі, як вона чула, він стогнав і ридав у своїй спальні. Щодо грошей, то їх у нього

досить, але на завдаток він дав їй якусь монету, схожу на фальшиву. Вона показала її мені, Ватсоне. То була індійська рупія.

Тепер ви, любий друже, вже знаєте, в чому тут річ і чому я хотів би поїхати разом з вами. Зрозуміло, що після того, як наші леді розлучилися з цим чоловіком, він пішов назирці за ними, спостерігав за сваркою через скляні двері, потім увійшов до кімнати, й звірятко, яке він носить у скрині, якимось чином опинилося на волі. Це все не викликає сумнівів. Але він — єдина особа в світі, яка може розповісти нам, що скоїлося в тій кімнаті.

— Ви хочете розпитати його про це?

— Безперечно... Але в присутності свідка.

— Цим свідком повинен бути я?

— Якщо зробите таку ласку. Коли він нам розповість усе відверто, дуже добре. Якщо ж заперечуватиме, в нас не буде іншого вибору, як вимагати його арешту.

— Але звідки ви знаєте, що він буде там, коли ми приїдемо?

— Будьте певні. Я вжив деяких заходів. Один із моїх помічників з Бейкер-стрит уже стоїть біля його будинку на варті і вчепиться в нього, як кліщ, куди б він не подався. Ми знайдемо його на Хадсон-стрит завтра, Ватсоне. А зараз із мого боку було б великим злочином, якби я не дав вам заснути цієї ж хвилини...

Був полудень, коли ми прибули на місце трагедії й одразу ж вирушили на Хадсон-стрит за вказівкою мого друга. Незважаючи на його вміння приховувати свої почуття, я легко помітив, що він ледве стримує хвилювання, та й сам я відчував той спортивний азарт, із яким брав участь у кожному з Холмсових розслідувань.

— Ось і Хадсон-стрит, — промовив він і звернув у короткий провулок, забудований звичайними двоповерховими будинками. — А он і Сімпсон. Ану-бо, що він скаже нам?

— З ним усе гаразд, містере Холмсе! — вигукнув малий вуличний хлопчисько, підбігши до нас.

— Добре, Сімпсоне! — сказав Холмс і погладив його по голові. — Ходімо, Ватсоне. Ось і той будинок.

Він передав свою візитну картку з проханням прийняти його у важливій справі, й за хвилину ми вже стояли перед очима чоловіка, заради якого приїхали сюди. Незважаючи на теплу погоду, він горнувся до вогню, і в маленькій кімнаті було нагріто, як у грубі. Скоцюрблений, згорблений, він сидів на стільці в неприродній позі, яка свідчила про те, що перед нами справді каліка; але його обличчя, обернене до нас, попри зморшки й засмагу мало сліди гарної вроди. Він підозріливо оглянув нас своїми жовчаними очима й мовчки, не підводячись, показав на два стільці.

— Як я розумію, ви містер Генрі Вуд з Індії? — ввічливо спитав Холмс.
— Я завітав до вас у невеличкій справі щодо смерті полковника Барклея.

— А до чого тут я?

— Саме це я й мушу з'ясувати. Гадаю, ви знаєте, що коли істину не буде встановлено, то вашу давню подругу місіс Барклей можуть звинуватити в убивстві?

Чоловік здригнувся.

— Я не знаю, хто ви такі! — скрикнув він. — Але як ви змогли про все дізнатись і чи ви присягаєтеся, що то правда?

— Так, її хочуть заарештувати, тільки-но вона прийде до пам'яті.

— Боже мій! А ви самі з поліції?

— Ні.

— Тоді яке вам до цього діло?

— Допомогти правосуддю — обов'язок кожної людини.

— Я ладен заприсягтися, що вона невинна.

— Тоді винні ви.

— Ні, не я.

— То хто ж убив полковника Джеймса Барклея?

— Його покарало саме Провидіння. Але знайте, що якби я розтешив йому череп, що, власне, й мріяв зробити, то він дістав би від мене по заслугі. Якби його не побив грець тоді, коли він зрозумів свою провину, то я, можливо, сам узяв би на свою душу його гріхи. Ви хочете, щоб я розповів вам усе? Гаразд, розповім, мені нема чого соромитися.

Сталося це так, сер. Ви бачите, що нині спина в мене, як у верблюда, а ребра позросталися бозна-як; проте були часи, коли капрал Генрі Вуд вважався першим красенем сто сімнадцятого піхотного полку. Ми тоді були в Індії, наш табір стояв біля містечка Бгарті. Небіжчик Барклей був сержантом у тій самій роті, де служив я, а найпершою красунею в полку і навіть найкращою дівчиною в усьому світі була Ненсі Девой, дочка нашого сержанта. Її кохали двоє, а вона кохала одного, і ви, мабуть, посміхнетеся, поглянувши на нещасного каліку, який скоцюрбився біля вогню й говорить, що його колись кохали за красу.

Хоч я й полонив серце Ненсі, її батько наполягав, щоб вона побралася з Барклеєм. Я був шибайголова, легковажний хлоп'як, а він мав добру освіту й чекав підвищення по службі. Але дівчина лишалася вірною мені, й ми вже збирались одружитися, як раптом вибухнуло повстання сипаїв і країна перетворилася на пекло.

Ми опинилися в облозі у Бгарті — наш полк, половина батареї артилерії, рота сикхів та ще безліч цивільних і жінок. Десять тисяч бунтарів поривалися до нас, наче зграя собак, що оточили клітку з пацюками. За тиждень у нас закінчилася вода, а зв'язок із колоною генерала Ніла, що відступала в глиб країни, був практично перерваний. Генерал Ніл був нашою єдиною надією, бо пробитися з містечка з жінками й дітьми не було жодної змоги. Тоді я вирішив пробратися крізь облогу й повідомити генерала Ніла про наше небезпечне становище. Пропозицію мою було схвалено, і я порадився про це з сержантом Барклеєм, котрий, як ми вважали, краще за інших знав ці місця; він пояснив мені, як обминути лінії бунтарів. О десятій годині того ж вечора я вирушив у дорогу. Тисячі людей чекали на порятунок, але я тієї ночі думав тільки про одну людину.

Я повз висохлим річищем, яке мало сховати мене від ворожих вартових; та тільки-но я доповз до першого повороту, як натрапив на шістьох бунтарів, що причаїлися в темряві, чигаючи на мене в засідці. Тієї ж миті я знепритомнів і опам'ятався лише у ворожому полоні. Проте справжній удар у самісіньке серце я дістав, коли почув, що мій товариш — той самий, який розповідав мені про цей маршрут, — зрадив мене, повідомивши ворога через свого слугу-тубільця.

Розповідати далі немає сенсу: ви вже знаєте, на що здатний був Джеймс Барклей. До Бгарті наступного дня підійшов Ніл, але бунтарі, відступаючи, приховали мене з собою, й минуло багато літ, перш ніж я знову побачив білі обличчя. Мене піддали тортурам, я втік, але мене спіймали й знову піддали тортурам. Подивіться, що вони зробили зі мною! Потім частина бунтарів утекла до Непалу й потягла мене за собою. Врешті я опинився за Дарджилінгом. Але бунтарів повбивали горяни, і я

став їхнім невільником, доки не втік; звідти була лише одна дорога — на північ, і я потрапив до афганців. Так я мандрував багато років, поки нарешті повернувся до Панджабу, де жив переважно серед тубільців і заробляв собі на хліб витівками, яких уже встиг навчитися. Навіщо було мені, горбатому каліці, повертатися до Англії й розшукувати колишніх товаришів? Навіть жадоба помсти не могла примусити мене зробити це. Я волів, щоб Ненсі та мої давні друзі гадали, що я помер з рівною спиною, й не бажав, щоб вони побачили мене схожим на мавпу. Вони не мали ані найменшого сумніву, що я мертвий, і мені хотілося, щоб їм здавалося так і далі. Я чув, що Барклей одружився з Ненсі й зробив блискучу кар'єру в полку, та навіть це не змусило мене заговорити.

Коли людина старішає, вона сумує за рідним краєм. Довгі роки я мріяв про англійські ясно-зелені поля та живоплоти. Врешті я вирішив ще хоч раз побачити їх перед смертю, зібрав трохи грошей на дорогу й оселився тут, серед вояків, — я ж бо знаю, чого їм треба, чим їх потішити, й цього заробітку мені цілком вистачає.

— Ваша розповідь вельми цікава, — мовив Шерлок Холмс. — Про вашу зустріч із місіс Барклей та про те, що ви впізнали одне одного, я вже чув. Як я зрозумів, після розмови з нею ви пішли до її будинку, зазирали в скляні двері й стали свідком сварки між нею та її чоловіком, під час якої вона звинуватила його в колишній підлоті. У вашому серці вибухнула ціла буря почуттів, ви кинулися через травник і ввірвалися до кімнати...

— Саме так, сер. Барклей обпік мене таким поглядом, яким ще ніхто не дивився на мене; за мить він похитнувся і впав, ударившись потилицею об ґратці. Але помер він не від цього падіння: смерть уразила його, тільки-но він побачив мене. Я прочитав це на його обличчі так само, як зараз читаю отой напис над каміном. Для нього моя поява була все одно, що постріл у його зрадливе серце.

— А далі?

— Ненсі знепритомніла, і я взяв з її руки ключ, щоб відчинити двері й покликати когось на допомогу. Аж тут, відмикаючи замок, я зрозумів, що найкраще було б залишити все, як воно є, і забиратися геть, бо ця справа може одразу обернутися проти мене, та й моя таємниця будь-що стане відома всім. У гарячці я вкинув ключ до кишені й загубив свою палицю, ловлячи Тедді, що подерся вгору по порт'єрі. Посадивши його назад у скриньку, з якої він устиг вилізти, я побіг звідти так швидко, як тільки міг.

— Хто це — Тедді? — запитав Холмс.

Чоловік нахилився й відсунув передню стінку скриньки в кутку. З неї миттю вилізло червоно-буре звірятко, в'юнке і спритне, з коротенькими горностаєвими ніжками, довгим вузьким носом і парою найгарніших червоних оченят, які я тільки бачив у тварин.

— Мангуста! — вигукнув я.

— Так, дехто зве його мангустою, дехто фараоновою мишею, — мовив чоловік. — Я називаю його Змієловом, бо Тедді чудово порається з кобрами. У мене тут є одна без отруйних зубів, і Тедді ловить її щовечора, потішаючи вояків у шинку. Що ще вас цікавить, сер?

— Що ж, можливо, ми ще звернемося до вас, якщо в місіс Барклей з'являться серйозні проблеми.

— Тоді я, звичайно, буду до ваших послуг.

— Коли ж ні, то навряд чи варто копирсатись у минулому небіжчика, хоч би який огидний був його вчинок. Врешті, ви, напевно, дістали задоволення вже від того, що полковника тридцять років гризли докори сумління. А ось і майор Мерфі йде по той бік вулиці! На все добре, Вуде. Хочу дізнатися, чи не сталося чого з учорашнього дня.

Ми наздогнали майора, коли він уже завертав за ріг.

— Це ви, Холмсе, — сказав він. — Ви, вже, напевно, чули, що весь цей шарварок так нічим і не скінчився?

— Тобто як?

— Медичний огляд показав, що причиною смерті була апоплексія. Як бачите, справа виявилась на диво простою.

— Так, на диво простою, — погодився з ним Холмс, усміхаючись. — Ходімо, Ватсоне. Мені здається, що наших послуг Олдершот більше не потребує.

— Цікаво тільки одне, — мовив я вже по дорозі до станції. — Якщо її чоловіка звали Джеймсом, а іншого — Генрі, то до чого тут Давид?

— Саме це слово, любий Ватсоне, мало б прояснити для мене всю цю історію, якби я був тим бездоганим логіком, за якого ви мене маєте. Це, безперечно, був докір.

— Докір?

— Так. Біблійний Давид, як ви знаєте, увесь час трохи грішив і одного разу вчинив те саме, що й сержант Джеймс Барклей. Пам'ятаєте отой дрібненький випадок з Урією та Вірсавією? Я вже добре-таки призабув Біблію, але, якщо не помиляюся, ви знайдете цю історію в Першій або Другій книзі Самуїла.

Постійний пацієнт

Переглядаючи деякі з тих недоладних спогадів, де я намагався змалювати окремі розумові здібності мого друга, містера Шерлока

Холмса, я зіткнувся з великими труднощами, добираючи приклади, що цілком відповідали б моїй меті. Адже в тих випадках, коли Холмс вдавався до аналітичного мислення і демонстрував свої особливі методи розсліду, самі факти часто бували такими незначними й буденними, що я не наважився б запропонувати їх публіці. З іншого боку, частенько траплялося, що він брався до справ, де факти були найцікавіші і найдраматичніші, але його власна роль у їхньому розкритті була меншою, ніж того хотілося б мені, його літописцеві. Невеличка справа, яку я описав під назвою "Етюд у багряних тонах", та ще одна, пізніша, пов'язана з "Глорією Скотт", можуть служити прикладами тих Сцилл і Харибд, що завжди загрожують істориків. Можливо, в історії, яку я маю намір описати, роль мого друга була не дуже помітною, але загалом обставини її були настільки прикметні, що я не можу дозволити собі вилучити її з цих нотаток.

Було це задушливої, хмарної жовтневої днини. Надвечір, однак, повіяло прохолодою.

— А чи не поблукати нам Лондоном? — запропонував мій друг.

Я втомився сидіти в нашій маленькій вітальні, тож радо погодився. Години зо три ми походжали Фліт-стріт і Стрендом, спостерігаючи за мінливим калейдоскопом вуличного життя. Розмова з Холмсом, як завжди, уважним до подробиць і щедрим на дотепи, захопила мене. Була вже десята година, коли ми повернулися на Бейкер-стріт. Біля наших дверей стояв екіпаж.

— Ти ба! Екіпаж лікаря, звичайного практика... — мовив Холмс. — Практикує не дуже давно, але заробіток має добрий. Гадаю, приїхав порадитися з нами! Як добре, що ми повернулися!

Я був уже достатньо обізнаний з Холмсовими методами, щоб простежити хід його міркувань: поглянувши на медичне знаряддя в плетеній торбинці, що висіла в екіпажі, освітлена ліхтарем, він миттю

зробив належний висновок. А світло в нашому вікні нагорі свідчило про те, що ці пізні відвідини стосувалися саме нас. Трохи здивований тим, що могло привести до нас мого колегу-медика в таку годину, я рушив слідом за Холмсом до нашого кабінету.

Коли ми увійшли, зі стільця біля каміна підвівся блідий, вузьколиций чоловік із рудуватими бакенбардами. Він мав щонайбільше тридцять три роки, але його похмурий вид і землистий колір обличчя, які свідчили про те, що життя його не дуже милує, робили його старшим за цей вік. Його поведінка, як і в усіх вразливих джентльменів, була нервова й сором'язлива водночас; а тонка біла рука, якою він, встаючи, ухопився за полицю каміна, здавалася радше рукою художника, ніж хірурга. Вбрання його було строге й скромне — чорний сурдуг, темні штани, приглушених тонів краватка.

— Добрий вечір, докторе, — люб'язно привітався Холмс. — Радий, що вам довелося чекати лише кілька хвилин.

— Хіба ви розмовляли з моїм візником?

— Ні, про це мені розповіла свічка, що стоїть на столику. Сідайте, будь ласка, і розкажіть, чим можу вам прислужитися.

— Я доктор Персі Тревельян, — сказав відвідувач, — мешкаю на Брук-стрит, 403.

— То це ви написали розвідку про рідкісні нервові хвороби? — спитав я.

Його бліді щоки спалахнули від задоволення, коли він почув, що мені відома його праця.

— Про неї так рідко згадують, що я вже зовсім поховав її, — сказав він. — Мої видавці запевняють, що її майже ніхто не купує. А ви самі, як я зрозумів, теж лікар?

— Відставний військовий хірург.

— Я завжди цікавився нервовими хворобами. Хотілося б студіювати саме їх, але, звичайно, мусиш задовольнятися тим, що маєш. Проте це не стосується справи, містере Шерлоку Холмсе, а я цілком розумію, який дорогий для вас час. Віднедавна в моєму домі на Брук-стрит трапляються дивовижні речі, а цього вечора сталося таке, що я більше не міг чекати ані години і приїхав до вас попросити поради й допомоги.

Шерлок Холмс сів і запалив люльку.

— Уважно слухаю вас, — мовив він. — Розкажіть-но про все, що вас так стривожило.

— Це такі дрібниці, — сказав доктор Тревельян, — що мені соромно про них і говорити. Але вся ця справа така незрозуміла, а остання пригода — така хитромудра, що буде краще, якщо я розповім вам усе як є, а ви вже судіть самі, що тут важливе, а що ні.

Розпочати мені доведеться з того, як я вчився. Я закінчив Лондонський університет, і ви не думайте, що я співаю собі хвалу, але професори покладали на мене великі надії. Скінчивши науку, я не кинув дослідів і залишився на невеличкій посаді в лікарні Королівського коледжу; мені пощастило привернути увагу до свого дослідження рідкісних випадків каталепсії і врешті одержати премію Брюса Пінкертона та медаль за розвідку про нервові хвороби, — ту саму, яку тільки-но згадав ваш друг. Я сказав би без перебільшення, що тоді мені всі пророкували блискучу кар'єру в майбутньому.

Лише одна велика перепона стояла на моєму шляху — бідність. Як ви легко можете зрозуміти, фахівцеві, що цілить високо, треба було відкривати власну практику на одній з вулиць біля площі Кевендіш, де найняти навіть найскромніше помешкання коштує великих грошей. Окрім цих витрат, треба ще якось жити, мати пристойний екіпаж та коней. Усе це було мені не під силу, і я вирішив жити скромно й заощаджувати гроші, щоб років через десять узятися до власної практики. Аж тут мені раптом допоміг несподіваний випадок.

До мене завітав джентльмен на ім'я Блесінгтон, зовсім мені незнайомий. Він з'явився в моїй кімнаті одного ранку й відразу перейшов до справи.

"Це ви той самий Персі Тревельян, що за свої великі успіхи нещодавно одержав премію?" — спитав він.

Я вклонився.

"Відповідайте мені щиро, — провадив він, — бо це у ваших інтересах. Щоб досягти успіху, розуму у вас достатньо. А як щодо такту?"

Почувши таке запитання, я не зміг стримати усмішки.

"Гадаю, що його в мене вистачить", — відповів я.

"А щодо поганих звичок? П'єте потроху, еге ж?"

"Та що ви, сер!" — вигукнув я.

"От і добре! Тоді все гаразд! Але я мусив про це спитати. Чого ж ви з такою головою й без практики?"

Я знизав плечима.

"Ну-бо! — провадив він так само жваво. — Це давня історія. В голові у вас більше, ніж у кишені. А що ви скажете, якщо я допоможу вам відкрити практику на Брук-стрит?"

Я з подивом вирячився на нього.

"О, це більше в моїх інтересах, ніж у ваших! — вигукнув він. — Щиро кажучи, якщо це влаштує вас, то мене влаштує тим паче. Я маю, бачте, кілька зайвих тисяч і хотів би вкласти їх у вашу практику".

"Але чому?" — ледве видихнув я.

"Ну, справа це вигідна й до того ж безпечніша за будь-яку іншу".

"Що ж, по-вашому, я маю робити?"

"Зараз скажу. Я найму будинок, куплю меблі, сам платитиму служницям, — одне слово, вестиму все. Вам залишиться лише протирати штани в кабінеті. Я даватиму вам гроші на прожиток і таке інше. А ви віддаватимете мені три чверті свого заробітку, решту ж залишатимете собі".

Отака була та дивна пропозиція, містере Холмсе, що з нею звернувся до мене той Блесінгтон. Я не випробовуватиму вашого терпіння розповіддю про те, як ми про все домовилися. Скінчилося це тим, що на Благовіщення я переїхав і почав практикувати на умовах, які він запропонував. Він теж поселився зі мною — на правах постійного пацієнта. Виявилося, що в нього було хворе серце, тож він потребував постійного медичного нагляду. Дві кращі кімнати на другому поверсі він зайняв під вітальню й спальню. Звички у нього були досить-таки химерні — він сторонився людей і нечасто виходив з дому. Не відзначаючись особливою точністю в житті, він був ретельним лише в одному: щовечора, однієї й тієї самої години, заходив до кабінету, переглядав книги запису

хворих, відкладав убік п'ять шилінгів три пенси з кожної заробленої мною г'їнеї, а решту ховав у скриню, що стояла у нього в кімнаті.

Правду кажучи, йому ні разу не довелося пошкодувати, що він відкрив цю справу. З першого ж дня вона принесла нам успіх. Кілька щасливих випадків і слава, яку я мав у лікарні, дозволили мені швидко досягти успіху, тож за останні кілька років я його неабияк збагатив.

Такі, містере Холмсе, моє минуле й мої стосунки з містером Блесінгтоном. Зостається лише розповісти вам, що привело мене до вас цього вечора.

Кілька тижнів тому містер Блесінгтон увійшов до мене, як мені здалося, надзвичайно збуджений. Він говорив про якесь пограбування, що сталося, як він сказав, в Іст-Енді. Це, як я пам'ятаю, дуже його схвилювало, й він наголосив, що нам треба поставити міцніші засуви на вікнах і дверях, не зволікаючи ні дня. Цілий тиждень після того він був страшенно стривожений, раз у раз виглядав у вікна й припинив звичайні короткі прогулянки перед обідом. Через те мені спало на думку, що він чогось — або когось — смертельно боїться; але коли я спитав його про це, він вибухнув такою лайкою, що я мусив облишити цю розмову. З часом, однак, його страхи розвіялись і він повернувся був до давніх своїх звичок, аж тут нова подія так приголомшила його, що на нього й досі жаль дивитися.

А сталося ось що. Два дні тому я одержав лист, який зараз прочитаю вам. На ньому немає ані зворотної адреси, ані числа.

"Російський граф, що мешкає нині в Англії, — йдеться в ньому, — був би радий, якби доктор Персі Тревельян погодився прийняти його. Він страждає на каталепсію, а доктор Тревельян, як відомо, — знавець цієї недуги. Граф має намір завітати завтра в чверть на сьому вечора, якщо доктор Тревельян вважатиме для себе зручним бути о цій годині вдома".

Цей лист дуже мене зацікавив, бо головною перепоною для моїх досліджень було те, що каталепсія — хвороба рідкісна. Тож зрозуміло, що в призначений час я був у себе в кабінеті, і хлопчина-лакей увів пацієнта.

То був літній чоловік, худорлявий, поважний і простакуватий з виду, анітрохи не схожий на російського графа. Мене більше вразили зовнішні риси його супутника — високого молодика, напрочуд гарного, зі смаглявим недобрим обличчям і геркулесовими руками, ногами й грудьми. Він підтримував свого товариша під лікоть, коли вони увійшли, й допоміг йому сісти з такою турботливістю, якої навряд слід було б чекати від людини з таким виглядом.

"Пробачте, що я увійшов сюди, докторе, — сказав він мені по-англійськи, але трохи шепеляво. — Це мій батько, і його здоров'я для мене найдорожче за все на світі".

Мене зворушила така синівська турботливість.

"Може, ви хочете залишитися тут з батьком під час прийому?" — спитав я.

"В жодному разі! — вигукнув він, сплеснувши руками. — Мені невимовно боляче дивитися на батькові муки. Якщо з ним трапиться один із тих страхітливих нападів, які його діймають, я не переживу. В мене самого до краю розхитані нерви. З вашого дозволу, я зачекаю в приймальні, поки ви оглядатимете батька".

Я, звичайно, погодивсь, і молодик вийшов. Я почав розпитувати пацієнта про його хворобу й докладно все занотовував. Однак він не відзначався особливим розумом, і відповіді його часом були незрозумілі, що я вважав наслідком поганого знання мови. І раптом, поки я писав, він узагалі перестав відповідати на мої запитання; обернувшись до нього, я здивовано побачив, що він сидить на стільці випроставшись, із застиглим

обличчям, байдуже вирячившись на мене. У нього знову почався напад цієї загадкової хвороби.

Спочатку я відчув жаль і страх водночас. Але потім, щиро кажучи, професійна цікавість узяла гору. Я записав пульс і температуру свого пацієнта, зазначив непорушність його м'язів, простежив рефлекси. Ніяких відхилень від моїх попередніх спостережень не було. В таких випадках я досягав успішних результатів після інгаляції нітриту амілу; тепер я, здавалося, мав чудову нагоду перевірити його дію. Пляшка з ліками стояла внизу, в моїй лабораторії, тож я, залишивши пацієнта в тій самій позі на стільці, побіг униз. Я трохи забарився й повернувся хвилин за п'ять. Уявіть собі мій подив, коли я побачив, що кімната порожня, а пацієнт зник.

Спершу я, звичайно, вибіг до приймальні. Син пацієнта теж пішов. Двері до передпокою було зачинено, але не замкнено. Мій хлопчина-лакей, що пускає пацієнтів, не має жодного досвіду. Він чекає внизу й біжить нагору, щоб провести пацієнтів до дверей, коли я дзвоню з кабінету. Цього разу він нічого не чув, і все це залишалося для мене цілковитою загадкою. Невдовзі повернувся з прогулянки містер Блесінгтон, але я нічого йому про це не сказав, бо останнім часом намагався розмовляти з ним якомога менше.

Я й не думав, що мені доведеться ще раз побачити росіянина з сином; тож уявіть собі знову-таки мій подив, коли сьогодні ввечері вони обидва з'явилися в моєму кабінеті тієї самої години.

"Тисячу разів прошу вибачення за вчорашню несподівану втечу, докторе", — мовив мій пацієнт.

"Мушу признатися, що мене це дуже здивувало", — відказав я.

"Бачте, річ у тім, — зауважив він, — що коли я приходжу до тям після тих нападів, то майже не пам'ятаю, що було зі мною раніше. Я

отямився в чужій кімнаті, як мені здалося, тож і вибіг на вулицю, поки вас не було".

"А я, — докинув син, — побачив, як батько пройшов через приймальню, й подумав, природно, що прийом уже скінчився. Лише коли ми повернулися додому, я почав розуміти, що ж насправді сталося".

"Гаразд, — сказав я, сміючись, — нічого лихого не сталося, хіба що ви страшенно заплутали мене; отож, сер, будьте ласкаві вийти до приймальні, а я тим часом радо знов візьмуся до огляду".

Десь із півгодини ми з літнім джентльменом говорили про симптоми його хвороби, а потім, виписавши рецепт, я провів його до сина.

Я вже казав вам, що о цій порі містер Блесінгтон звичайно гуляв. Незабаром він прийшов і піднявся нагору. Раптом я почув, як він збіг униз; за мить він увірвався до мого кабінету, мовби збожеволівши зі страху.

"Хто був у моїй кімнаті?" — закричав він.

"Ніхто", — відповів я.

"Це брехня! — репетував він. — Підіть і погляньте!"

Я вирішив не зважати на його крик — він не тямив себе з жаху. Коли ми зійшли нагору, він показав мені кілька слідів на пухнастому килимі.

"Може, ви думаєте, що ці сліди мої?" — кричав він.

Таких великих слідів він, зрозуміло, залишити не міг, і вони були зовсім свіжі. Сьогодні вдень, як ви знаєте, дощило, а в мене побували лише оті двоє. Виходить, поки я був зайнятий з одним, інший, що чекав у

приймальні, з якоїсь невідомої причини навідався до кімнати мого постійного пацієнта. Звідти нічого не зникло, але сліди на килимі, безперечно, свідчили про те, що там хтось побував.

Мені здалося, що містер Блесінгтон хвилюється занадто, хоча тут кожен утратив би спокій. Упавши в крісло, він просто ридав, і я ледве привів його до тями. Це він запропонував мені звернутися до вас, і я, звичайно, визнав це доречним, бо пригода справді була дивовижна, хоч і не така страшна, як здалося йому. Якби ви зараз поїхали зі мною в екіпажі, я спробував би хоч заспокоїти його; проте, як на мене, він і сам навряд чи здатен пояснити, що його так стурбувало.

Шерлок Холмс слухав цю довгу розповідь з увагою, яка свідчила, що ця справа збудила його цікавість. Обличчя його, як і завжди, було байдужісіньке, лише верхні повіки обважніли. Попихкуючи люлькою, він пускав густіші клубки диму щоразу, як доктор переходив до якоїсь загадкової події. Тільки-но наш відвідувач скінчив, як Холмс без жодного слова підхопився з місця, сунув мені капелюх, узяв зі стола свій і подався за Тревельяном до дверей. Менш ніж за чверть години ми вже були біля дверей будинку на Брук-стрит — одного з тих скромних, звичайних будинків, у яких мешкають лікарі-практиканти з Іст-Енда. Хлопчина-лакей пустив нас, і ми почали підійматися нагору широкими, застеленими килимом сходами.

І тут нас зупинила нова несподіванка. Світло нагорі раптово погасло, і з темряви долинув пронизливий, тремтливий голос.

— У мене револьвер! — кричав він. — Попереджаю: ще крок, і я стрілятиму!

— Це вже занадто, містере Блесінгтоне! — вигукнув Тревельян.

— А, то ви, докторе, — промовив голос, полегшено зітхнувши. — А оті джентльмени, що з вами, — чи справді вони ті, за кого себе видають?

Ми відчули, що з темряви хтось пильно оглядає нас.

— Так, так, усе гаразд, — мовив нарешті незнайомець. — Можете піднятись, і прошу вибачення, якщо ці запобіжні заходи налякали вас.

Він знову запалив на сходах газовий ріжок, і ми побачили перед собою химерного чоловіка, чий вигляд, як і голос, свідчив про нервові напруження. Він був товстелезний, з обвислою на щоках шкірою, мов у гончака. Його обличчя було хворобливо бліде, а рідке рудувате волосся стало зі страху диба. В руці він стискав револьвер, який відразу ж сунув до кишені, коли ми наблизилися.

— Добрий вечір, містере Холмсе, — сказав він. — Щиро дякую, що ви приїхали. Ніхто ще не потребував вашої допомоги так, як я. Гадаю, доктор Тревельян уже розповів вам про це найзухваліше вторгнення до моєї кімнати.

— Саме так, — відповів Холмс. — А що то за одні, містере Блесінгтоне, й чому вони чинять вам такі прикромці?

— Ну, теє, — нервово заговорив постійний пацієнт, — мені, звичайно, важко це сказати. Звідки мені знати, містере Холмсе?

— То, виходить, ви цього не знаєте?

— Заходьте, прошу вас. Зробіть ласку, зайдіть.

Він провів нас до своєї спальні — великої кімнати зі зручними меблями.

— Бачите оце? — спитав він, показуючи на велику чорну скриню біля ліжка. — Я ніколи не був великим багатієм, лише раз у житті вклав гроші в діло... Доктор Тревельян розповідав вам про цю справу. Але банкірам я не вірю. Я ніколи не довірився б банкірові, містере Холмсе. Між нами

кажучи, всі свої невеличкі кошти я зберігаю в цій скрині, тож вам тепер зрозуміло, що я пережив, коли незнайомі люди вдерлися до моєї кімнати.

Холмс запитально глянув на Блесінгтона й хитнув головою.

— Я нічого не зможу порадити вам, якщо ви казатимете неправду, — наголосив він.

— Але ж я розповів вам усе.

Холмс обернувся до дверей, скрушно махнувши рукою.

— На добраніч, докторе Тревельяне, — мовив він.

— То ви нічого не порадите мені? — скрикнув Блесінгтон тремтячим голосом.

— Я порадив би вам, сер, говорити тільки правду.

За хвилину ми вже були на вулиці й ішли додому. Ми перетнули Оксфорд-стрит і пройшли половину Гарлі-стрит, перш ніж мій друг здобувся на слово.

— Пробачте, що витяг вас із дому заради такої дурниці, Ватсоне, — сказав він нарешті. — Але якщо покопатися в цій справі, то в ній є дещо цікаве.

— А я нічого тут не бачу, — зізнався я.

— Що ж, цілком зрозуміло, що ті двоє, — може, їх і більше, але не менше, ніж двоє, — з якоїсь причини вирішили добратися до цього Блесінгтона. Я не маю жодного сумніву, що обидва рази — і першого, і

другого — той молодик проникав до Блесінгтонової кімнати, поки його спільник досить немудрим способом відвертав увагу лікаря.

— А каталепсія?

— Злісна симуляція, Ватсоне, хоч мені й не хотілося говорити цього нашому фахівцеві. Вдавати її дуже просто. Я й сам таке робив.

— А далі?

— Через чистісінький випадок Блесінгтона і перший, і другий раз не було вдома. Такий незвичний час для відвідин лікаря вони обрали лише тому, що в приймальні тоді не буває інших пацієнтів. Проте так уже склалося, що Блесінгтон саме в цю пору гуляє, — вони, мабуть, не дуже добре знають його звички. Зрозуміло, що якби йшлося про просте пограбування, то вони принаймні обнишпорили б кімнату. До того ж я прочитав в очах цього Блесінгтона, що він боїться за свою власну шкіру. Важко повірити, що цей чолов'яга, маючи двох таких лютих ворогів, нічого про них не знає. Він, звичайно, пречудово знає, хто вони, але має власні підстави приховувати це. Може, завтра він буде балакучіший.

— А хіба не могло статися інше, — почав я розмірковувати вголос, — щось інше, якась цілком неймовірна річ? Може, всю цю історію з росіянином-каталептиком і його сином вигадав доктор Тревельян, що сам хотів залізти до Блесінгтонової кімнати?

У світлі газового ліхтаря я побачив, що Холмс посміхнувся на це моє блискуче припущення.

— Любий мій друже, — сказав він, — це було перше, що спало мені на думку, але розповідь лікаря має підтвердження. Цей молодик залишив сліди на сходах і на килимі — такі самі, як у кімнаті. Якщо я скажу вам, що він носить черевики з тупими передами, а не з гострими, як Блесінгтон, і на дюйм із третиною довші від черевиків лікаря, то ви

погодитеся, що він, безперечно, існує. Та нам час уже лягати спати, і я буду вельми здивований, якщо вранці ми не одержимо нових вістей із Брук-стрит.

* * *

Пророцтво Шерлока Холмса невдовзі збулося, й до того ж найтрагічнішим чином. О пів на восьму наступного ранку, коли тільки-но засіріло за вікнами, він уже стояв у халаті біля мого ліжка.

— На нас чекає екіпаж, Ватсоне, — мовив він.

— А що таке?

— Справа Брук-стрит.

— Є свіжі новини?

— Трагічні, але незрозумілі, — сказав він, піднімаючи завісу на вікні. — Погляньте-но: ось аркуш із записника, і на ньому олівцем надряпано: "Ради Бога, приїздіть негайно. П.Т.". Наш друг і сам розгубився до краю, коли писав це. Мерщій, любий друже, бо на нас давно вже чекають.

Десь за чверть години ми були вже в лікаря. Він вибіг до нас із перекошеним зі страху обличчям.

— Ой, там таке лихо! — скрикнув він, стиснувши руками скроні.

— Що сталося?

— Блесінгтон наклав на себе руки!

Холмс здивовано свиснув.

— Так, він повісився цієї ночі.

Ми увійшли, й лікар провів нас до кімнати, що, очевидно, правила йому за приймальню.

— Я ледве тямлю, що роблю! — вигукнув він. — Поліція вже нагорі. Мене це просто приголомшило.

— Коли ви про це дізналися?

— Щоранку, близько сьомої, йому приносили чашку чаю; коли покоївка увійшла, бідолаха вже гойдався посередині кімнати. Він прив'язав мотузок до гака, на який звичайно чіпляли лампу, й зістрибнув із тієї самої скрині, яку показував нам учора.

Холмс якусь мить стояв у задумі.

— З вашого дозволу, — мовив він нарешті, — я піду нагору й подивлюся на все це сам.

Ми обидва піднялися за лікарем сходами.

Коли ми відчинили двері спальні, нам відкрилося жахливе видовище. Я вже казав про ту Блесінгтонову одутлість, яка вчора впала мені в око. Тепер, коли він висів на гаку, вона стала ще більшою, і в його обличчі не залишилося майже нічого людського. Шия витяглася, мов у обскубаній курки, і все тіло здавалося тепер ще огряднішим і якимось неприродним. На ньому була лише довга нічна сорочка, з-під якої стирчали заціпенілі розпухлі гомілки й незграбні ступні. Поруч стояв дженджуристий поліцейний інспектор, що робив нотатки в записнику.

— А, містере Холмсе, — привітно сказав він, коли мій друг увійшов. — Радий вас бачити.

— Доброго ранку, Ленере, — відповів Холмс, — сподіваюся, ви не проти моєї появи? Чи чули ви що-небудь про події, які сталися тут раніше?

— Так, дещо чув.

— І ви маєте якусь думку?

— Судячи з того, що я побачив, цей чоловік збожеволів зі страху. Подивіться на ліжко — він провів неспокійну ніч. Тут досить глибокий відбиток його тіла. Самогубства, як вам відомо, найчастіше трапляються близько п'ятої ранку. Десь під цю годину він і повісився. Напевно, все обміркував заздалегідь.

— Судячи з того, як затверділи його м'язи, я сказав би, що він помер години зо три тому, — мовив я.

— Чи помітили ви щось незвичне в кімнаті? — спитав Холмс.

— На умивальнику знайшли викрутку й кілька ґвинтів. І вночі, здається, тут багато курили. Ось чотири сигарні недопалки, які я вигріб із каміна.

— Так! — мовив Холмс. — А чи знайшли ви мундштук?

— Ні, не знайшли.

— Ну, а цигарницю?

— Так, вона була в кишені його пальта.

Холмс понюхав єдину сигару, що лежала в цигарниці.

— Це гаванська сигара, а ті недопалки — від сигар особливого гатунку, що їх голландці привозять з ост-індських колоній. Їх звичайно обгортають соломою, і вони тонші й довші за інші сорти. — Він узяв чотири недопалки й оглянув їх крізь кишенькову лупу.

— Дві сигари викурено через мундштук, а дві інші — просто так, — мовив він. — Дві було обрізано не дуже гострим ножем, а дві — одкушено міцними зубами. Це не самогубство, містере Ленере. Це ретельно продумане вбивство.

— Не може бути! — скрикнув інспектор.

— Чому?

— Навіщо вбивати людину таким незвичним способом — вішати?

— Про це ми й повинні дізнатися.

— Як убивці могли потрапити сюди?

— Парадними дверима.

— Але ж їх уранці було замкнено.

— Їх замкнули після того, як ті вбивці увійшли.

— Звідки ви це знаєте?

— З їхніх слідів. Даруйте, за хвилину я, можливо, надам вам іще деякі відомості.

Він підійшов до дверей і, крутнувши ключ у замку, заходивсь із звичною своєю методичністю оглядати його. Потім вийняв ключ, що

стирчав усередину кімнати, й так само його оглянув. Ліжко, килим, стільці, камін, мертве тіло, мотузок — усе це по черзі було ретельно оглянуто, аж поки він нарешті не оголосив, що цілком задоволений, після чого ми з інспектором допомогли йому перерізати мотузок і шанобливо накрити тіло простирадлом.

— Звідки цей мотузок? — спитав я.

— Його відрізали звідси, — відповів доктор Тревельян, витягуючи з-під ліжка великий моток. — Він страшенно боявся пожежі й завжди тримав це під рукою, щоб утекти через вікно, коли сходи загоряться.

— Це позбавило вбивць зайвого клопоту, — замислено мовив Холмс. — Що ж, усе це сталося дуже просто, і я майже певен, що десь опівдні назву вам причину вбивства. Я візьму з собою оту фотографію Блесінгтона, що на каміні, бо вона може придатися мені в розшуках.

— Але ж ви нічого нам не пояснили! — вигукнув лікар.

— Як на мене, це відбувалося так, — мовив Холмс. — Їх було троє: молодик, старий і третій, якого я поки що не можу описати. Перші двоє — ті самі, що вдавали з себе російського графа та його сина, отже, ми маємо повний їхній опис. Їх упустив спільник, що був у домі. Послухайте моєї поради, інспекторе, й заарештуйте хлопчину-лакея; він, як я пам'ятаю, найнявся до вас, лікарю, зовсім нещодавно.

— Це бісеня ніде не можуть знайти, — відказав доктор Тревельян, — покоївка з куховаркою щойно шукали його.

Холмс знизав плечима.

— Він зіграв немало роль у цій драмі, — мовив він. — Троє зійшли сходами нагору навшпиньки: першим — старий, другим — молодик, а останнім — невідомий...

— Любий мій Холмсе! — вигукнув я.

— Сумніву бути не може, судячи з того, як сліди накладаються один на один. Я мав змогу придивитися, де чії сліди, вчора ввечері. Отже, вони піднялися до кімнати містера Блесінгтона, двері якої було замкнено. За допомогою дротини вони повернули ключ. Навіть без лупи, з подряпин на борідці, можна побачити, що було застосовано відмичку.

Потрапивши до кімнати, вони насамперед сунули містерові Блесінгтону кляп. Він, мабуть, спав або так перелякався, що не міг кричати. Стіни тут міцні, тож навіть якщо він і встиг крикнути, ніхто його не почув.

Після того, — це мені цілком ясно, — відбулася якась розмова. Напевно, щось на кшталт суду. Це тривало певний час, за який вони викурили оті сигари. Старий сидів на цьому плетеному стільці — то він палив з мундштуком. Молодик сидів отам — він струшував попіл на комод. Третій походжав туди-сюди. Блесінгтон, можливо, сидів на ліжку, але я в цьому не певен.

Отож урешті-решт ці троє взяли й повісили Блесінгтона. Вони так добре підготували всю цю процедуру, що, напевно, принесли з собою якийсь блок чи шків, що мав правити їм за шибеницю. Ця викрутка й ґвинти, на мою думку, були потрібні їм для його закріплення. Проте, побачивши гак, вони, природно, скористалися ним. Скінчивши свою справу, троє пішли, а їхній спільник замкнув за ними двері.

Ми всі з величезною цікавістю слухали цю розповідь про нічні події, які Холмс відтворив за такими непомітними й дрібними прикметами, що ми ледве могли стежити за ходом його міркувань. Інспектор поспіхом вибіг, щоб узятися до розшуку хлопчини-лакея, а ми з Холмсом подалися на Бейкер-стрит снідати.

— Я повернуся о третій, — сказав Холмс, коли ми поїли. — Інспектор з лікарем будуть на ту пору тут, і я сподіваюся за цей час з'ясувати для них кожну неясну деталь цієї справи.

Наші гості надійшли у визначений час, але коли з'явився мій друг, була вже за чверть четверта. З виразу його обличчя я побачив, що все вдалося якнайкраще.

— Є якісь новини, інспекторе?

— Так, ми знайшли хлопця, сер.

— Чудово, а я знайшов дорослих.

— Ви знайшли їх! — скрикнули ми всі троє.

— Ну, принаймні, довідався, хто вони такі. Цього так званого Блесінгтона, як я й гадав, добре знають у поліційній управі, — так само, як і вбивць. То Бідл, Гейворд і Мофат.

— Банда з Вортингдонського банку! — вигукнув інспектор.

— Саме так, — сказав Холмс.

— Виходить, що Блесінгтон — це Сатон?

— Так, — мовив Холмс.

— Тоді все ясно як білий день, — відказав інспектор.

Але ми з Тревельяном здивовано позирали один на одного.

— Ви, мабуть, пам'ятаєте відоме пограбування Вортінгдонського банку, — пояснив Холмс. — Це скоїли п'ятеро — оці четверо й ще один, на ім'я Картрайт. Сторожа Тобіна було вбито, і злодії втекли з сімома тисячами фунтів. Сталося це 1875 року. Всіх п'ятьох заарештували, але докази проти них були недостатні. Цей Блесінгтон, або Сатон, найогидніший тип з усієї цієї банди, став донощиком. За його свідченнями Картрайта повісили, а інших трьох запроторили за ґрати на п'ятнадцять років. Цими днями вони вийшли на волю, не досидівши кількох років, і вирішили, як ви здогадуєтесь, вистежити зрадника й помститися за смерть товариша. Вони двічі намагалися спіймати його, але марно; третього разу, як бачите, їм це вдалося. Тепер вам усе зрозуміло, докторе Тревельяне?

— Здається, зрозуміліше пояснити це неможливо, — сказав лікар. — Звичайно, він дуже стривожився, довідавшись з газет про їхнє звільнення.

— Саме так. А розмови щодо пограбування були лише про людське око.

— Але чому він не сказав вам правди?

— Любий мій, знаючи мстиву вдачу своїх колишніх спільників, він намагався якомога довше приховувати від усіх, хто він такий. Це була ганебна таємниця, і він не міг змусити себе зізнатися. Та хоч би яким негідником він був, він усе-таки жив під захистом британського закону, і я не маю сумніву, інспекторе, що ви на це зважите; щит закону цього разу не допоміг, але меч правосуддя все одно має покарати злочинців.

Такими були незвичайні обставини, пов'язані зі справою постійного пацієнта і лікаря з Брук-стрит. Поліція після тієї ночі так і не розшукала вбивць, і в Скотленд-Ярді вирішили, що вони втекли на злощасному пароплаві "Нора Крейна", який кілька років тому зник з усією командою біля португальських берегів, за кілька ліг на північ від Опорто. Справу

проти хлопчини-лакея за браком доказів було припинено, а про саму "таємницю Брук-стрит", як її прозвали, не писали докладно в жодній газеті аж донині.

Грек-перекладач

За весь довгий час свого знайомства з містером Шерлоком Холмсом я ні разу не чув, щоб він розповідав про своїх родичів, і рідко коли — про свої молоді літа. Ця його мовчанка лише підсилювала враження чогось трагічного, яке він на мене справляв, і часом мені здавалося, що я бачу в ньому щось відчужене від світу — ніби мозок без серця, так само слабкий у своїх почуттях, як і могутній у міркуваннях. І неприязнь до жінок, і неохота заводити нових друзів були однаково властиві його холодній натурі; до того ж, він ніколи не розповідав про свою рідню. Я вже схилявся до думки, що Холмс давно сирота й не має жодного родича серед живих, аж одного разу, на превеликий мій подив, він сам заговорив зі мною про свого брата.

Того літнього вечора ми пили чай, і наша розмова, без усякого ладу перескакуючи з гольфа на відхилення екліптики, врешті перейшла на атавізми та спадкові риси. Суперечка наша точилася стосовно того, якою мірою людина зобов'язана своїм талантом предкам, а якою — власним тривалим вправам.

— Щодо вас самого, — мовив я, — то з усього, що ви мені розповіли, я бачу: і своєю спостережливістю, і рідкісним мистецтвом аналізу ви зобов'язані лише собі.

— Якоюсь мірою так, — відповів він задумано. — Предки мої були сільськими сквайрами й жили, напевно, так, як їм і личило жити. Але хоч-не-хоч цей талант у мене в крові, і йде він, мабуть, від бабусі, що була сестрою Верне, французького художника. Мистецтво, коли воно в крові, часом набирає найдивовижніших форм.

— Але чому ви гадаєте, що це у вас спадкове?

— Бо мій брат Майкрофт наділений цим талантом ще більшою мірою, ніж я.

Ця відповідь була для мене несподіваною. Якщо в Англії є ще одна людина з таким самим рідкісним обдаруванням, то як могло статися, що ні поліція, ні громадськість нічого не відають про неї? Запитавши про це, я був певен, що мій друг лише зі скромності поставив свого брата вище за себе самого. Холмс засміявся, почувши мої слова.

— Любий мій Ватсоне, — мовив він, — я ніяк не можу погодитися з тими, хто вважає скромність за чесноту. Логік має бачити все таким, як воно є насправді, а недооцінювати себе — така сама вада, як і переоцінювати свої сили. Тож коли я сказав, що Майкрофт сильніший за мене в спостережливості, то знайте, що я кажу чистісіньку правду.

— Він молодший за вас?

— Старший на сім років.

— Чому ж його ніхто не знає?

— О, його добре знають у деяких колах.

— У яких саме?

— Ну, хоча б у клубі "Діоген".

Я ніколи не чув про цей заклад, і мій подив, напевно, чітко відбився на моєму обличчі, бо Шерлок Холмс одразу дістав годинник.

— Клуб "Діоген" — найхімерніший лондонський клуб, а Майкрофт — найхімерніший з лондонських диваків. Він приходить туди щодня за чверть п'ята й виходить звідти за двадцять хвилин восьма. Зараз шоста година, тож якщо ви готові трохи прогулятися цього чудового вечора, я буду вельми радий познайомити вас із обома цими дивами.

За п'ять хвилин ми були вже на вулиці й прямували до площі Риджент.

— Вас дивує, — мовив мій друг, — чому Майкрофт не береться до детективної праці? Він до неї нездібний.

— Але ж ви, здається, сказали...

— Я сказав, що він перевершує мене у спостережливості і здатності робити висновки. Якби мистецтво детектива починалося й закінчувалося думками в затишному кріслі, мій брат став би найкращим детективом на весь світ. Але йому бракує самолюбства й завзяття. Він і кроку зайвого не зробить, щоб перевірити свої висновки, і краще вже визнає, що помилився, ніж доводитиме свою правоту. Я часто приходив до нього з деякими загадками, й щоразу його рішення виявлялося справедливим. Але коли треба було вживати якихось активних заходів, передавати справу до суду, — він ставав зовсім безпорадним.

— То, виходить, він так і не став детективом?

— Аж ніяк. Те, з чого я живу, для нього — лише захоплення. Він має надзвичайні здібності до розрахунків і перевіряє бухгалтерські звіти в одному міністерстві. Майкрофт наймає кімнати на Пел-Мел, тож варто йому лише повернути за ріг — й він уже у Вайтхоллі. Вранці — туди, увечері — назад... і так щодня, щороку. Він не буває ніде, крім клубу "Діоген", що якраз навпроти його помешкання.

— Щось не пригадую такої назви.

— Зрозуміло. В Лондоні є багато людей, що — чи з несміливості, чи через відлюдкувату вдачу — не люблять гучного товариства. Але водночас полюбляють посидіти в м'якому кріслі й погортати свіжі газети. Для їхньої вигоди й було створено свого часу клуб "Діоген", і нині він об'єднує найменш компанійських, найменш підхожих для клубів людей нашого міста. Членам не дозволяється звертати ніякої уваги один на одного. Окрім кімнати для гостей, там заборонено будь-які розмови, і той, хто порушить це правило тричі, якщо про це довідається правління, мусить залишити клуб. Мій брат був одним із засновників клубу, і я сам переконався, що то справді найзатишніше місце.

Отак розмовляючи, ми пройшли Сент-Джеймс-стріт і дісталися Пел-Мел. Недалеко від клубу "Карлтон" Шерлок Холмс зупинився біля одного з будинків і, нагадавши, що розмовляти тут заборонено, увійшов до передпокою. Крізь скляні двері я встиг побачити велику розкішну залу, де кілька чоловіків сиділи й читали газети, — кожен у своєму куточку. Холмс провів мене до маленької кімнати, що виходила вікнами на Пел-Мел, і, покинувши тут на хвилину, повернувся з супутником, що, як я здогадувався, міг бути лише його братом.

Майкрофт Холмс був набагато вищий і огрядніший за Шерлока, але в його обличчі, хоч і одутлому, збереглося щось від тієї гостроти, якою так вражало обличчя його брата. Погляд його водянисто-сірих і напружених очей був якийсь розгублений, занурений у самого себе; такий погляд я помічав у Шерлока тільки тоді, коли він напружував усю силу своєї думки.

— Радий вас бачити, сер, — сказав він, подаючи мені свою широку, товсту, мов тюленячий ласт, руку. — Я всюди тільки й чую, що про Шерлока, відтоді як ви стали його літописцем. До речі, Шерлоку, я чекав на тебе ще минулого тижня, щоб побалакати про оту пригоду в Менорхавсі. Я гадав, що вона тебе таки спантеличить.

— Ні, я її розплутав, — з усмішкою мовив мій друг.

— Адамс, звичайно?

— Так, Адамс.

— Я був певен у цьому з самого початку.

Обидва брати сіли біля вікна.

— Це найкраще місце для кожного, хто хоче вивчати людство, — мовив Майкрофт. — Поглянь-но, які чудові типи! Поглянь на оцих двох, що йдуть просто сюди.

— Більярдний маркер і отой, другий?

— Саме так. Що ти скажеш про цього другого?

Двоє перехожих зупинилися навпроти вікна. Крейдяні плями над кишенею в жилеті першого були єдиним, що наводило на думку про його причетність до більярду. Другий був низький смаглявий чоловічок у капелюсі набакир і тримав під пахвою кілька пакунків.

— Здається, старий вояк, — мовив Шерлок.

— Нещодавно вийшов у відставку, — зауважив його брат.

— Служив, як бачу, в Індії.

— До того ж молодший офіцер.

— Гадаю, артилерист, — сказав Шерлок.

— І вдівець.

— Але має дитину.

— Дітей, братику, дітей.

— Постривайте, — засміявся я, — для мене це вже занадто.

— Звичайно ж, — відповів Шерлок Холмс, — чоловік із такою поставою, таким владним поглядом і такою засмаглою шкірою — вояк, либонь, не рядовий і нещодавно повернувся з Індії.

— Про те, що він тільки-но облишив службу, свідчать військові черевики, які він і досі взуває, — відзначив Майкрофт.

— Хода в нього не кавалерійська, а шолом він носив набакир, бо з одного боку шкіра на лобі засмагла менше. Для сапера він заважкий. Отже, артилерист.

— Жалоба, безперечно, свідчить, що він недавно втратив дорогу людину. Те, що він сам ходить на закупи, наводить на думку, що в нього померла дружина. А накупив він, як бачите, силу дитячих речей. Серед них і брязкальце, яке показує, що одна дитина — немовля. Напевно, дружина померла під час пологів. А з того, що він тримає під пахвою книжку з малюнками, можна зробити висновок, що в нього є ще одна дитина.

Я почав розуміти, чому мій друг сказав, що його брат має гостріше око, ніж він сам. Він поглянув на мене й усміхнувся. Майкрофт узяв понюшку табаки з черепахової табакерки і обтрусив з піджака її крихти великою червоною шовковою хустиною.

— До речі, Шерлоку, — мовив він, — тут у мене є дещо на твій смак; це прецікава загадка, яку я намагався розв'язати. Мені, щоправда, забракло терпцю довести її до кінця, тож я зробив небагато, але вона

надала мені змогу добре поміркувати. Якщо ти згоден вислухати подробиці...

— Любий Майкрофте, я буду дуже радий.

Холмсів брат щось написав на аркушику записника і, подзвонивши, віддав його служникові.

— Я запросив сюди містера Меласа, — пояснив він. — Він мешкає поверхом вище, і ми з ним трохи знайомі, тож він і надумав прийти зі своєю загадкою до мене. Містер Мелас, як я розумію, — за походженням грек і чудовий знавець мов. Він заробляє собі на прожиток то як перекладач у суді, то як провідник багатих туристів зі Сходу, що зупиняються в готелях на Нортумберленд-авеню. Гадаю, буде ліпше, коли він сам розповість нам про свою дивовижну пригоду.

За кілька хвилин до нас увійшов низенький товстий чоловічок, чиє темне обличчя й чорне як вугіль волосся виказували в ньому уродженця Півдня, хоча, судячи з мови, це був освічений англієць. Він міцно потис руку Шерлокові Холмсу, й темні його очі спалахнули радістю, коли він почув, що цю історію готовий вислухати такий знавець.

— Я не думаю, щоб поліція повірила мені; даю слово, що ні, — мовив він з обуренням. — Якщо вони досі такого не чули, то по-їхньому виходить, що такого не може й бути. Але я не заспокоюся доти, доки не дізнаюся, що сталося з тим бідолахою із пластирем на обличчі.

— Я — сама увага, — сказав Шерлок Холмс.

— Сьогодні середа, — мовив містер Мелас. — Отже, це було в понеділок увечері, тобто позавчора. Я перекладач, як вам, напевно, розповів уже мій сусід. Перекладаю з усіх мов або майже з усіх, але оскільки я родом з Греції й маю грецьке ім'я, з цією мовою мені доводиться працювати найбільше. Я вже багато років найголовніший

перекладач із грецької мови в Лондоні, й ім'я моє дуже добре відоме в готелях.

Частенько буває, що мене в найнезручніший час викликають до якогось іноземця, який потрапив у халепу, чи до мандрівника, що приїхав уночі й потребує моїх послуг. Тож я не здивувався, коли в понеділок увечері до мого помешкання завітав такий собі містер Латімер — охайно вбраний молодик — і запросив мене до кеба, що чекає біля дверей. До нього, сказав він, приїхав у справі приятель-грек, який не знає жодної мови, крім своєї рідної, тож без перекладача йому не обійтися. Він дав мені зрозуміти, що мешкає досить далеко — в Кенсингтоні, й було помітно, що він дуже поспішає, бо тільки-но ми вийшли на вулицю, як він швиденько підштовхнув мене до кеба.

Я сказав — до кеба, але щойно я сів, у мене одразу з'явилася підозра, що це радше карета. Екіпаж був набагато просторіший за оці жалюгідні лондонські кеби, і оббито його було матерією хоч і потертою, але дорогою. Містер Латімер сів навпроти мене, й ми вирушили до Черинг-Кросу, а звідти вгору по Шефтсбері-авеню. Коли ми виїхали на Оксфорд-стрит, я хотів уже зауважити, що ми даємо великого гака, але мене зупинила на півслові дивна поведінка мого супутника.

Спочатку він дістав із кишені важкий кийок, налитий свинцем, і помахав ним туди-сюди, немовби перевіряючи вагу. Відтак без жодного слова поклав його поряд із собою. Зробивши це, він підняв з обох боків віконця, і я побачив, на свій подив, що скло було щільно затулене папером, немовби навмисне для того, щоб я нічого не бачив.

"Вибачте, що позбавив вас утіхи дивитися у вікно, містере Меласе, — мовив він, — але я вирішив не показувати вам, куди ми їдемо. Потім можуть виникнути проблеми, якщо ви самі знайдете дорогу до мене".

Як ви легко можете собі уявити, від тих слів мені стало трохи ніяково. Супутник мій — дужий, широкоплечий молодик, тож хоч би він був і без кийка, я навряд чи впорався б із ним.

"Ви надто дивно поведетесь, містере Латімере, — затинаючись, мовив я. — Хіба ви не розумієте, що чините беззаконня?"

"Звичайно, я дозволив собі забагато, — сказав він, — але це буде взято до уваги. Мушу, однак, попередити вас, містере Меласе, що коли ви надумаете здійснити тривогу або зробите ще щось подібне, для вас це скінчиться невесело. Прошу вас не забувати, що і в кареті, і в мене вдома ви цілком залежите від мене".

Говорив він спокійно, але хрипкувато, від чого слова його звучали ще погрозливіше. Я мовчки сидів, намагаючись збагнути, навіщо йому було отак викрадати мене. Поміркувавши, я зрозумів, що пручатися марно й що мені залишається лише чекати, що буде далі.

Їхали ми так години зо дві, але я ніяк не міг зрозуміти, куди саме. Часом стукіт коліс свідчив, що ми мчимо бруківкою, а потім їхній рівний, тихий хід наводив на думку про асфальт; але, крім цих звуків, більш ніщо не могло навести мене на здогад, де ми зараз. Папір на обох віконцях не пропускав світла, а вікно спереду затуляла синя завіса. Було чверть на восьму, коли ми виїхали з Пел-Мел. Коли екіпаж нарешті зупинився, мій годинник показував за десять хвилин дев'яту. Супутник одслонив віконце, і я побачив низьке склепіння під'їзду з ліхтарем угорі. Тільки-но мене поспіхом висадили з карети, як у під'їзді відчинилися двері, і я опинився в будинку; до того ж, коли я переступав поріг, мені здалося, що обабіч були дерева й травник. Чи то був самотній міський будинок із садом, чи справжня сільська садиба — сказати не можу.

У передпокої горіла газова лампа, але так тьмяно, що я ледве міг щось розібрати — хіба те, що тут було досить просторо й висіло багато картин. У напівтемряві я побачив, що двері відчинив маленький,

непоказний чоловічок середнього віку, з похилими плечима. Коли він обернувся до нас, блиснуло світло, і я зрозумів, що він в окулярах.

"Це містер Мелас, Гарольде?" — спитав він.

"Так".

"Чудово, чудово! Сподіваюся, містере Меласе, ви на нас не гніваєтесь, — адже нам без вас не обійтися. Якщо ви будете з нами чесні, то не пошкодуєте; але якщо викинете якусь штуку, то... хай Бог вас боронить!" Він говорив уривчасто, раз у раз нервово хихочучи, й наганяв на мене ще більше страху, ніж молодик.

"Чого вам од мене треба?" — спитав я.

"Лише про дещо запитати в одного джентльмена-грека, що гостює в нас, і розтлумачити його відповіді. Але — жодного слова, крім того, що вам скажуть, інакше... — знову почулося нервово хихотіння, — інакше ліпше було б вам і на світ не народжуватись!"

Сказавши це, він відчинив двері й провів мене до розкішно обставленої кімнати, знову-таки освітленої єдиною, наполовину прикрученою лампою. Кімната була, звичайно ж, велика, й те, що ноги мої занурилися в м'який килим, тільки-но я переступив поріг, свідчило про її багатство. Я встиг помітити оксамитові крісла, високий камін із білою мармуровою полицею і збоку — щось подібне до колекції японської зброї. Одне крісло стояло просто під лампою, і літній чоловік мовчки показав мені на нього. Молодик нас залишив, але швидко повернувся через інші двері, ведучи за собою джентльмена в халаті, що повільно наближався до нас. Коли він ступив у коло слабкого світла, я краще розгледів його, і мене аж затрусило з жаху. Він був блідий як смерть і до краю зморений; очі його палали, мов у людини, чий дух сильніший за тіло. Але що мене приголомшило ще більше, ніж уся його неміч, то це те, що

обличчя його було по-чудернацькому обліплене смугами пластиру, а один широкий шматок затуляв рот.

"Чи є в тебе дошка, Гарольде? — вигукнув старший, коли ця химерна істота не сіла, а радше впала в крісло. — Руки в нього розв'язані? Добре, дай-но йому олівець. Ви його питатимете, містере Меласе, а він писатиме відповіді. Запитайте спершу, чи згоден він підписати папери?"

Очі чоловіка спалахнули вогнем.

"Ніколи!" — написав він по-грецькому на дошці.

"Ні за яких умов?" — спитав я за наказом нашого тирана.

"Лише тоді, коли її повинчає при мені мій знайомий грецький священик".

Літній чоловік підступно захихотів.

"Чи знаєте ви, що вас тоді чекає?"

"За себе я не боюся".

Це лише зразки запитань і відповідей, що їх містила наша словесно-письмова розмова. Знову й знову я змушений був питати, чи підпише він документи. Знову й знову я чув ту саму обурену відповідь. Проте за мить мені сяйнула щаслива думка. До кожного запитання я почав додавати кілька слів од себе — спочатку зовсім невинних, щоб перевірити, чи розуміють щось наші свідки, — а потім, переконавшись, що обличчя їхні анітрохи не насторожились, повів небезпечну гру. Розмова наша тривала таким чином:

"Від такої впертості вам добра не буде. Хто ви?"

"Мені все одно. В Лондоні я чужий".

"Ваша доля у ваших власних руках. Чи давно ви тут?"

"Хай буде так. Три тижні".

"Це майно ніколи не буде вашим. Що вони роблять із вами?"

"Але цим негідникам воно теж не дістанеться. Морять голодом".

"Підпишіть, і вас відпустять. Що це за будинок?"

"Ніколи не підпишу. Не знаю".

"Цим ви їй не прислужитеся. Як вас звуть?"

"Нехай вона сама про це скаже. Кратідес".

"Підпишіть і ви побачите її. Звідки ви?"

"Тоді я ніколи її не побачу. З Афін".

Ще п'ять хвилин, містере Холмсе, і я був би вивідав усю цю історію просто з-під їхнього носа. З моїм наступним запитанням усе могло б остаточно з'ясуватися, аж тут несподівано відчинилися двері й до кімнати увійшла жінка. Я не міг добре її розгледіти й помітив лише, що вона висока, струнка, чорнява і вбрана у широкий білий халат.

"Гарольде, — мовила вона по-англійському, але з акцентом. — Я більше не можу тут zostаватися. Так сумно, коли нема нікого, крім... Боже мій, це ж Павлос!"

Останні слова вона промовила по-грецькому, й тієї самої миті бідолаха гарячково зірвав пластир з вуст і, вигукнувши: "Софіє! Софіє!" — кинувся їй в обійми. Однак тривало це лише мить, бо молодик виштовхав жінку з кімнати, а старший тим часом скрутив свою виснажену жертву й поволік до інших дверей. Ще з хвилину я залишався в кімнаті сам і вже хотів був скочити на ноги, сподіваючися хоч якось зрозуміти, куди потрапив і що це за будинок. Але, на щастя, я не встиг цього зробити, бо, підвівши голову, побачив, що старший стоїть на дверях і не зводить з мене очей.

"От і все, містере Меласе, — мовив він. — Як бачите, ми довірилися вам у певній, цілковито приватній справі. Ми б не турбували вас, якби наш друг, що знає грецьку мову й веде ці переговори, не був змушений повернутися на Схід. Нам довелося негайно шукати когось на його місце, тож ми раді були почути про ваші здібності".

Я вклонився.

"Ось вам п'ять соверенів, — сказав він, підходячи до мене, — платня, гадаю, добра. Але пам'ятайте, — він легенько поплескав мене по грудях і захихотів, — якщо ви розповісте хоч одній душі про те, що бачили, — хоч одній душі! — то нарікайте тоді самі на себе!"

Не можу вам передати, яку огиду й страх викликав у мене цей непоказний чоловічок. У світлі лампи я міг краще на нього роздивитися. Його обличчя було сірувате, гостре, з маленькою клинцюватою борідкою. Розмовляючи, він витягав шию, і вуста й повіки в нього увесь час пересмикувались, неначе від хвороби Святого Вітта. Мені мимоволі спало на думку, що оце дивне, уривчасте хихотіння — теж ознака якоїсь нервової хвороби. Але увесь жах цього обличчя містився в очах — сталеві-сірих, холодних, що затаїли в своїй глибині злісну, невблаганну жорстокість.

"Якщо ви прохопитесь, ми все знатимемо, — сказав він. — У нас є свої джерела інформації. А зараз на вас унизу чекає карета і мій друг одвезе вас".

Мене поспіхом провели через передпокій, запхнули до карети, й знову перед очима в мене промайнули дерева й садок. Містер Латімер ішов за мною назирці й без жодного слова сів навпроти. Ми знову мовчки, з зачиненими віконцями мчали кудись у нескінченну далечінь, аж поки десь по півночі карета зупинилася.

"Вам треба висісти тут, містере Меласе, — мовив мій супутник. — Пробачте, що залишаю вас посеред дороги, але іншого виходу немає. Будь-яка ваша спроба простежити, куди я поїду, лише пошкодить вам".

З цими словами він одчинив дверцята, й ледве я встиг зіскочити, як візник вйокнув на коня й карета загримотіла по дорозі. Я здивовано озирнувся навколо. Я стояв посеред якогось вигону, порослого темними кущами дроку. Вдалині вишикувався ряд будинків, і подекуди у вікнах горіло світло. З іншого боку я побачив червоні ліхтарі залізниці.

Карета, що привезла мене, вже зникла. Я розмірковував, куди ж це я потрапив, коли раптом побачив, що в темряві хтось прямує до мене. Коли він підійшов ближче, я зрозумів, що це залізничний носильник.

"Чи не скажете ви, що це за місце?" — спитав я.

"Вондсворт-Коммон", — мовив той.

"Чи встигну я на останній потяг, що йде до міста?"

"Якщо пройдете пішки з милю до Клепхемського роз'їзду, то встигнете на той, що йде на Вікторію".

Так скінчилася моя пригода, містере Холмсе. Не знаю, де я був і з ким розмовляв, — нічого, крім того, що розповів вам. Але знаю, що тут ведуть підлу гру, й хотів би, чим зможу, допомогти цьому нещасному чоловікові. Другого дня вранці я переповів цю історію містерові Майкрофту Холмсу, а потім повідомив поліцію.

Вислухавши цю незвичайну розповідь, ми кілька хвилин сиділи мовчки. Тоді Шерлок поглянув через усю кімнату на свого брата.

— Що ви вчинили? — спитав він.

Майкрофт узяв число "Дейлі Ньюс", що лежало поряд на столику.

"Кожен, хто щось повідомить про місце перебування містера Павлоса Кратідеса, грека з Афін, який не розмовляє по-англійському, отримає винагороду. Так само дістане винагороду той, хто надасть відомості про грекиню на ім'я Софія. Х 2473".

— Це вміщено в усіх газетах. Поки що — жодної відповіді.

— Як щодо грецького посольства?

— Я звертався туди. Там нічого не знають.

— Надішлімо телеграму начальникові афінської поліції.

— Усе завзяття нашої родини перебрав собі Шерлок, — мовив Майкрофт, обернувшись до мене. — Тож берися до цієї справи, доклади всіх зусиль і дай мені знати, якщо чогось досягнеш.

— Звичайно, — відповів мій друг, підводячися з крісла. — Дам знати й тобі, й містерові Меласу. А тим часом, містере Меласе, я б на вашому

місці поберігся, бо вони напевно дізналися з цих оголошень, що ви їх виказали.

Коли ми вирушили додому, Холмс дорогою зайшов на телеграф і послав кілька телеграм.

— Як бачите, Ватсоне, — зауважив він, — наш вечір не пропав марно. Найцікавіші з моїх справ потрапляли до мене таким самим чином, через Майкрофта. Загадка, про яку ми почули, може мати лише одну відповідь, але є в ній і свої особливі риси.

— Ви сподіваєтеся її розв'язати?

— Еге ж. Знати стільки, скільки знаємо ми, й не розкрити решти — це справді дивно. Ви, напевно, й самі маєте вже думку, що пояснила б усе, про що ми почули.

— Так, але тільки в загальних рисах.

— І яка ж ваша думка?

— Мені здається, що цю дівчину-грекиню викрав молодий англієць на ім'я Гарольд Латімер.

— Звідки викрав?

— Можливо, з Афін.

Шерлок Холмс хитнув головою:

— Цей молодик не знає по-грецькому ані слова. Дівчина ж чудово говорить англійською. Виходить, що вона деякий час мешкала в Англії, але він ніколи не бував у Греції.

— Гаразд! Тоді ми припустимо, що вона приїхала до Англії в гості і цей Гарольд підмовив її втекти з ним.

— Оце вже ймовірніше.

— Тоді її брат, — вона, очевидно, його сестра, — вирішив цьому завадити й приїхав з Греції. З необережності він потрапив до рук цього молодика та його старшого спільника. Вони силоміць примушують його підписати якісь папери, щоб перевести майно дівчини, яким, можливо, опікується її брат, на їхнє ім'я. Він не погоджується. Для переговорів з ним їм потрібен перекладач, і вони розшукують містера Меласа, скориставшись спершу послугами когось іншого. Дівчина не знає про братів приїзд і довідується про те випадково.

— Чудово, Ватсоне! — вигукнув Холмс. — Мені справді здається, що ви говорите правду. Ви самі бачите, що всі карти в нас у руках, тож нам слід поспішати, поки не сталося непоправне. Коли нам вистачить часу, ми їх упіймаємо.

— Але як ми дізнаємося, де той будинок?

— Якщо наші міркування правдиві й дівчину справді звуть — або звали — Софія Кратідес, то ми легко натрапимо на її слід. Зрозуміло, що з того часу, як між цим Гарольдом і дівчиною зав'язалося знайомство, минуло щонайменш кілька тижнів, адже брат у Греції встиг почути про це й приїхати морем сюди. Якщо увесь цей час вони жили в тому самому місці, то ми, напевно, дістанемо відповідь на Майкрофтове оголошення.

Розмовляючи так, ми прийшли додому на Бейкер-стрит. Холмс першим зійшов нагору й, відчинивши двері до нашої кімнати, скрикнув з подиву. Позирнувши через його плече, я був вражений не менше. Холмсів брат Майкрофт сидів у кріслі й кутив сигару.

— Заходь, Шерлоку! Заходьте, сер, — ввічливо сказав він, усміхнено поглянувши на наші здивовані обличчя. — Ти не чекав од мене такої спритності, Шерлоку? Цей випадок досі не дає спокою моїм думкам.

— Як ти сюди потрапив?

— Обігнав вас у кебі.

— Справа просунулася далі?

— Я дістав відповідь на оголошення.

— Он як!

— Так, через п'ять хвилин після того, як ви пішли.

— І що ж у ній сказано?

Майкрофт Холмс розгорнув аркуш паперу.

— Ось, — мовив він. — Писано тупим пером на жовтавому папері людиною середнього віку й хирлявої статури. Тут сказано:

"Сер!

Відповідаючи на ваше сьогоднішнє оголошення, наважуюся повідомити вас про те, що я добре знаю згадану молоду леді. Якщо ви зробите ласку відвідати мене, я зможу поділитися з вами деякими подробицями щодо її сумної історії. Нині вона мешкає в садибі "Мирти" в Бекенгемі.

Щиро ваш

Дж. Дейвенпорт".

— Він пише з Ловер-Брикстона, — мовив Майкрофт Холмс. — Чи не вважаєш ти, Шерлоку, що нам слід було б негайно поїхати до нього й дізнатися про всі подробиці?

— Любий мій Майкрофте, братове життя мені дорожче за сестриную історію. Гадаю, що нам слід поїхати в Скотленд-Ярд до інспектора Ґрегсона, а звідти вирушити просто до Бекенгема. Ми знаємо, що людину приречено, й кожна година може стати фатальною.

— Візьмімо з собою ще й містера Меласа, — запропонував я. — Нам може знадобитися перекладач.

— Чудово, — мовив Шерлок Холмс. — Пошліть хлопця по кеб, і ми одразу ж поїдемо. — Говорячи це, він одімкнув шухляду, і я помітив, як він сунув у кишеню револьвер. — Так, — відказав він у відповідь на мій запитальний погляд, — з усього, що ми чули, зрозуміло, що нам доведеться мати справу з украй небезпечною компанією.

Вже посутеніло, коли ми дісталися Пел-Мел і зайшли до містера Меласа. До нього, виявилось, щойно завітав якийсь джентльмен, і вони пішли.

— Чи не скажете ви, куди саме? — спитав Майкрофт Холмс.

— Не знаю, сер, — відповіла жінка, яка відчинила двері, — знаю лише, що той джентльмен приїхав у кареті.

— Чи назвав він своє ім'я?

— Ні, сер.

— То був високий, стрункий чорнявий молодик?

— О, ні, сер. То був маленький чоловічок в окулярах, із сухорлявим обличчям, але дуже лагідний: увесь час сміявся, коли говорив.

— Їдьмо! — закричав Шерлок Холмс. — Це занадто серйозно, — зауважив він, коли ми під'їжджали до Скотленд-Ярду. — Ці люди знову схопили Меласа. Він не бозна-який сміливець, як вони переконалися тієї ночі. Цей негідник, мабуть, самою лише своєю появою перелякав його. Безперечно, їм знову потрібні послуги перекладача, але потім їм захочеться покарати його за зраду, — бо ж як іще вони сприйняли його поведінку?

Ми сподівалися приїхати до Бекенгема потягом швидше за карету або принаймні водночас із нею. Проте в Скотленд-Ярді ми чекали понад годину, поки нас провели до інспектора Греґсона й виконали всі формальності, що дозволили б нам проникнути до будинку ім'ям закону. За чверть до десятої ми під'їхали до Лондонського моста, а о пів на одинадцятку зійшли вчотирьох на бекенгемській платформі. Півмилі ми їхали до садиби "Мирти" — великого темного будинку, що стояв оддалік посеред окремої ділянки. Тут ми відпустили кеб і пішли доріжкою.

— Всі вікна темні, — зауважив інспектор. — Будинок, здається, порожній.

— Наші пташки вже випурхнули з гніздечка.

— Чому ви так гадаєте?

— Годину тому звідси виїхала карета з важким багажем.

Інспектор посміхнувся:

— Я й сам бачив під ліхтарем свіжу колію, але звідки тут узявся ще й багаж?

— Ви могли б побачити й іншу колію, що вела до будинку. Свіжіша колія глибша — настільки, що ми можемо сказати напевно: карету було добре навантажено.

— Очко на вашу користь, — мовив інспектор, знизавши плечима. — Висадити ці двері буде нелегко, проте спробуймо, — може, нас хтось почує.

Він гучно стукав у двері й смикав за дзвоник, але без жодного успіху. Холмс тим часом зник, та через кілька хвилин повернувся.

— Я відчинив вікно, — сказав він.

— Дякувати Богові, що ви разом з поліцією, а не проти неї, містере Холмсе, — зауважив інспектор, коли помітив, як хитромудро мій друг відімкнув клямку. — Отак. Гадаю, що за таких обставин нам можна входити й без запрошення.

Один за одним ми зайшли до великої кімнати — тієї самої, де побував містер Мелас. Інспектор засвітив свій ліхтар, і при його світлі ми побачили двоє дверей, штори, лампу й колекцію японської зброї, як нам і описували це раніше. На столі стояли дві склянки, порожня пляшка з-під бренді та рештки їжі.

— Що це? — несподівано запитав Холмс.

Ми всі зупинилися й прислухалися. Угорі, над нашими головами, пролунав стогін. Холмс кинувся до дверей і побіг до передпокою. Раптом згори долинув виразний крик. Холмс помчав стрімголов сходами, а ми з інспектором — за ним; брат його, Майкрофт, і собі поспішав, наскільки дозволяла йому огрядна статура.

На другому поверсі ми опинилися перед трьома дверима; з-за середніх долинав той самий моторошний стогін, що то стихав аж до глухого бурмотіння, то знову переходив у пронизливий крик. Двері було замкнено, але в замку стримів ключ. Холмс прочинив двері, кинувся вперед, але миттю вибіг назад, схопившись рукою за горло.

— Це чадний газ! — вигукнув він. — Зачекайте. Зараз він розвіється.

Заирнувши всередину, ми побачили, що кімнату освітлює лише слабке блакитне полум'я, яке блищить над маленьким мідяним таганцем. Воно кидало на підлогу коло мертвого, неприродного світла, а в темній глибині кімнати ми розгледіли дві неясні тіні, що скорчилися біля стіни. З прочинених дверей тягло страшним отруйним чадом, від якого ми задихалися й кашляли. Холмс вибіг сходами нагору, щоб ковтнути свіжого повітря, а потім, убігши до кімнати, відчинив вікна й викинув палаючий таганець у садок.

— За хвилину ми зможемо увійти туди, — прохрипів він, вискочивши назад. — Де свічка? Навряд чи вдасться запалити сірник у цьому чаді. Ти, Майкрофте, стоятимеш біля дверей і світитимеш. Ходімо!

Ми кинулися до дверей і витягли із кімнати двох людей. Обидва були непритомні, губи в них посиніли, очі налилися кров'ю. Обличчя цих сердег були такі спотворені, що лише чорна борідка й присадкувата постать допомогли нам упізнати в одному з них грека-перекладача, який ще кілька годин тому розмовляв із нами в клубі "Діоген". Руки й ноги йому було скручено, а над оком виднів слід лютого удару. Другий виявився довготелесим чоловіком, виснаженим до краю, з кількома смугами пластиру на обличчі, що перепліталися в химерному візерунку. Коли ми поклали його на підлогу, він перестав стогнати, і ми з першого погляду зрозуміли, що запізналися. Проте містер Мелас був ще живий, і я, взявшись за нашатир та брендів, менш ніж за годину побачив, як він розплющив очі, й переконався, що рука моя витягла його з тієї похмурої долини, де перетинаються всі людські стежки.

Історія, яку він розповів нам, була проста й підтверджувала всі наші здогади. Його відвідувач, ледве ступивши до кімнати, витяг з рукава кийок і під загрозою негайної й неминучої смерті викрав його вдруге. Цей негідник, що без упину хихотів, немовби зачаровував бідолашного перекладача; навіть зараз, коли Мелас розповідав про це, в нього тремтіли руки й блідніли щоки. Його знову привезли до Бекенгема й примусили перекладати на новому допиті, ще страшнішому за перший: обидва англійці нахвалялися, що вб'ють свого в'язня, якщо він не виконає їхніх вимог. Урешті, побачивши, що його нічим не зламати, вони потягли бідолаху назад до в'язниці, а потім, вилаявши Меласа за його зраду, викриту через оголошення в газетах, ударили його кийком, і він не пам'ятав більше нічого доти, аж поки побачив над собою наші обличчя.

Така була дивовижна пригода з греком-перекладачем, у якій і досі багато що залишилося таємницею. Зв'язавшись з джентльменом, який відповів на оголошення, ми дізналися, що нещасна дівчина походила з заможної грецької родини й приїхала до Англії провідати друзів. У їхньому домі вона зустрілася з молодиком на ім'я Гарольд Латімер, що зовсім заморочив їй голову й намовляв тікати з ним. Друзі, обурившись її вчинком, дали знати про це її братові в Афіни, але на більше не спромоглися. Брат, прибувши до Англії, необачно потрапив до рук Латімера та його спільника на ім'я Вільсон Кемп — людини з ганебним минулим. Ці типи, побачивши, що він перед ними безпорадний, бо не знає мови, тортурами й голодом змушували його перевести на їхнє ім'я все своє й сестрине майно. Вони тримали його в будинку потай від дівчини, обклеївши обличчя пластирем так, щоб вона, випадково побачивши його, не впізнала, що це її брат. Але її пильне око відразу впізнало в ньому брата під час перших відвідин перекладача. Однак бідолашна дівчина й сама стала їхнім в'язнем, бо в будинку не було ніяких слуг, крім візника та його дружини — слухняних знарядь у руках зловмисників. Побачивши, що таємницю їхню розкрито і що в'язень їх не слухається, обидва негідники втекли разом з дівчиною, відмовившись за кілька годин до того від найнятого будинку і встигши, як їм здавалося, помститись обом — і людині, що не скорилася їм, і людині, що виказала їх.

Через кілька місяців після того ми одержали цікаву газетну вирізку з Будапешта. В ній ішлося про загибель двох англійців, що подорожували в товаристві жінки. Обох знайшли заколотими, й угорська поліція вважає, що вони смертельно поранили один одного в сварці. Але Холмс, гадаю, був схильний до іншої думки, бо він і досі певен, що якби комусь пощастило відшукати ту молоду грекиню, то можна було б дізнатися, як вона помстилася за себе й за свого брата.

Морський договір

Липень того року, коли я одружився, запам'ятався мені трьома цікавими справами, в яких я мав честь допомагати Шерлоку Холмсу та студіювати його методи. В моїх нотатках вони виступають під заголовками: "Друга пляма", "Морський договір" і "Втомлений капітан". Перша з них пов'язана з такими важливими державними інтересами й стосується стількох найвизначніших родин королівства, що її багато років неможливо було оприлюднити. Проте в жодному іншому розслідуванні Холмс не зміг так яскраво проявити свій аналітичний метод, який глибоко вразив усіх, хто брав участь у цій справі. Я досі бережу якнайточніший запис розмови, під час якої мій друг розповів про всі подробиці тієї пригоди мес'є Дюбюку з паризької поліції та Фріцові фон Вальдбауму, відомому фахівцеві з Данцига, які доклали чимало зусиль, розплутуючи її другорядні обставини. Але тільки тоді, коли почнеться нове століття, цю історію можна буде вільно переповісти. А поки що я перейду до другої з цих справ — із морським договором, яка свого часу теж мала державну вагу й була позначена кількома подробицями, що надали їй справді унікальних рис.

Ще в шкільні роки я близько заприятелював із хлопцем на ім'я Персі Фелпс, який був майже моїм ровесником, але випередив мене на два класи. То був чудовий хлопець — він діставав усі шкільні нагороди й за свої успіхи одержав стипендію, яка дозволила йому зробити блискучу кар'єру в Кембриджі. Він мав, як я пам'ятаю, великі родинні зв'язки, і ми ще в школі знали, що брат його матері, лорд Голдгерст, — видатний діяч консервативної партії. Але тоді ця знатна рідня приносила йому мало

користі. Навпаки, було дуже весело виваляти його в пилюці на спортивному майданчику або вдарити нижче спини ракеткою. Інша річ, коли Фелпс перейшов до самотійного життя. Десь я чув, ніби завдяки своїм здібностям і впливу дядька він посів добру посаду в міністерстві закордонних справ, але потім він зовсім зник із моїх думок, аж поки я не отримав такий лист:

"Брайарбре, Вокінг'.

Дорогий Ватсоне!

Не маю сумніву, що ви пам'ятаєте "Пуголовка" Фелпса, який навчався в п'ятому класі, коли ви були в третьому. Можливо, ви навіть чули, що завдяки впливу мого дядька я одержав добру посаду в міністерстві закордонних справ і здобув там честь і довіру, аж поки страшне нещастя не обірвало моєї кар'єри.

Нема потреби описувати подробиці тієї жахливої пригоди. Якщо ви відгукнетеся на моє прохання, мені все одно доведеться про все вам розповідати. Я щойно одужав від нервової гарячки, яка тривала дев'ять тижнів. Чи не могли б ви відвідати мене разом з вашим другом містером Холмсом? Я хотів би почути його думку про цю пригоду, хоча фахівці запевняють мене, що більше нічого не можна вдіяти. Будь ласка, приїжджайте з ним якомога скоріш. За такої страшної невідомості кожна хвилина здається мені годиною. Поясніть йому, що коли я не звертався до нього раніше, то не через те, що не ціную його таланту, а тому, що лежав без тями відтоді, як зазнав цього удару. Тепер я знову володію собою, хоч і не так упевнено почуваю себе, бо боюся рецидиву. Я ще такий слабкий, що можу, як бачите, лише диктувати. Прошу вас, приїжджайте вдвох.

Ваш шкільний товариш

Персі Фелпс".

Щось зворушило мене в цьому листі Фелпса, щось жалісливе було в його настійливому проханні привезти Холмса. Якби він попросив чогось неможливого, я й тоді спробував би це зробити, але я, звичайно, знав, як Холмс любить свою справу, як він завжди готовий допомогти тому, хто чекає на нього. Моя дружина погодилася зі мною, що не можна марнувати ані хвилини, і я відразу після сніданку знову подався до свого давнього помешкання на Бейкер-стрит.

Холмс сидів у халаті за своїм приставним столом, старанно працюючи над якимось хімічним дослідом. У великій зігнутій реторті, над блакитним полум'ям бунзенівського пальника, клекотіла якась рідина, очищені краплі якої спадали в дволітрову колбу. Коли я увійшов, мій друг ледве глянув на мене, і я, побачивши, що цей дослід для нього надто важливий, умоєвсь в кріслі й став чекати. Він занурював скляну піпетку то до однієї, то до іншої пляшечки, набираючи з кожної по кілька крапель рідини, і нарешті переніс пробірку з їхньою сумішшю на письмовий стіл. У правій руці він тримав смужку лакмусового паперу.

— Ви прийшли саме вчасно, Ватсоне, — мовив він. — Якщо цей папір залишиться синім, то все гаразд. Якщо він почервоніє, це коштуватиме людині життя. — Він занурив смужку в пробірку, й папір спалахнув рівним сіривато-червоним кольором.

— Так я й думав! — вигукнув він. — За хвилину я буду до ваших послуг, Ватсоне. Тютюн ви знайдете в перській пантофлі. — Він обернувся до столу й написав кілька телеграм, які одразу віддав хлопчині-лакеєві. Потім сів на стілець, що стояв навпроти мого крісла, і обхопив свої худі коліна руками, зчепивши довгі тонкі пальці.

— Звичайне дрібненьке вбивство, — сказав він. — Гадаю, ви принесли щось ліпше. Ви — буревісник злочинів, Ватсоне. Що там у вас?

Я передав йому лист, і він якнайважливіше його прочитав.

— Сказано не надто багато, еге ж? — зауважив він, повертаючи мені лист.

— Майже нічого.

— І все-таки почерк здається цікавим.

— Але це не його почерк.

— Саме так. Це жіночий почерк.

— Ба ні, чоловічий! — вигукнув я.

— Ні, це писала жінка, й до того ж жінка рідкісної вдачі. Бачте, це вже багато — знати на початку розслідування, що ваш клієнт, на щастя чи на біду, спілкується з особою рідкісної натури. Це вже вельми цікаво. Якщо ви готові, то ми негайно вирушимо до Вокінґа й побачимося з тим дипломатом, що потрапив у таку халепу, і з леді, якій він диктує свої листи.

На Ватерлоо нам пощастило впіймати ранній потяг, і менш ніж за годину ми опинилися серед соснових лісів та вересовищ Вокінґа. Садина Брайарбре — великий самотній будинок серед широких полів — стояла за кілька хвилин ходу від станції. Показавши свої візитні картки, ми зайшли до ошатної вітальні, куди за хвилину увійшов досить-таки огрядний чоловік, що прийняв нас дуже гостинно. Літ він мав десь із тридцять п'ять, але через рум'яні щоки й веселі очі скидався на повнотілого бешкетливого хлопчика.

— Я такий радий, що ви приїхали, — сказав він, сердечно тиснувши нам руки. — Персі цілісний ранок запитує про вас. Сердега хапається за будь-яку соломинку. Його батьки просили мене зустріти вас, бо їм навіть згадувати про те боляче.

— Поки ми не знаємо жодної подробиці, — зауважив Холмс. — Як я здогадався, ви не член цієї родини.

Наш новий знайомий здивувався, але потім усміхнувся.

— Звичайно, ви побачили монограму "Д.Г." на моєму медальйоні, — сказав він. — А я вже почав дивуватися вашому розумові. Мене звуть Джозеф Гаррісон, а Персі хоче одружитися з моєю сестрою, тож я невдовзі буду його родичем принаймні з боку дружини. Сестру мою ви побачите у нього в кімнаті — останні два місяці вона доглядає його, мов дитину. Мабуть, нам краще піти до нього одразу: він з таким нетерпінням чекає на вас.

Кімната, до якої нас провели, — на тім самім поверсі, що й вітальня, — була схожа на вітальню й на спальню воднораз; у кожному її кутку стояли квіти. На канапі, біля відчиненого вікна, крізь яке лилося напоєне садовими пахощами літнє повітря, лежав дуже блідий і зморений молодик. Коли ми увійшли, жінка, яка сиділа біля нього, підвелася.

— Я піду, Персі? — спитала вона.

Він схопив її за руку, щоб та залишилася.

— Як ся маєте, Ватсоне? — сердечно промовив він. — Я нізащо не впізнав би вас з оцими вусами, та й мене, мабуть, тепер важко упізнати. А це, напевно, ваш славетний друг, містер Шерлок Холмс?

Кількома словами я відрекомендував йому Холмса, й ми обидва посідали. Огрядний чоловік пішов, але сестра його зосталася біля хворого, що не випускав її руки. Це була цікава жінка, трохи гладка для свого низького зросту, але з гарним оливково-смаглявим обличчям, великими темними італійськими очима й кучерями густо-чорного волосся. Контраст із її яскравими рисами робив бліде обличчя її недужого друга ще виснаженішим і зморенішим.

— Не хочу марнувати вашого часу, — сказав Фелпс, звівшись на канані. — Одразу перейду до діла. Я був щасливим чоловіком з успішною кар'єрою і вже думав одружитися, коли раптом страшне нещастя зруйнувало всі мої наміри.

Як Ватсон, напевно, вам казав, я служив у міністерстві закордонних справ і завдяки впливам свого дядька, лорда Голдгерста, швидко посів відповідальну посаду. Коли дядько став міністром закордонних справ у нинішньому уряді, він почав доручати мені важливі справи, і оскільки я завжди виконував їх з успіхом, він урешті зовсім поклався на мої дипломатичні здібності.

Тижнів із десяти тому, — а якщо точніше, то двадцять третього травня, — він викликав мене до свого кабінету і, похваливши за сумлінну роботу, сказав, що хоче доручити мені нову відповідальну справу.

"Оце, — сказав він, беручи зі столу сувій сірого паперу, — таємний морський договір між Англією й Італією, чутки про який, на жаль, уже просочилися до газет. Надзвичайно важливо, щоб надалі такого не було. Французьке чи російське посольства заплатили б великі гроші, щоб дізнатися про зміст цих паперів. Я волів би не діставати їх із шухляди свого столу, якби не було нагальної потреби скопіювати їх. Чи маєте ви в кабінеті письмовий стіл?"

"Так, сер".

"Тоді візьміть договір і замкніть у шухляді. Я накажу, щоб вам дозволили залишитися, коли всі підуть, і ви зможете скопіювати його, не поспішаючи й без страху, що за вами підглядатимуть. Коли ви скінчите, замкніть і договір, і копію в шухляді, а вранці віддасте їх мені особисто".

Я взяв папери і...

— Пробачте, — перервав його Холмс. — Ви були наодинці під час тієї розмови?

— Саме так.

— У великій кімнаті?

— Десь тридцять на тридцять футів.

— Посередині її?

— Так, приблизно.

— Ви тихо розмовляли?

— Дядько завжди розмовляє дуже тихо. А я майже нічого не говорив.

— Дякую, — мовив Холмс, заплющивши очі, — далі, будь ласка.

— Я зробив точнісінько так, як він мені звелів, і зачекав, поки інші клерки порозходяться. Один з них, Чарльз Ґоро, що працював у моїй кімнаті, не впорався вчасно зі своєю роботою; я залишив його там і вирішив піти пообідати. Коли я повернувся, він уже пішов. Я хотів скоріше закінчити роботу, бо знав, що Джозеф — містер Гаррісон, якого ви щойно бачили, — зараз у місті й поїде до Вокінґа потягом об одинадцятій, тож мені хотілося встигнути на той самий потяг.

Коли я почав переглядати договір, то зрозумів, що мій дядько анітрохи не перебільшив його ваги. Не розводячись докладніше, можу сказати, що він визначав позицію Великої Британії щодо Троїстого союзу й передбачав політику нашої країни на той випадок, коли французький флот у Середземному морі за своєю бойовою міццю переважить італійський. У договорі розглядалися суто військово-морські питання. В

кінці стояли підписи високих договірних сторін. Пробігши очима договір, я взявся його переписувати.

То був довгий документ, написаний французькою мовою, що містив двадцять шість окремих статей. Я писав так швидко, як тільки міг, але на дев'яту годину подолав лише дев'ять статей і вже втратив будь-яку надію встигнути на потяг. Я хотів спати й мало що тямив, бо ситно пообідав, та й натомився за цілий день роботи. Чашечка кави підбадьорила б мене. Швейцар у нас чергує щоночі в маленькій вартівні біля сходів і звичайно варить на спиртівці каву для чиновників, що залишаються працювати на ніч. Я подзвонив, щоб покликати його.

На мій подив, до мене прийшла жінка — висока, огрядна, підстаркувата жінка в фартусі. То була швейцарова дружина, що прибирає в нас кімнати, і я попросив її зробити каву.

Переписавши ще дві статті, я відчув, що зовсім засинаю, встав і пройшов туди-сюди по кімнаті, щоб розім'яти ноги. Каву мені ще не принесли, і я вирішив дізнатися, що там сталося. Відчинивши двері, я вийшов у коридор, — з кімнати, де я працював, веде прямий, погано освітлений коридор. Закінчується він вигнутими сходами, що ведуть до вартівні на першому поверсі. Посередині сходів є невелика площадка, від якої під прямим кутом відходить іще один коридор. Цим коридором, проминувши невеликі сходи, можна пройти до бічних дверей, через які заходять слуги й клерки, коли йдуть коротким шляхом із Чарльз-стріт. Ось приблизний план приміщення.

— Дякую. Я уважно слухаю вас, — мовив Шерлок Холмс.

— Ось що дуже важливо. Я спустився сходами і вниз побачив швейцара, що міцно спав у себе на лаві, а на спиртівці клекотів чайник. Я зняв чайник з вогню і загасив спиртівку; кілька крапель води бризнули на підлогу. Тоді я простяг руку, щоб розбудити швейцара, який і досі спав,

аж тут у нього над головою гучно дзеленькнув дзвоник; він здригнувся й прокинувся.

"Містере Фелпсе, це ви!" — промовив він, дивлячись на мене.

"Я зайшов до вас, щоб глянути, чи готова кава".

"Я готував каву й заснув, сер" — мовив він, позирнувши на мене, а потім — на дзвінок, що й досі хилитався; обличчя його було вкрай здивоване.

"Якщо ви були тут, сер, хто ж тоді дзвонив?" — спитав він.

"Дзвонив?! — вигукнув я. — Тобто як — дзвонив?"

"Дзвонив з тієї кімнати, де ви працюєте".

Серце моє немовби стиснула крижана рука. Отже, зараз хтось є в кімнаті, де лежить на столі мій неоціненний договір. Я щодуху помчав сходами, а потім — коридором. У коридорі не було нікого, містере Холмсе. Не було нікого і в кімнаті. Все було, як і раніше, крім паперів, що лежали на столі. Копія лежала на місці, а оригінал зник.

Холмс випростався й потер руки. Я побачив, що ця загадка припала йому до серця.

— І що ж ви зробили потім? — пробурмотів він.

— Я миттю зметував, що злодій, напевно, зійшов нагору сходами від бічних дверей. Інакше я неодмінно зустрів би його.

— А чи певні ви, що він не ховався увесь цей час у кімнаті чи в коридорі, який, за вашими словами, був погано освітлений?

— Це неможливо. В кімнаті і в коридорі навіть пацюкові ніде сховатися.

— Дякую. Далі, будь ласка.

— Швейцар, побачивши з виразу мого блідого обличчя, що сталося якесь лихо, пішов за мною нагору. Ми обидва побігли коридором, а потім — крутими сходами, які виходили на Чарльз-стрит. Двері вниз було зачинено, але не замкнено. Ми відчинили їх і вибігли на вулицю. Я добре пам'ятаю, що на сусідній церкві тричі вдарили дзиґарі. Була за чверть десята.

— Це дуже важливо, — мовив Холмс, записавши щось на манжеті сорочки.

— Вечір був дуже темний, сіяла тепла мжичка. На Чарльз-стрит не було нікого, а на Вайтхоллі, як і завжди, було людно. Без капелюхів, у чому були, ми помчали вперед і знайшли на розі полісмена.

"Скоєно крадіжку, — видихнув я. — З міністерства закордонних справ викрадено документ надзвичайної ваги. Чи проходив тут хто-небудь?"

"Я стою тут уже з чверть години, сер, — відповів полісмен, — і за цей час повз мене пройшла лише одна особа — висока підстаркувата жінка, закутана в хустку".

"А, то моя дружина! — вигукнув швейцар. — А більш ніхто не проходив?"

"Ніхто".

"Виходить, злодій пішов в інший бік", — мовив швейцар і смикнув мене за рукав.

Але мені це не сподобалось, і його спроба кудись одвести мене лише посилила мої підозри.

"Куди пішла та жінка?!" — скрикнув я.

"Не знаю, сер. Я лише помітив, як вона пройшла повз мене, але причин стежити за нею не було. Мені здалося, що вона поспішає".

"Як давно це було?"

"Кілька хвилин тому".

"Десь із п'ять?"

"Так, не більше ніж п'ять".

"Ми тут марнуємо час, сер, а зараз дорога кожна хвилина, — умовляв мене швейцар. — Повірте мені, що моя стара тут ні до чого, й ходімо в інший кінець вулиці. Якщо ви не підете, то я піду сам". Сказавши це, він кинувся в інший бік.

Але я миттю наздогнав його й схопив за рукав.

"Де ви мешкаєте?" — спитав я.

"В Брикстоні, Айві-Лейн, шістнадцять, — відповів він. — Але ви натрапили на хибний слід, містере Фелпсе. Ходімо в інший кінець вулиці й погляньмо, чи нема там чого-небудь".

Втрачати все одно не було чого. Разом з полісменом ми побігли в інший бік, але вийшли на вулицю, де було повно перехожих, і всі вони такого вологого вечора тільки й думали, як скоріше дістатися затишного

місця. Не знайшлося жодної душі, яка гуляла б просто так і могла сказати нам, хто тут недавно проходив.

Тоді ми повернулися до міністерства, обшукали сходи й коридор, але марно. Підлогу в коридорі застелено жовтавим лінолеумом, на якому дуже чітко видно будь-який слід. Ми якнайретельніше оглянули його, але не знайшли жодного сліду.

— Мжичило тоді цілий вечір?

— Десь із сьомої години.

— То як жінка, що заходила до кімнати близько дев'ятої, не залишила там слідів своїх брудних черевиків?

— Я радий, що ви це відзначили. Мені це так само спало на думку. Проте виявилось, що прибиральниці знімають у вартівні черевики і взувають капці.

— Що ж, цілком зрозуміло. Отже, ніяких слідів не було, хоча цілий вечір мжичило? Події справді стають цікавими. Що ви зробили потім?

— Ми також оглянули кімнату. Потаємних дверей там немає, а вікна футів за тридцять від землі. Обидва вікна зачинено зсередини. На підлозі лежить килим, тож ляди в ній бути не може, а стеля звичайна, вибілена. Ручуся головою, що вкрати мої папери міг лише той, хто ввійшов у двері.

— А як щодо каміна?

— Каміна там немає. Є грубка. Шнур від дзвінка висить праворуч од мого столу. Отже, той, хто дзвонив, мав стояти праворуч. Але навіщо злочинцеві знадобилося дзвонити? Ось де найбільша загадка.

— Пригода справді надзвичайна. Але що ви робили далі? Напевно, оглянули кімнату, щоб побачити, чи не залишив непроханий гість якісь сліди — недопалок, загублену рукавичку, шпильку чи ще якусь дрібничку?

— Нічого такого там не було.

— Не тхнуло нічим?

— Про це ми не подумали.

— Пахощі тютюну зробили б нам велику послугу в нашому розслідуванні.

— Я сам ніколи не палив, тож відчув би, напевно, запах тютюну. Ні, там не було нічого. Єдиний суттєвий факт — це те, що швейцарова дружина, місіс Танджі, поспіхом залишила будинок. Сам швейцар пояснив, що вона завжди о цій порі йде додому. Ми з полісменом погодилися, що найкраще буде негайно заарештувати її, поки вона не встигла сховати кудись папери, якщо, звичайно, взяла їх вона.

Ми одразу дали знати про це до Скотленд-Ярду, і звідти миттю прибув детектив містер Форбс, який охоче взявся до цієї справи. Ми найняли кеб і за півгодини вже були на місці. Відчинила нам якась дівчина, що виявилася старшою дочкою місіс Танджі. Мати її ще не повернулась, і нас провели до кімнати.

За десять хвилин пролунав стукіт у двері, і тут ми зробили прикру помилку, в чому винен тільки я й ніхто інший. Замість відчинити двері самим, ми доручили зробити це дівчині. Ми почули, як вона сказала: "Мамо, тут на тебе чекають двоє чоловіків", і з коридору одразу долинув хуткий тупіт. Форбс відчинив двері, й ми побігли до кухні, але жінка обігнала нас. Вона втупилася в нас зухвалими очима, але раптом, упізнавши мене, застигла з подивом на обличчі.

"Та це ж містер Фелпс із міністерства!" — вигукнула вона.

"Ну то й що? Чого ж ви кинулися геть від нас?" — спитав мій супутник.

"Я думала, що то прийшли цінувати майно, — відповіла вона. — Ми заборгували крамареві".

"Не так уже й хитро придумано, — відповів Форбс. — У нас є підстави підозрювати вас у викраденні важливих документів з міністерства закордонних справ; ви побігли сюди, щоб заховати їх. Ви повинні поїхати з нами до Скотленд-Ярду, де вас обшукають".

Вона марно противилася й пручалася. Під'їхав кеб, і ми всі троє сіли в нього. Та спершу все-таки оглянули кухню і особливо піч, подумавши, що вона могла спалити папери. Але навіть натяку на якийсь попіл чи обгорілий клаптик там не було. Приїхавши до Скотленд-Ярду, ми передали її одній із жінок-детективів. Я чекав на її доповідь, палаючи з нетерпіння. Однак ніяких паперів вона не знайшла.

Тут уперше я зрозумів увесь жах свого становища. Досі я діяв немов у забутті. Я був такий упевнений, що договір знайдуть, що не смів навіть думати про те, які наслідки чекають мене, коли цього не станеться. Але тепер, коли все скінчилося, я задумався над своїм становищем. Воно було страшне. Ватсон скаже вам, що в школі я був нервовим, вразливим хлопчиськом. Така вже моя вдача. Я думав про свого дядька та його колег-урядовців, про ганьбу, яку я накликав на нього, на себе, на всіх, хто мав зі мною зв'язки. Може, я став жертвою якогось неймовірного випадку? Але ніяких випадковостей не повинно бути, коли на карту поставлено дипломатичні інтереси. Я зазнав поразки, ганебної, безнадійної поразки. Я не пам'ятаю, що робив потому. Напевно, зі мною була істерика. Щось ніби пригадую, як коло мене скупчилися й намагалися втішити поліцейні службовці. Один з них відвіз мене до Ватерлоо й посадив на потяг, що йшов до Вокінґа. Він, мабуть, супроводжував би мене аж до самого дому, якби дорогою нам не

трапився доктор Фер'є — лікар, що мешкав поряд з нами та їхав додому тим самим потягом. Доктор люб'язно потурбувався про мене, і саме вчасно, бо вже на станції в мене почався нервовий напад і додому я приїхав справжнісіньким божевільним.

Можете уявити собі, що було, коли після докторового дзвінка всі підхопилися з ліжок і побачили мене в такому стані. Бідолашні Енні й мати були у відчаї. Доктор Фер'є розповів їм про те, що сказав йому детектив на вокзалі, і лише хлюпнув олії у вогонь. Усім було зрозуміло, що я захворів надовго, тож Джозефа випровадили з цієї веселої кімнати й перетворили її на лікарняну палату. Тут я й пролежав, містере Холмсе, більше ніж дев'ять тижнів у маячні й гарячці. Якби не міс Гаррісон і не турботи лікаря, я й досі не міг би розмовляти з вами. Енні була біля мене вдень, а вночі чергувала доглядальниця, бо під час нервового нападу я міг скоїти все що завгодно. Поволі здоровий глузд повертався до мене, однак пам'ять прояснилася лише три дні тому. Часом мені хочеться, щоб її зовсім відібрало. Насамперед я послав телеграму містерові Форбсу, який узявся до цієї справи. Він приїхав і запевнив мене, що робить усе можливе, але на слід злочинця ще й досі не натрапив. Швейцара з дружиною обшукали якнайретельніше, проте марно. Тоді поліція почала підозрювати молодого Ґоро, що того вечора, як ви пам'ятаєте, залишився на роботі, коли всі вже пішли. Підозру могли викликати його запізнення й французьке прізвище, але я почав тоді працювати лише після того, як він пішов, а рідня його — нащадки гугенотів — за своїми вподобаннями й звичками такі самі англійці, як і ми з вами. Ні в чому звинуватити його не змогли, і справа зупинилася. Тому я й звернувся до вас, містере Холмсе, бо ви — остання моя надія. Якщо ви не врятуєте мене, на моїй честі й моєму становищі буде поставлено хрест.

Утомлений довгою розповіддю, хворий упав на подушки, а няня-наречена тим часом налила йому в склянку заспокійливих ліків. Холмс мовчки сидів, закинувши голову й заплющивши очі; сторонній людині ця мовчанка здалася б ознакою байдужості, проте я знав, що вона свідчить про напружену роботу його думки.

— Ваша розповідь була така вичерпна, — мовив він нарешті, — що в мене справді залишилося мало запитань. Хіба що одне, найважливіше. Чи розповідали ви кому-небудь, що дістали особливе доручення?

— Нікому.

— Наприклад, міс Гаррісон?

— Ні. Я не був у Вокінґу після того, як одержав це завдання.

— І ні з ким зі своїх тоді не бачилися?

— Ні з ким.

— Комусь із них відомо, де в міністерстві ваша кімната?

— О, так, там у мене бували всі.

— Звичайно, це зайве питання, якщо ви нікому не розповідали про договір.

— Нікому й нічого.

— А що ви знаєте про швейцара?

— Хіба те, що він старий вояк.

— Якого полку?

— Я чув, нібито Ґолдстримського гвардійського.

— Дякую. Я не маю сумніву, що почую про подробиці від Форбса. Їхні слідчі чудово вміють збирати факти, але не завжди вміють їх пояснювати. Яка гарна троянда!

Він пройшов повз канапу до відчиненого вікна й підняв нахилене стебло трояндового куща, милуючись найтоншими відтінками рожевого та зеленого. Ця риса його вдачі була для мене нова, бо я ніколи ще не бачив, щоб він хоч трохи цікавився природою.

— Ніде так не потрібна логіка, як у релігії, — сказав він, притулившись до віконниці. — Логік може піднести її до рівня точної науки. Мені здається, що своєю вірою в Боже провидіння ми зобов'язані квітам. Усе інше — наші сили, наші бажання, наші харчі — потрібні нам насамперед для існування. Але троянда — над усе. Її пахощі й барви прикрашають життя, а не зумовлюють його. Лише Боже провидіння може породжувати красу, отож я й кажу, що доки є квіти, ми матимемо надію.

Персі Фелпс із нареченою здивовано слухали цю Холмсову промову, і на їхніх обличчях відбилосся розчарування. Він замріявся, тримаючи в пальцях троянду. Це тривало кілька хвилин, поки голос молодшої леді не перервав його мрій.

— Чи бачите ви, як можна розгадати цю загадку, містере Холмсе? — трохи сердито спитала вона.

— Так, це справді загадка! — відповів він, повертаючись до земного життя. — Нерозумно було б заперечувати, що справа ця дуже важка й заплутана, але я обіцяю вам узятися до неї як слід і повідомляти про кожну нову подробицю.

— Чи маєте ви вже якусь думку?

— У мене їх уже сім, але я мушу, звичайно, все перевірити, перш ніж оголошу їх.

— Ви когось підозрюєте?

— Я підозрюю себе.

— У чому?

— У тому, що роблю надто поспішні висновки.

— Тоді їдьте до Лондона й перевірте свої висновки.

— Ваша порада просто чудова, міс Гаррісон, — мовив, підводячись, Холмс. — Гадаю, Ватсоне, що так буде найліпше. Не дозволяйте собі втішатися марними надіями, містере Фелпсе. Це дуже заплутана справа.

— Я буду наче в лихоманці, доки знову не побачу вас! — зітхнув дипломат.

— Гаразд, я приїду завтра тим самим потягом, хоча більш ніж імовірно, що не скажу вам нічого нового.

— Хай Бог благословить вас за вашу обіцянку приїхати! — вигукнув наш клієнт. — Я знаю, що ви це зробите, й це додає мені снаги. До речі, я одержав лист від лорда Голдгерста.

— Справді? І що він пише?

— Він висловлюється холодно, але не різко. Я гадаю, що він жаліє мене лише через мою хворобу. Він наголошує, що ця справа надзвичайно важлива, але це не позначиться на моїй кар'єрі... він, звичайно, має на увазі звільнення, — поки я не одужаю й не матиму змоги виправити це прикре становище.

— Що ж, з його боку це досить розумно і ввічливо, — зауважив Холмс.
— Ходімо, Ватсоне, нам вистачить у місті роботи на цілий день.

Містер Джозеф Гаррісон одвіз нас на станцію, і невдовзі ми вже сиділи в портсмутському потязі. Холмс глибоко замислився й не промовив ані слова, поки ми не проминули Клепхемський роз'їзд.

— Як цікаво під'їжджати до Лондона з високого місця й дивитися на будинки згори!

Я подумав, що мій друг жартує, бо тутешній краєвид був зовсім не привабливий, але він одразу ж пояснив:

— Погляньте-но на ці великі, самотні будинки, що височіють над черепичними дахами, немов цегляні острови над олив'яно-сірим морем.

— Це казенні школи?

— Маяки, друже мій! Бакени майбутнього! Коробочки з сотнями маленьких світлих насінин у кожній, з яких виросте мудріша, краща Англія майбутнього. Сподіваюся, цей Фелпс не п'є?

— Думаю, що ні.

— Я теж так думаю, але ми повинні все передбачати. Бідолаха загруз по вуха, а чи витягнемо ми його з трясовини, невідомо. А що ви думаєте про міс Гаррісон?

— Дівчина сильної вдачі.

— І до того ж непогана, коли не помиляюся. Вони з братом — єдині діти фабриканта залізних виробів, що мешкає десь у Нортумберленді. Вони з Фелпсом заручилися під час подорожі минулої зими, й вона

приїхала сюди разом з братом, щоб познайомитися з ріднею нареченого. Потім сталося це нещастя й вона залишилася доглядати коханого, а її брат Джозеф, побачивши, що тут добре живеться, залишився й собі. Як бачите, я вже встиг дещо розпитати. І сьогодні нам доведеться розпитувати всіх цілісінський день.

— Моя практика... — почав я.

— Ну, коли ви гадаєте, що ваші справи цікавіші за мої... — трохи сердито урвав мене Холмс.

— Я хотів сказати, що моя практика за два дні почекає, тим паче що цієї пори хворіють мало.

— Чудово, — сказав він, знову полагіднішавши. — Тоді візьмемося за справу разом. Передусім, гадаю, слід побачити Форбса. Він, можливо, розкаже нам усе, що треба, і тоді ми знатимемо, з якого боку слід братися до цієї справи.

— Але ж ви казали, що вже маєте з цього приводу свою думку.

— Так, навіть кілька, але лише наступні розшуки зможуть показати, чого вони варті. Найважче розкрити злочин, що не мав мети. Цей злочин не такий. Хто може мати з нього зиск? Або французький посол, або російський, або особа, що може продати документ комусь із цих послів, або, нарешті, лорд Голдгерст.

— Лорд Голдгерст?!

— Так, адже можна уявити собі державного діяча в такому становищі, коли він не шкодуватиме, що якийсь документ випадково буде знищено.

— Навіть такого славетного державного діяча, як лорд Голдгерст?

— І все-таки нам не слід відкидати й такої можливості. Сьогодні ми відвідаємо шляхетного лорда й послухаємо, що він нам скаже. До речі, розшуки вже тривають.

— Уже?

— Так, я послав зі станції Вокінґ телеграми до всіх вечірних газет у Лондоні. Це оголошення має з'явитися в кожній з них.

І він простяг мені аркуш, видертий із записника. На ньому було поспіхом написано олівцем:

"10 фунтів винагороди кожному, хто повідомить номер кеба, з якого вийшли на Чарльз-стрит, біля дверей міністерства закордонних справ, за чверть до десятої 23 травня. Звертатися за адресою: Бейкер-стрит, 221-б".

— То ви певні, що злодій приїхав кебом?

— Якщо й ні, то справі це не зашкодить. Але якщо вірити містерові Фелпсу, що ні в кімнаті, ні в коридорі схованок немає, то ця особа мала прийти знадвору. Якщо вона прийшла знадвору такого дощового вечора й не залишила жодних слідів на лінолеумі, який за кілька хвилин ретельно оглянули, то більш ніж імовірно, що вона приїхала кебом. Так, гадаю, ми можемо сміливо говорити про кеб.

— Така версія видається цілком імовірною.

— Це лише одна з версій, про які я говорив. Може, вона до чогось і приведе нас. А потім, звичайно, дзвоник — найприкметніша річ в усій цій пригоді. Чому задзеленчав дзвоник? Що це: зухвальство злодія? Чи хтось хотів перешкодити викраденню? Чи це просто випадок? Чи, може... — Він замовк і знову напружено замислився; мені, знайомому з його мінливим настроєм, здалося, що думки його раптом попливли новим річищем.

Двадцять хвилин на четверту ми вже були в місті; швиденько попоївши в буфеті, ми одразу вирушили до Скотленд-Ярду. Холмс уже надіслав Форбсові телеграму, і він чекав на нас — низенький, схожий на лиса чоловічок із рішучим, не дуже привітним обличчям. Він прийняв нас надзвичайно холодно, надто коли дізнався, в якій справі ми прийшли.

— Я вже чув про ваші методи, містере Холмсе, — ображено сказав він. — Ви користуєтесь відомостями, які надає вам поліція, легко завершуєте справу і ганьбите наших детективів.

— Навпаки, — мовив Холмс, — з останніх п'ятдесяти трьох моїх справ ім'я моє з'являлося лише в чотирьох, а решта сорок дев'ять — на рахунку поліції. Я не звинувачуватиму вас за те, що ви цього не знаєте, бо ви ще молоді й недосвідчені; але якщо ви хочете досягти успіхів на новій посаді, то вам краще працювати зі мною, а не проти мене.

— Я був би дуже щасливий, якби одержав від вас пораду, а то й дві, — сказав детектив, пом'якшавши. — Мені поки що нічим похвалитися.

— Що ви зробили?

— Ми стежили за Танджі, швейцаром. Він пішов у відставку з доброю славою, тож проти нього нічого не можна сказати. А от дружина його — то вже іншого роду штучка. Мені здається, що вона знає більше, ніж говорить.

— Чи стежили ви за нею?

— Ми приставили до неї одну з наших жінок. Місіс Танджі п'є, ми промучилися з нею два вечори, але нічого не змогли з неї витягти.

— Як я зрозумів, до неї навідувалися судові виконавці?

— Так, але їм заплатили.

— А звідки взяли гроші?

— Тут усе гаразд. Швейцар саме отримав пенсію. Ніщо не свідчить про те, що в них завелися грубі гроші.

— А як місіс Танджі пояснила, що саме вона відгукнулася на дзвінок містера Фелпса?

— Сказала, що чоловік її дуже втомився й вона хотіла йому допомогти.

— Що ж, це узгоджується з тим, що пізніше його знайшли сонним на лаві. Виходить, проти них немає ніяких доказів, хіба те, що в місіс Танджі погана слава. Чи спитали ви, чому вона так поспішала того вечора? Її поспіх привернув увагу констебля на вулиці.

— Вона затрималася більш, ніж звичайно, й хотіла швидше дістатися додому.

— Чи зауважили ви те, що ви з містером Фелпсом вийшли з міністерства через двадцять хвилин після неї і все-таки дісталися її дому раніше?

— Вона пояснює це різною швидкістю омнібуса й кеба.

— А чи сказала вона, чому, повернувшись додому, одразу побігла до кухні?

— У неї там були гроші для судових виконавців.

— Вона, бачу, має відповідь на все. А чи спитали ви її, кого вона зустріла на Чарльз-стрит, коли виходила з міністерства?

— Нікого, крім констебля.

— Так, допитали ви її ретельно. А що зробили ви ще?

— Стежили всі ці дев'ять тижнів за клерком Ґоро, але марно. Проти нього немає жодного доказу.

— Щось іще?

— Це все — ні слідів, ні доказів.

— Чи замислювались ви над тим, чому задзеленчав дзвінок?

— Правду кажучи, ніяк не доберу. Хто б той злочинець не був, але в нього залізні нерви — отак узяти й самому здійснити тривогу!

— Так, справді дивна річ. Дякую вам за все, що ви мені розповіли. Якщо я знайду цю людину, то повідомлю вас. Ходімо, Ватсоне.

— Куди тепер? — спитав я, коли ми вийшли надвір.

— Тепер ходімо й поговорімо з лордом Голдгерстом, членом кабінету міністрів і майбутнім прем'єром Англії.

Нам пощастило застати лорда Голдгерста в службовому кабінеті на Давнінг-стрит; Холмс передав свою візитну картку, і нас негайно провели до нього. Державний діяч прийняв нас із вишуканою ввічливістю, якою завжди відзначався, і запросив сісти в розкішні крісла обабіч каміна. Високий, худорлявий, з виразними рисами натхненного обличчя і рано посивілим кучерявим волоссям, він стояв перед нами на килимі, мов живий образ такої рідкісної нині справжньої шляхетності.

— Мені добре відоме ваше ім'я, містере Холмсе, — усміхнувшись, мовив він. — І я, звичайно, не вдаватиму, що не знаю про мету ваших відвідин. Лише одна пригода, що сталася в цій установі, могла привернути вашу увагу. Дозвольте спитати, в чиїх інтересах ви дієте?

— Містера Персі Фелпса, — відповів Холмс.

— О, мій нещасний небіж! Ви розумієте, що через наші родинні зв'язки мені набагато важче захистити його. Побояюсь, що ця пригода згубно позначиться на його кар'єрі.

— А якщо документ буде знайдено?

— Тоді, безперечно, все буде по-іншому.

— У мене є кілька запитань до вас, лорде Голдгерсте.

— Я залюбки надам вам будь-які відомості.

— Ви дали вказівку переписати документ у цьому кабінеті?

— Так.

— Отже, вас навряд чи могли підслухати?

— Це неможливо.

— Чи говорили ви кому-небудь про свій намір зняти копію з договору?

— Нікому.

— Ви певні?

— Цілковито.

— Але якщо ні ви, ні містер Фелпс нікому нічого не казали, і ніхто нічого не знав про цю справу, то виходить, що злодій випадково опинився в кімнаті. Він побачив документ і скористався цією щасливою нагодою.

Державний діяч усміхнувся.

— Тут я вже нічого не можу вдіяти, — сказав він.

Холмс із хвилину помовчав.

— Є ще одна дуже важлива обставина, яку я хотів би обговорити з вами, — мовив він. — Як я розумію, ви побоюєтесь найсерйозніших наслідків, якщо подробиці договору стануть комусь відомі.

Обличчям державного діяча ковзнула тінь.

— Так, наслідки будуть найсерйозніші.

— Є вже якісь ознаки цих наслідків?

— Поки що ні.

— Якби договір потрапив, скажімо, до французького чи російського міністерства закордонних справ, ви довідалися б про те?

— Мав би, — скривившись, відповів лорд Голдгерст.

— Але минуло вже десять тижнів, а поки що нічого не чути. Отже, є підстави вважати, що договір з якоїсь причини ще не потрапив до того, хто в ньому зацікавлений.

Лорд Голдгерст знизав плечима.

— Навряд чи варто припускати, містере Холмсе, що злодій украв договір, аби повісити його в рямцях на стіну.

— Може, він чекає, що йому запропонують кращу ціну.

— Якщо він чекатиме далі, то не дістане нічого. За кілька місяців цей договір ні для кого вже не буде таємницею.

— Це найважливіше, — погодився Холмс. — Звичайно, можна ще припустити, що злодій несподівано захворів...

— На нервову гарячку, наприклад? — спитав державний діяч, гостро глянувши на нього.

— Я цього не казав, — незворушно відповів Холмс. — А тепер, лорде Голдгерсте, на все добре вам, бо ми й так уже змарнували забагато вашого дорогоцінного часу.

— Бажаю вам успіхів у вашому розслідуванні, хоч би хто виявився злочинцем, — відповів лорд, і ми, вклонившись, пішли.

— Чудова людина, — мовив Холмс, коли ми опинилися на Вайтхолі. — Але й він знає, що таке життєва боротьба. Він зовсім небагатий, а доводиться робити такі витрати. Ви помітили, звичайно, що черевики його побували в шевця? Проте я більш не стану, Ватсоне, відволікати вас від ваших обов'язків. Сьогодні мені більше нема чого робити, хіба піти й дізнатися, хто відгукнувся на моє оголошення про кеб. Буду вам вельми вдячний, якщо завтра ви поїдете зі мною до Вокінґа тим самим потягом, що й сьогодні.

* * *

Ми зустрілися вранці, як і домовились, і вирушили разом до Вокінґа. Холмс сказав, що відповідей на оголошення не було, і в тій справі нічого нового не з'ясувалося. Коли він це говорив, обличчя його стало зовсім байдужим, мов у індіанця, і я не розумів, задоволений він станом розсліду чи ні. Потім він, пам'ятаю, завів розмову про систему вимірів Бертільйона й захоплено відгукувався про цього французького вченого.

Нашого клієнта ще й досі доглядала його вірна няня, але схоже було, що йому вже набагато краще. Коли ми увійшли, він легко підвівся з канапи й привітав нас.

— Що нового? — нетерпляче спитав він.

— Поки що нічого, як я й сподівався, — відповів Холмс. — Я зустрівся з Форбсом, бачив вашого дядька й почав розшук одразу в двох напрямках, які, можливо, до чого-небудь і приведуть.

— То ви ще не охололи до цієї справи?

— Аж ніяк.

— Хай Бог благословить вас за ці слова! — вигукнула міс Гаррісон. — Якщо ми будемо мужні й терплячі, правда неодмінно відкриється.

— А в нас новин більше, ніж у вас, — мовив Фелпс, знову сідаючи на канапу.

— Я цього й сподівався.

— Так, уночі тут сталася одна пригода і, здається, вельми серйозна. — Сказавши це, він помітно спохмурнів, і в очах його промайнув страх. — Знаєте, — провадив він далі, — я вже починаю підозрювати, що став мимовільною жертвою якоїсь жахливої змови і небезпека чигає не лише на мою честь, а й на моє життя.

— Отакої! — вигукнув Холмс.

— Це справді видається неймовірним, бо в мене, як я думав раніше, немає жодного ворога в світі. Але минулої ночі я переконався, що це не так.

— Розкажіть, будь ласка.

— До вашого відома, минулої ночі я вперше спав без доглядальниці. Мені стало настільки краще, що я вирішив обійтися без неї. В кімнаті горів нічник. Годині десь о другій я вже задрімав, коли раптом почув тихий шум. Здавалося, ніби десь шарудить миша. Я так і подумав, аж тут шум став гучнішим, і з боку вікна долинув різкий металевий скрегіт. Я аж присів на канапі. Мені одразу стало зрозуміло, що то таке. Тихий шум спричиняло знаряддя, яке хтось намагався встромити в щілину між стулками вікна, а скрегіт — засувка.

Потім хвилин із десять нічого не було чути, немовби та особа хотіла переконатись, чи не розбудив мене цей шум. Тоді я почув тихе рипіння й вікно поволі почало відчинятися. Я не витримав, бо нерви в мене тепер не ті, що раніше. Я зіскочив з канапи й повідчиняв віконниці. Під вікном навпочіпки сидів якийсь чоловік. Я ледве встиг розгледіти його, бо він миттю зник. Він був закутаний у плащ, який затуляв нижню частину обличчя. Я добре помітив лише одне: в руці він мав якусь зброю. Мені здалося, що то довгий ніж. Я виразно бачив, як зблиснуло лезо, коли той чоловік кинувся навтікача.

— Дуже цікаво, — мовив Холмс. — Що ж ви зробили далі?

— Якби я був здоровіший, то кинувся б за ним крізь відчинене вікно. Але я міг лише подзвонити і побудив усіх. Це забрало трохи часу, адже дзвоник чути на кухні, а слуги сплять нагорі. На мій крик зійшов униз Джозеф і розбудив інших. У квітнику під вікном Джозеф із конюхом знайшли сліди, але земля була така суха, що далі, в траві, вони зовсім

загубилися. Лише на дерев'яному паркані, що відгороджує садок від дороги, залишався один слід — хтось перелазив через паркан і зламав штахетину. Я поки що нічого не говорив тутешній поліції, бо спершу хотів би почути вашу думку.

Розповідь нашого клієнта справила на Шерлока Холмса надзвичайне враження. Він підхопився зі стільця й швидко заходив кімнатою, страшенно схвилюваний.

— Біда біду кличе, — усміхнувшись, мовив Фелпс, хоча видно було, що ця подія його приголомшила.

— В усякому разі, до вас, — сказав Холмс. — Може, погуляємо коло будинку?

— Так, мені не завадило б трохи погрітися на сонечку. Джозеф теж піде.

— І я, — мовила міс Гаррісон.

— Мабуть, не варто, — хитнув головою Холмс. — Сидіть краще в цій кімнаті й нікуди не виходьте.

Дівчина невдоволено сіла. Брат її, однак, пішов з нами. Вчотирьох ми обійшли моріжок і наблизилися до вікна кімнати молодого дипломата. Тут у квітнику на землі, як він і розповідав, видніли сліди, але їх було безнадійно затоптано. Холмс схилився над ними, тут-таки випростався і знизав плечима.

— Не думаю, що тут багато можна побачити, — сказав він. — Ходімо краще круг будинку й подивімося, чому грабіжник обрав саме цю кімнату. Як на мене, великі вікна вітальні чи їдальні мали видатися йому привабливішими.

— Їх краще видно з дороги, — припустив містер Джозеф Гаррісон.

— Так, звичайно. Він міг іще спробувати зламати ці двері. Куди вони ведуть?

— Це двері для крамарів. На ніч їх замикають.

— А чи траплялися такі пригоди раніше?

— Ніколи, — мовив наш клієнт.

— У вас є срібний посуд або якісь інші речі, що могли б привабити грабіжника?

— Ні, нічого коштовного.

Засунувши руки в кишені, Холмс із незвично безжурним виглядом завернув за ріг.

— До речі, — обернувся він до Джозефа Гаррісона, — ви, здається, знайшли місце, де злодій поламав паркан. Ходімо туди, поглянемо!

Огрядний молодик провів нас до паркану, де верхівку однієї дошки було зламано. Невеликий шматок дерева стирчав донизу. Холмс зовсім одламав його і з сумнівом оглянув.

— То ви гадаєте, що це зробили минулої ночі? Судячи з усього, паркан перелазили вже давно.

— Може, й так.

— І по той бік нема жодних слідів. Ні, тут нам, думаю, нема чого робити. Ходімо назад до спальні й поміркуймо.

Персі Фелпс ішов дуже повільно, спираючись на руку свого майбутнього шваґра. Холмс швидко перетнув моріжок, і ми з ним опинилися біля відчиненого вікна, значно випередивши інших.

— Міс Гаррісон, — якнайсерйозніше промовив Холмс. — Раджу вам залишатися тут увесь день. Ні в якому разі не виходьте звідси. Це вкрай важливо.

— Гаразд, якщо ви так хочете, містере Холмсе... — здивовано відповіла дівчина.

— Коли підете спати, замкніть цю кімнату й візьміть ключ із собою. Обіцяєте?

— А Персі?

— Він поїде з нами до Лондона.

— А я залишуся тут?

— Заради його блага. Цим ви прислужитеся йому. Пообіцяйте мені! Гаразд?

Тільки-но вона встигла кивнути, як увійшли її наречений з братом.

— Чого сумуєш, Енні? — спитав її брат. — Ходімо на сонечко!

— Ні, дякую, Джозефе. Мені трохи болить голова, а в цій кімнаті так прохолодно й тихо.

— Що ви робитимете далі, містере Холмсе? — спитав наш клієнт.

— Бачте, розслідуючи цю невелику справу, ми не повинні забувати про нашу головну мету. Ви дуже допомогли б мені, якби поїхали з нами до Лондона.

— Зараз?

— Якомога скоріш. Скажімо, через годину.

— Я почуваю себе досить добре, але чи буде там із мене якась користь?

— Якнайбільша.

— Ви, мабуть, захочете, щоб я там заночував?

— Саме це я й хотів вам запропонувати.

— Виходить, якщо мій нічний приятель ще раз захоче відвідати мене, то побачить, що пташки в клітці немає. Ми всі у ваших руках, містере Холмсе, й ви повинні лише наказати нам, що і як робити. Може, ви хочете, щоб Джозеф теж поїхав з нами й наглядав за мною?

— Ні. Мій друг Ватсон, як ви знаєте, — лікар. Він сам подбає про вас. Якщо дозволите, ми попоїмо і втрюх вирушимо до міста.

Так ми й зробили, а міс Гаррісон під якимось приводом залишилася в спальні, як вони й домовилися з Холмсом. Що мав на меті мій друг, я не розумів, хіба, може, він хотів розлучити навіщось дівчину з Фелпсом, який явно пожвавішав від припливу здоров'я й змоги стати нам у пригоді і сидів з нами за обідом у їдальні. Але Холмс мав у запасі ще одну несподіванку: відпровадивши нас на станцію й посадивши у вагон, він спокійно оголосив, що не має наміру їхати з Вокінґа.

— Є ще одна чи дві дрібнички, які потребують прояснення, — сказав він. — А ваша відсутність, містере Фелпсе, буде мені якраз на руку. Ватсоне, я буду вам дуже вдячний, якщо ви, приїхавши до Лондона, одразу вирушите з нашим другом на Бейкер-стрит і чекатимете там на мене. На щастя, ви давні шкільні товариші, тож вам буде про що поговорити. Нехай містер Фелпс ночує у моїй спальні, а я приїду до сніданку — потяг прибуває на Ватерлоо о восьмій.

— А як же наші лондонські розшуки? — понуро спитав Фелпс.

— До них ми візьмемося завтра. Мені здається, що зараз я потрібен саме тут.

— Скажіть у Брайарбре, що я сподіваюся повернутися завтра ввечері!
— вигукнув Фелпс, коли потяг уже рушив.

— Я навряд чи повернуся до Брайарбре, — відповів Холмс і помахав рукою вслід потягові, що мчав нас до Лондона.

По дорозі ми з Фелпсом довго розмовляли про цей несподіваний Холмсів хід, але так і не змогли зрозуміти його причини.

— Напевно, він хоче знайти якийсь ключ до з'ясування нічної пригоди. Щодо мене, то я не вірю, що це був звичайнісінький злодій.

— А хто, по-вашому?

— Можете вважати, що це вина моїх хворих нервів, але схоже на те, що навколо мене снується якась тонка політична інтрига, що змовники з якоїсь причини заміряються на моє життя. Може, це звучить надто пихато й безглуздо, але погляньте на факти! Навіщо було злодієві лізти у вікно спальні, де нема чого красти, і навіщо йому такий довгий ніж?

— А ви певні, що то була не відмичка?

— О ні, то був ніж. Я виразно бачив, як блищало його лезо.

— Але хто ж урешті-решт може мати вас за ворога?

— У тім-то й річ.

— Ну, якщо Холмс думає так само, то зрозуміло, чому він залишився, хіба ні? Якщо ваш здогад правильний, то він цієї ночі спробує спіймати людину, яка замірялася на вас, а це значно полегшить пошуки морського договору. Це ж бо дурниця — вважати, ніби у вас є два вороги, один з яких краде у вас документ, а інший заміряється на ваше життя.

— Але ж Холмс сказав, що не повертатиметься до Брайарбре.

— Я знаю його не перший день, — мовив я, — і ніколи не бачив, щоб він робив щось без вагомої на те підстави.

Після того наша бесіда перейшла на інше. Але для мене цей день справді виявився важким. Фелпс іще не зовсім одужав після тривалої хвороби, а нещастя зробило його дратівливим та нервовим. Марно я намагався розважити його розповідями про Афганістан, про Індію, розмовами про всілякі світські новини, щоб розвіяти його невеселий настрій. Він щомиті повертався до свого пропалого договору, міркуючи, що тепер робитиме Холмс, до чого вдасться лорд Голдгерст, що нового ми довідалися вранці. Надвечір він так себе змучив, що на нього боляче було дивитися.

— Ви справді вірите в Холмса? — питав він.

— Я на власні очі бачив, як він розплутував найскладніші речі.

— Але такої темної справи в нього ще не було?

— Ну що ви, він розплутував і набагато складніші справи.

— Однак вони не зачіпали державних інтересів?

— Оцього я вже не знаю. Але мені достеменно відомо, що до нього зверталися в найважливіших справах три королівські родини Європи.

— Ви добре його знаєте, Ватсоне. Та для мене він — незбагненна натура, і я уявлення не маю, як він це зробить. Ви справді думаєте, що на нього варто покластись? Ви певні, що він доможеться успіху?

— Він мені нічого не сказав.

— Це недобрий знак.

— Навпаки. Я давно помітив, що коли він губить слід, то звичайно каже про це. А коли він виходить на слід, але не зовсім певен, що слід цей — надійний, він стає на диво стриманим. Ну, годі вже, дорогий мій друже, нервами тут справі не зарадити; ідіть-но краще спати — вранці буде видніше.

Нарешті мені пощастило вмовити свого товариша лягти спати, але чи спав він тієї ночі, я не знаю, — такий він був схвильований. Його настрій передався і мені, і я півночі крутився в ліжку, міркуючи про цю дивовижну справу й придумуючи сотні пояснень, одне неймовірніше від одного. Навіщо Холмс залишивсь у Вокінґу? Навіщо він попросив міс Гаррісон не виходити з кімнати хворого цілий день? Чому він так намагався приховати від мешканців Брайарбре, що зостанеться десь поблизу? Я сушив собі голову, силкуючись якось пояснити всі ці речі, аж поки не заснув.

Була сьома година, коли я прокинувся. Я негайно пішов до Фелпсової кімнати; бідолаха зовсім спав з лиця і виглядав утомленим після безсонної ночі. Передусім він спитав мене, чи не приїхав ще Холмс.

— Він буде, коли обіцяв, — сказав я, — ані хвилиною раніше чи пізніше.

І я не помилився, бо відразу по восьмій біля дверей зупинився кеб, і з нього вийшов наш друг. Стоячи біля вікна, ми бачили, що ліва рука його перев'язана, а обличчя дуже похмуре й бліде. Він увійшов до будинку, але нагору піднявся не скоро.

— Він схожий на людину, що зазнала поразки, — мовив Фелпс.

Я мусив визнати, що він має рацію.

— Урешті-решт, — сказав я, — ключ до цієї справи, можливо, слід шукати тут, у місті.

Фелпс застогнав.

— Я не знаю, що він привіз, — мовив він, — але я з таким нетерпінням чекав його повернення. Проте вчора рука його не була перев'язана! Що сталося?

— Ви не поранені, Холмсе? — спитав я, коли мій друг увійшов до кімнати.

— Та! Невелика подряпина через власну необачність, — відповів він, привітно вклонившись. — Правду кажучи, містере Фелпсе, такої темної справи, як ваша, в мене ще ніколи не було.

— Я боявся, що ви так її й не розплутаєте.

— Так, вона справді прецікава.

— Судячи з вашої забинтованої руки, ви попали в справжню халепу, — мовив я. — Розкажіть нам, що сталося!

— Після сніданку, любий Ватсоне. Не забувайте, що я відміряв добрих тридцять миль і нагуляв на свіжому сурреїському повітрі добрячий апетит. Ніхто, напевно, не відгукнувся на моє оголошення про кеб? Що ж, гаразд, такого не буває, щоб щастило кілька разів поспіль.

Стіл було вже накрито, і тільки-но я зібрався подзвонити, як місіс Хадсон увійшла з чаєм та кавою. Ще через кілька хвилин вона принесла три прибори, і ми посідали до столу — зголоднілий Холмс, зовсім пригнічений Фелпс і я, сповнений цікавості.

— Місіс Хадсон на висоті становища, — мовив Холмс, відкриваючи таріль зі смаженою куркою. — Смаки її не дуже вишукані, але для шотландки сніданок цілком пристойний. Що у вас там, Ватсоне?

— Яєчня з шинкою, — відповів я.

— Чудово! Що вам покласти, містере Фелпсе, — курку, яєчню? Чи, може, ви самі виберете?

— Дякую, я нічого не можу їсти, — відказав Фелпс.

— Та годі-бо! Скуштуйте ось цієї страви.

— Дякую, я справді не хочу.

— Що ж, — мовив Холмс, пустотливо підморгнувши, — тоді зробіть ласку й допоможіть мені.

Фелпс підняв кришку, скрикнув і зблід, мов таріль, у яку він утупивсь очима. На ній лежав маленький сувій сірувато-блакитного паперу. Він

схопив його, жадібно пробіг очима й шалено заскакав по кімнаті з радісними вигуками, притискаючи папір до грудей. Раптом, знесилений таким бурхливим виявом почуттів, він упав назад у крісло, і ми, побоюючись, що він знепритомніє, змусили його випити бренді.

— Годі! Годі! — заспокійливо говорив Холмс, поплескуючи його по плечу. — З мого боку, звичайно, не личило б так приголомшувати вас, але Ватсон скаже вам, що я ніколи не можу утриматись від театральних жестів.

Фелпс схопив його руку й поцілував її.

— Хай благословить вас Бог! — вигукнув він. — Ви врятували мою честь!

— Ну, мою честь так само було поставлено на карту, — мовив Холмс. — Будьте певні, що мені так само прикро не розкрити цього злочину, як вам не впоратися з дипломатичним дорученням.

Фелпс заховав дорогоцінний документ у внутрішню кишеню свого сурдута.

— Я більш не перериватиму вашого сніданку, але палаю нетерпінням довідатися: як ви роздобули цей документ?

Шерлок Холмс випив чашку кави і взявся до яєчні з шинкою. Потім підвівся, запалив люльку і зручно вмовився у кріслі.

— Я розповідатиму про все так, як воно було, — сказав він. — Провівши вас до станції, я здійснив чудову прогулянку чарівним куточком Суррею до гарненького села під назвою Риплі, де випив у заїзді чаю, про всяк випадок наповнив флягу й прихопив з собою згорток із бутербродами. Там я залишався до вечора, а потім знову вирушив до Вокінґа і вже в сутінках опинився на дорозі до Брайарбре. Зачекавши,

поки дорога спорожніє, — як на мене, там майже ніколи не буває перехожих, — я переліз через паркан у садок.

— Але ж хвіртку було відчинено! — вигукнув Фелпс.

— Так, і все ж я інколи люблю бути оригінальним. Я вибрав місце, де ростуть три ялини, і переліз, ховаючись за ними, через паркан непомітно для мешканців будинку. Потім поповз між кущами — про що свідчить жалюгідний стан моїх штанів — до рододендронових заростей, що якраз навпроти вікон вашої спальні. Там я присів навпочіпки і став чекати, що буде далі.

Порт'єру в кімнаті не було засунено, тож я бачив, як міс Гаррісон сиділа за столом і читала. Було чверть на одинадцятку, коли вона згорнула книжку, зачинила віконниці й пішла. Я чув, як вона грюкнула дверима, а потім крутнула ключ у замку.

— Ключ? — здивувався Фелпс.

— Так, я наказав міс Гаррісон замкнути вхідні двері і взяти ключ із собою, коли вона піде спати. Вона виконала всі мої накази, й зрозуміло, що без її допомоги цей папір не лежав би зараз у вашій кишені. Вона пішла, світло погасло, а я й далі сидів під рододендроновим кущем.

Ніч була чудова, але сидіти в засідці було досить-таки втомливо. Звичайно, тут щось було від хвилювання мисливця, що лежить біля струмка й чатує на дичину. Чекати мені довелося довго — так само, Ватсоне, як у тій кімнаті смерті, коли ми з вами розплутували загадку "строкатої бинди". Дзиґарі на церкві у Вокінґу вибивали кожну чверть години, і мені частенько здавалося, що вони зупинилися. Аж нарешті, близько другої години, я раптом почув, як хтось тихенько відсунув засувку і крутнув у замку ключем. За мить двері для слуг відчинились і на порозі, в місячному світлі, з'явився містер Джозеф Гаррісон.

— Джозеф! — вигукнув Фелпс.

— Він був без капелюха, але в чорному плащі, яким миттю міг затулити своє обличчя, коли раптом хтось здійсме тривогу. Він пішов навшпиньки вздовж стіни і, діставшись вікна, просунув у щілину лезо ножа та підважив засувку. Потім він устроїв його між віконницями, скинув заціпку й відчинив їх.

Із-за куща я дуже добре бачив, що коїться всередині кімнати, бачив кожен його рух. Він запалив дві свічки, що стояли на каміні, підійшов до дверей і відгорнув ріжок килима. Потім нахилився й підняв квадратну дошку, якою закривають доступ до стику газових труб: там від головної труби відгалужується інша, що подає газ униз, до кухні. Із схованки він дістав маленький сувій паперу, поклав на місце дошку, накрив її килимом, задув свічки і скочив з підвіконня просто мені в руки, бо я вже чекав на нього біля вікна.

Я не уявляв собі, що містер Джозеф може виявитись таким лютим. Він кинувся на мене з ножом, і мені довелося двічі збити його з ніг і порізатися, перш ніж я взяв над ним гору. Хоч він і дивився на мене убивчим поглядом єдиного ока, яке ще міг розплющити після нашої сутички, але все-таки послунався мене й віддав документ. Забравши його, я відпустив Джозефа, але вранці надіслав Форбсові телеграму про всі подробиці минулої ночі. Якщо він досить меткий, щоб замкнути цю пташку в клітці, то добре. Але якщо він побачить гніздечко порожнім, — а я підозрюю, що саме так і буде, — то для уряду це навіть краще. Я певен, що ані лорд Голдгерст, ані містер Персі Фелпс нізащо не хотіли б доводити цієї справи до суду.

— Боже мій! — видихнув наш клієнт. — Скажіть мені, невже вкрадені папери впродовж усіх цих довгих десятих тижнів моєї хвороби були в одній кімнаті зі мною?

— Саме так і було.

— А Джозеф! Джозеф — який негідник!

— Гм! Боюся, що Джозеф — особа складніша й небезпечніша, ніж можна судити з його зовнішності. З того, що він сказав мені вночі, я зрозумів: він сильно заплутався у біржовій грі і був готовий на все, аби поліпшити свої справи. Себелюбець аж до кісток, він, коли трапилася нагода, не пожалів ні сестриноного щастя, ні вашої репутації.

Персі Фелпс знітився у своєму кріслі.

— Голова йде обертом, — мовив він. — Ваші слова мене спантеличили.

— Найважчим у цій справі було те, — повчально зауважив Холмс, — що в ній нагромадилося забагато доказів. Важливі докази поховано під купою другорядних. З усіх фактів слід було відібрати лише суттєві й відтворити на їхньому ґрунті справжню картину подій. Я почав підозрювати Джозефа ще тоді, як ви сказали, що він того вечора збирався їхати з вами додому, а отже, він міг, знаючи розташування кімнат у будинку міністерства закордонних справ, зайти дорогою до вас. Коли я почув, що хтось палає бажанням вдертися до вашої спальні, в якій сховати що-небудь міг лише Джозеф, — ви самі розповідали нам, що його випровадили з неї тоді, як ви повернулися разом з лікарем, — мої підозри змінилися впевненістю, надто коли я довідався про спробу першої ж ночі залізти до спальні, де ви спали без доглядальниці; це означало, що непроханому гостеві добре знайомий цей будинок.

— Який я був сліпий!

— Поміркувавши, я вирішив, що сталося це так. Джозеф Гаррісон зайшов до міністерства з боку Чарльз-стрит і, знаючи дорогу, попрямував до вашої кімнати за мить після того, як ви її залишили. Не заставши там нікого, він швиденько подзвонив, і тут йому трапили на очі папери на столі. Досить було єдиного погляду, щоб зрозуміти, що випадок дає йому

в руки документ величезної державної ваги. Як ви пам'ятаєте, минуло кілька хвилин, перш ніж сонний швейцар звернув увагу на дзвоник, і цього було досить, щоб злодій устиг сховатися.

Джозеф Гаррісон поїхав до Вокінґа першим потягом і, оглянувши свою здобич та переконавшись, що вона справді надзвичайно цінна, сховав її, як він думав, у дуже надійне місце; він мав намір за день чи два дістати її звідти й однести до французького посольства чи ще кудись, де йому дали б добру ціну. Проте справа обернулася несподіваним чином. Без усякого попередження його випровадили з кімнати, і з того часу в ній завжди перебували щонайменше двоє, що заважало йому забрати свій скарб. Таке становище, очевидно, страшенно дратувало його. Аж нарешті трапилася нагода. Він спробував залізти туди, однак ваше безсоння зруйнувало всі його наміри. Ви, певно, пам'ятаєте, що не пили того вечора своїх заспокійливих ліків.

— Пам'ятаю.

— Гадаю, що він ужив заходів, щоб ліки подіяли краще, і цілком покладався на ваш глибокий сон. Я зрозумів, що він повторить цю спробу, тільки-но буде змога зробити це без ризику. Ваш від'їзд дав йому таку можливість. Щоб він нас не випередив, я цілий день тримав у кімнаті міс Гаррісон. Потім, підкинувши йому думку, що перешкод немає, я сів під кущем, щоб вартувати вікно, — про це я вже розповідав вам. Тоді я вже знав, що документ напевно сховано в кімнаті, але не мав ніякого бажання оддирати, шукаючи його, всі дошки з підлоги. Я дозволив йому взяти папір зі схованки й таким чином урятував себе від великого клопоту. Вам ще щось тут незрозуміло?

— Чому він першого разу поліз у вікно, — спитав я, — коли можна було увійти через двері?

— До дверей йому треба було йти повз сім спалень. Пройти травником було набагато легше. Щось іще?

— Але ж ви не думаєте, — спитав Фелпс, — що він намірявся вбити мене? Ніж був потрібен йому лише як знаряддя.

— Може, й так, — відповів Холмс, знизавши плечима. — Можу сказати лише одне: містер Гаррісон — це той джентльмен, милості від якого я ніколи не сподівався б.

Остання справа Холмса

Згнітивши серце, я беруся за перо, щоб написати ці останні рядки своїх спогадів про надзвичайні таланти мого друга Шерлока Холмса. Недоладно і — як здається мені — не завжди доречно намагався я переповісти свої дивовижні пригоди в його товаристві, — якщо почати з того випадку, який уперше звів нас і який я назвав "Етюд у багряних тонах", і аж до пригоди з "Морським договором", коли втручання мого друга запобігло серйозним міжнародним ускладненням. На цьому я й хотів зупинитися й нічого не говорити про подію, яка залишила таку порожнечу в моєму житті, що навіть проміжок у два роки навряд чи здатен її заповнити. До пера мене змусили взятися нещодавні листи полковника Джеймса Моріарті, де він захищає пам'ять свого брата; тож тепер я зобов'язаний відкрити людям очі на те, що тоді сталося. Адже тільки я один знаю про те цілковиту правду і радію, що настав час, коли вже нема причин її приховувати. Як мені відомо, до преси потрапили лише три повідомлення: допис у "Журналь де Женев" від 6 травня 1891 року, телеграма агентства Рейтер в англійських газетах від 7 травня і, нарешті, нещодавні листи, про які я вже згадував. Перші два повідомлення надзвичайно короткі, а листи, як я зараз доведу, зовсім спотворюють факти. Отже, мені випадає вперше розповісти про те, що насправді сталося між професором Моріарті й містером Шерлоком Холмсом.

Читач, напевно, пам'ятає, що після мого одруження, коли я взявся до приватної практики, якнайтісніша дружба, що пов'язувала нас із Холмсом, зазнала деяких змін. Він і далі вряди-годи навідувався до мене, коли йому в розслідді потрібен був товариш, але траплялося це все рідше

й рідше. Отож 1890 року сталося лише три випадки, про які я зберіг хоч якісь записи. Взимку й на початку весни 1891 року я читав у газетах, що його запросив у надзвичайно важливій справі французький уряд; а з двох листів, які я одержав від Холмса з Нарбонна й Німа, я зрозумів, що він залишатиметься у Франції ще досить довго. Тому я був дещо здивований, коли ввечері 24 квітня побачив, як він зайшов до мого кабінету. Мені впало в око, що Холмс був худіший і блідіший, ніж звичайно.

— Так, я до краю виснажив свої сили, — сказав він, відповідаючи радше на мій погляд, ніж на слова. — Останнім часом мені велося не дуже легко. Ви не проти, якщо я зачиню віконниці?

Кімнату освітлювала лише лампа на столі, при світлі якої я зазвичай читав. Холмс обережно пройшов уздовж стін, зачиняючи віконниці й старанно беручи їх на защіпки.

— Ви чогось боїтеся? — спитав я.

— Так, боюся.

— А чого ж саме?

— Духової рушниці.

— Любий мій Холмсе, що ви хочете цим сказати?

— Гадаю, ви добре мене знаєте, Ватсоне, щоб зрозуміти, що я не схожий на боягуза. Але не зважати на явну небезпеку, що чатує на тебе, — це радше дурість, аніж хоробрість. Чи можна попросити у вас сірник? — Він запалив цигарку, й тютюновий дим, здавалось, трохи заспокоїв його.

— Мушу вибачитись перед вами за те, що завітав так пізно, — мовив він, — і, крім того, попросити дозволу зробити ще одну безцеремонну річ — залишити ваш будинок, перелізши через мур у садку.

— Але що ж це все означає? — спитав я.

Він простяг руку, і я побачив у світлі лампи, що два його пальці поранені й закривавлені.

— Як бачите, це не така вже й дурниця, — сказав він, усміхнувшись.
— Так можна втратити й цілу руку. Чи місіс Ватсон удома?

— Ні. Вона поїхала в гості.

— Он як! То ви один?

— Сам-один.

— Тоді мені легше буде запропонувати вам поїхати зі мною на тиждень на континент.

— Куди саме?

— Куди хочете. Мені все одно.

Усе це видалося мені надто дивним. Холмс не мав звички байдикувати, і щось у його блідому, змороженому обличчі говорило мені, що нерви мого друга напружені до краю. Він помітив запитання в моїх очах і, спершися ліктями об коліна й стиснувши кінчики пальців, почав пояснювати мені становище.

— Ви, мабуть, ніколи не чули про професора Моріарті? — спитав він.

— Ніколи.

— Геніально й незбагненно! — вигукнув він. — Цей чоловік тримає в своїх руках увесь Лондон, і ніхто про нього не чув. Це робить його недосяжним у злочинному світі. Кажу вам, Ватсоне, з усією серйозністю, що якби мені вдалося здолати цього чоловіка, якби я зміг визволити від нього суспільство, я вважав би, що кар'єра моя закінчилась, і був би готовий перейти до спокійнішого способу життя. Між нами кажучи, завдяки двом останнім справам, які дозволили мені прислужитися скандинавській королівській родині і Французькій республіці, я дістав змогу жити тихо, за своїми звичками, зосередивши всю увагу на хімічних дослідях. Але я ще не можу відпочивати, Ватсоне. Я ще не можу спокійненько сидіти в кріслі, поки така людина, як професор Моріарті, вільно походить лондонськими вулицями.

— То що ж він скоїв?

— Його біографія незвичайна. Він походить із знатного роду, здобув чудову освіту, від природи наділений дивовижними математичними здібностями. У двадцять один рік написав трактат про біном, що завоював європейську славу. Після того він одержав математичну кафедру в одному з наших невеликих університетів, і на нього, судячи з усього, чекало блискуче майбутнє. Але в Моріарті спадковий потяг до жорстокості. В його жилах тече кров злочинця, й цей потяг стає ще непереборніший і небезпечніший завдяки його надзвичайному розумові. Недобрі чутки про нього ходили ще в університеті, і врешті він змушений був залишити кафедру й перебратися до Лондона, де став готувати молодих людей до іспиту на офіцерський чин. Це те, що знає про нього світ, а тепер я розповім вам, про що довідався сам.

Як відомо, Ватсоне, ніхто не знається на злочинному світі Лондона краще за мене. Кілька років тому я став відчувати якусь силу — могутню силу, що чинить наперекір законові й прикриває лиходія своїм щитом. Знову й знову в будь-яких випадках — чи то фальшування, чи пограбування, чи вбивство — я відчував цю силу й знаходив її сліди в

багатьох нерозкритих злочинах. Кілька років я намагався проникнути крізь завісу, що ховала цю силу, і врешті настав час, коли я знайшов кінець нитки й почав її розплутувати, аж поки вона не привела мене, після тисячі хитромудрих сплетінь, до колишнього професора Моріарті, славетного математика.

Він — Наполеон злочинного світу, Ватсоне. Він задумує половину всіх лиходійств і майже всі нерозкриті злочини в цьому великому місті. Він геній, філософ, людина, що мислить абстрактно. Він сидить нерухомо, як павук у павутинні, але павутиння це має тисячу ниток, і він найкраще відчуває, як тремтить кожна з них. Сам він діє рідко. Він лише задумує план. Але агенти його численні й добре вишколені. Якщо кому-небудь знадобиться скоїти злочин — викрасти папір, пограбувати будинок, знищити людину, варто лише сказати про це професорові, й справу буде добре сплановано й виконано. Агента можуть спіймати. В таких випадках щоразу знаходяться гроші, щоб узяти його на поруки чи найняти захисника. Але найголовнішого керівника, який послав цього агента, ніколи не буде спіймано — він поза підозрою. Такою є злочинна спілка, яку я відкрив, Ватсоне, і всі свої сили я віддав на те, щоб викрити й знищити її.

Професор так щільно оточений охоронцями й так хитро замаскований, що попри всі мої спроби роздобути докази, достатні для судового вироку, неможливо. Ви знаєте мої здібності, любий мій Ватсоне, і все-таки за три місяці я мусив був визнати, що нарешті зустрів розумного супротивника. Мій страх перед його злочинами поступився перед захопленням його майстерністю. Але врешті-решт він зробив помилку — маленьку, малесеньку помилочку, хоча йому не слід було робити і її, бо я надто пильно стежив за ним. Звичайно, я скористався нею, взяв її за вихідну точку й почав плести навколо нього свою сіть. Зараз вона майже готова, й через три дні — тобто наступного понеділка — справу буде закінчено: професор з головними членами своєї банди опиниться в руках поліції. А потім розпочнеться найбільший судовий процес століття, розкриється більш ніж сорок таємних злочинів і на всіх

лиходіїв чекатиме шибениця; та якщо ми зробимо це невчасно, вони в останню мить вислизнуть із наших рук.

Якби я міг діяти так, щоб професор Моріарті про це не знав, усе було б гаразд. Але він занадто підступний. Він бачив кожен мій крок, коли я обснував круг нього свої тенета. Знову й знову намагався він вирватися з них, але я щоразу перепиняв йому шлях. Кажу вам, друже мій: якби докладний опис цієї мовчазної боротьби з'явився друком, він зайняв би своє місце серед найблискупіших, найзахопливіших книг з історії розкриття злочинів. Ніколи ще я не сягав такої висоти й ніколи ще не терпів так від супротивника. Сьогодні вранці я зробив останні кроки, й мені потрібні були ще тільки три дні, щоб завершити справу. Я сидів у своїй кімнаті, міркуючи над цим, коли двері відчинилися й переді мною постав професор Моріарті.

Нерви в мене міцні, Ватсоне, але мушу признатися, що я здригнувся, коли побачив на своєму порозі людину, яка заповонила всі мої думки. Його зовнішність я добре знав і раніше. Він довготелесий і худорлявий, лоб випуклий, білий, очі глибоко запалі. Обличчя чисто поголене, бліде, сухорляве, — в його рисах ще дещо залишилося від професора. Плечі похилі, — мабуть, через постійне сидіння за столом, — а голова виступає вперед і хитається туди-сюди, мов у змії. Він з величезною цікавістю вступився у мене своїми колючими очима.

"У вас не таке широке чоло, як я сподівався, — мовив він нарешті. — Погана це звичка — носити заряджений револьвер у кишені свого халата".

Справді, коли він увійшов, я вмить збагнув, яка велика небезпека мені загрожує. Адже єдино можливим порятунком для нього було змусити мій язик замовкнути назавжди. Тому я негайно дістав з шухляди револьвер, поклав його в кишеню й намацував крізь сукно. Після цього його зауваження я витяг револьвер з кишені і, звівши курок, поклав на стіл. Моріарті все ще посміхавсь і мруживсь, але щось в його очах змушувало мене радіти, що під рукою є зброя.

"Ви, очевидно, не знаєте мене", — сказав він.

"Навпаки, — відповів я, — мені здається, вам неважко було помітити, що я вас знаю. Сідайте, будь ласка. Якщо ви хочете щось мені сказати, я можу приділити вам п'ять хвилин".

"Усе, що я мав вам сказати, ви вже вгадали", — мовив він.

"Тоді ви, напевно, вгадали вже й мою відповідь", — відказав я.

"Ви певні?"

"Цілком".

Він сунув руку в кишеню, і я схопив зі столу револьвер. Проте він дістав лише записник із надряпаними в ньому якимись числами.

"Ви стали мені на дорозі четвертого січня, — сказав він. — Двадцять третього ви знов потурбували мене; в середині лютого ви вже серйозно стривожили мене; в кінці березня ви цілковито зруйнували мої наміри, а зараз, наприкінці квітня, я через ваше постійне стеження опинився в такому становищі, що справді ризикую втратити свободу. Надалі так тривати не може".

"Що ж ви пропонуєте?" — спитав я.

"Киньте це, містере Холмсе, — мовив він, хитнувши головою. — Їй-бо, киньте".

"Після понеділка", — відповів я.

"Ну, ну! — сказав він. — Я певен, що ви надто розумні й усвідомлюєте: іншого кінця тут не буде. Вам треба зникнути. Ви так повели цю справу,

що нам залишається лише одне. Для мене було справжньою насолодою спостерігати за вашими методами боротьби, і я був би щиро засмучений, коли б ви змусили мене вдатися до крайнощів. Ви всміхаєтеся, сер, але я запевняю вас, що це справді так".

"Небезпека — супутник мого фаху", — зауважив я.

"Це не небезпека, — мовив він. — Це неминуче знищення. Ви заступили дорогу не одній особі, а могутній організації, всієї сили якої навіть ви, з усім вашим розумом, не здатні досягнути. Ви повинні звільнити дорогу, містере Холмсе, бо вас розтопчуть".

"Боюся, — сказав я, підводячись, — що через нашу приємну бесіду я змушений буду знехтувати важливою справою, яка чекає на мене в іншому місці".

Він теж підвівся й мовчки поглянув на мене, сумно похитавши головою.

"Гаразд, гаразд, — мовив він нарешті. — Мені шкода, але я зробив усе, що міг. Ви нічого не зможете вдіяти до понеділка. Це поєдинок між нами, містере Холмсе. Ви сподіваєтеся посадити мене на лаву підсудних. Я заявляю вам, що ніколи не опинюся на цій лаві. Ви сподіваєтеся перемогти мене. Заявляю вам, що ви ніколи не переможете мене. Якщо у вас вистачить кебети знищити мене, то можу вас запевнити, що вам теж буде кінець".

"Ви наговорили мені стільки лестощів, містере Моріарті, — мовив я. — Дозвольте й мені відповісти вам тим самим і сказати, що заради загального добра я радо погодився б на останнє, якби був певен у першому".

"Першого я вам не обіцятиму, зате можу пообіцяти останнє", — посміхнувся він, обернувся своєю похилою спиною до мене й пішов, оглядаючись і мружачись.

Такою була моя дивна бесіда з професором Моріарті. Правду кажучи, вона в мене залишила неприємне почуття. Його м'яка, витончена мова змушує вірити в його щирість, невластиву звичайним злочинцям. Ви, безперечно, скажете: "То, може, звернутися до поліції?" Вся справа в тому, що я переконаний: удару завдадуть його агенти, а не він. І я вже маю найкращі докази, що це буде так.

— На вас уже нападали?

— Любий мій Ватсоне, професор Моріарті не з тих людей, хто кидає слова на вітер. Десь опівдні мені треба було піти у справі на Оксфорд-стрит. Переходячи вулицю на розі Бентинк-стрит та Вельбек-стрит, я побачив парокінний фургон, що з шаленою швидкістю мчав прямісінько на мене. Я ледве встиг відскочити вбік і врятуватися. Фургон помчав на Мерилебон-Лейн і за хвилину зник. Тепер уже, Ватсоне, я вирішив не виходити на середину дороги, але на Вір-стрит із даху одного з будинків упала цеглина й розсипалася біля моїх ніг на друзки. Я покликав полісмена й наказав оглянути те місце. На даху лежали черепиця й цегла, і вони хотіли мене запевнити, що цеглину скинуло вітром. Звичайно, я краще знав, що то було, але не міг нічого довести. Я найняв кеб і поїхав до свого брата на Пел-Мел, де й провів цілий день. Звідти я вирушив просто до вас, але по дорозі на мене напав якийсь хуліган з кийком. Я збив його з ніг, і поліція затримала його; але можу дати вам слово, що нікому не вдасться відшукати зв'язок між оцим джентльменом, об чиї передні зуби я сьогодні розбив собі пальці, і колишнім професором математики, що зараз, напевно, розв'язує на дошці задачки за десять миль звідси. Тепер ви не дивуватиметесь, Ватсоне, чому я, завітавши до вас, насамперед позачиняв віконниці й навіщо мені було просити у вас дозволу покинути будинок якимсь не таким помітним, як парадні двері, ходом.

Я часто захоплювався сміливістю мого друга, але мене ніколи так не вражав його спокійний перелік аж ніяк не випадкових подій цього жахливого дня.

— Ви заночуєте тут? — спитав я.

— Ні, друже мій, я можу виявитися небезпечним гостем. Я вже обміркував план своїх дій, і все буде гаразд. Зараз ця справа зайшла так далеко, що заарештувати їх зможуть і без моєї допомоги, а моя присутність знадобиться лише під час слідства. Отож на ті кілька днів, які ще залишаються до початку рішучих дій поліції, мені краще було б виїхати. Буду вельми радий, якщо ви вирушите зі мною на континент.

— Практика у мене скромна, — сказав я, — а сусід допоможе мені. Я залюбки поїду.

— І ви можете виїхати завтра вранці?

— Якщо треба, то зможу.

— О, так, це дуже треба. Тепер вислухайте мої вказівки, і я благаю вас, любий мій Ватсоне, виконати їх до найдрібніших деталей, бо нам удвох належить вести боротьбу проти найталановитішого негідника та найсильнішого об'єднання злочинців у Європі. Отож слухайте! Свій багаж, не зазначаючи на ньому адреси, ви повинні ще цього вечора відіслати на вокзал Вікторія з довіреною людиною. Уранці замовте кеб, але скажіть, щоб не брали ні першого, ні другого з тих, що трапляться. Сівши в кеб, ви поїдете на Стренд, до Ловсерського пасажу, причому адресу напишете візникові на папірці, наказавши, щоб він нізащо не викидав його. Заплатите йому наперед і, тільки-но кеб зупиниться, побіжіте до пасажу з таким розрахунком, щоб рівно о чверть на десяту дістатись іншого його кінця. Там на дорозі ви побачите невелику карету — візник буде в чорному цупкому плащі з обшитим червоною тасьмою

коміром. Ви сядете в цю карету й приїдете на вокзал саме вчасно, щоб потрапити на континентальний експрес.

— А де я зустрінуся з вами?

— На вокзалі. Для нас залишать купе в другому від початку вагоні першого класу.

— То ми побачимося вже у вагоні?

— Так.

Даремно я просив Холмса зостатися в мене на ніч. Мені було зрозуміло, що він боїться накликати біду на дім, який прихистив його, і що це — єдина причина, яка жене його звідси геть. Кинувши ще кілька слів щодо наших завтрашніх планів, він підвівся, вийшов разом зі мною в садок, переліз через мур просто на Мортимер-стрит, свиснув, підзиваючи кеб, і за мить я почув, як заторохтіли колеса.

Уранці я до дрібничок виконав Холмсові вказівки. Кеб я найняв з усіма пересторогами, тож він ніяк не міг виявитись пасткою, і одразу після сніданку поїхав до Ловсерського пасажу, крізь який пробіг так швидко, як тільки міг. Там на мене справді чекала карета з велетнем-візником, убраним у чорний плащ; тільки-но я сів, як він стьобнув коня й помчав до вокзалу Вікторія. Ледве я зійшов, як він повернув карету й зник, навіть не позирнувши в мій бік.

Поки що все йшло якнайкраще. Речі мої вже чекали мене на вокзалі, і я легко знайшов купе, про яке говорив Холмс, — хоча б тому, що на ньому одному був напис "зайнято". Тепер мене турбувало лише те, що Холмс не з'являвся. Я поглянув на вокзальний годинник — до відходу потяга залишалось сім хвилин. Марно шукав я серед натовпу тих, хто від'їжджає, й тих, хто їх випроводжає, худорляву постать мого друга. Кілька хвилин я згайнував, допомагаючи старенькому священикові-

італійцеві, який каліченою англійською мовою намагався втокмачити носієві, що його речі треба вислати просто до Парижа. Потім, ще раз оглянувши платформу, я повернувся до свого вагона, де побачив, що носій підсадив-таки старого італійця мені в купе, незважаючи на те, що той не мав квитка. Марно було пояснювати старому, що його вторгнення дратує мене, бо я розмовляв по-італійськи ще гірше, ніж він по-англійськи; отож я знизав плечима й став далі стривожено виглядати мого друга. Мене почав огортати страх: я подумав, чи не означає його запізнення, що вночі з ним сталося нещастя. Вже позачиняли всі двері й пролунав свисток, коли раптом...

— Любий мій Ватсоне, — промовив чийсь голос, — ви навіть не зробили ласку привітатися зі мною.

Я озирнувся, невимовно вражений. Старенький священик обернувся обличчям до мене. На якусь мить його зморшки зникли, навислий над підборіддям ніс піднявся, спідня губа перестала випинатися, а рот — шамотіти, тьмяні очі заблищали, скоцюрблена спина випросталась. Але наступної миті він знову скорчивсь, і Холмс зник так само швидко, як і з'явився.

— О Боже! — вигукнув я. — Як ви мене здивували!

— Нам усе ще треба бути дуже обережними, — прошепотів він. — Я маю підстави думати, що вони натрапили на наш слід. А он і сам Моріарті.

Поки Холмс це говорив, потяг уже рушив. Визирнувши з вікна, я побачив довготелесого розлютованого чоловіка, що продирався крізь натовп, вимахуючи руками, немов хотів зупинити потяг. Проте було вже пізно: з кожною хвилиною потяг набирав швидкість, і вокзал невдовзі залишився позаду.

— Як бачите, попри всю нашу обережність, ми ледве його здихались, — мовив, усміхаючись, Холмс.

Він підвівся, скинув чорну сутану й капелюх, що складали його маскарад, і сховав їх у саквояж.

— Чи переглядали ви ранкові газети, Ватсоне?

— Ні.

— То ви ще не знаєте про пригоду на Бейкер-стрит?

— На Бейкер-стрит?

— Уночі вони підпалили наше помешкання. Великих збитків, щоправда, не завдали.

— О Боже! Холмсе, це вже стає нестерпним!

— Мабуть, вони загубили мій слід після того, як було заарештовано їхнього нападника. Інакше вони не могли б уявити собі, що я повернувся додому. Але потім, очевидно, взялися стежити за вами — це й привело Моріарті на вокзал Вікторія. Ви, бува, не зробили якоїсь помилки по дорозі на вокзал?

— Я виконав усі ваші вказівки.

— Ви знайшли карету на умовленому місці?

— Так, вона чекала на мене.

— А чи впізнали ви візника?

— Ні.

— То був мій брат Майкрофт. У такій справі краще не наймати чужої людини. А тепер нам треба подумати, як бути з Моріарті.

— Оскільки ми їдемо експресом, а пароплав відійде одразу після того, як ми прибудемо, то мені здається, що він нізащо нас не наздожене.

— Любий мій Ватсоне, адже я казав вам, що до такої людини слід підходити з тією самою розумовою міркою, що й до мене. Невже ви гадаєте, що якби на його місці був я, така дрібниця могла б мене спантеличити? А якщо ні, то чому ви так погано думаєте про нього?

— Що ж він може зробити?

— Те саме, що зробив би я.

— Тоді що зробили б ви?

— Замовив би спеціальний потяг.

— Але ж він однаково спізниться.

— Аж ніяк. Наш потяг зупиняється в Кентербері, а там завжди щонайменше чверть години треба чекати пароплав. Там він нас і наздожене.

— Виходить, ніби злочинці — ми, а не він. Накажіть заарештувати його, коли він приїде.

— Це зведе нанівець нашу тримісячну працю. Ми спіймаємо велику рибу, а дріб'язок повискакує з нашого невода. В понеділок усі вони будуть у наших руках. Ні, арешт зараз неприпустимий.

— Що ж тоді чинити?

— Нам треба висісти в Кентербері.

— А далі?

— А далі нам доведеться проїхати до Ньюгейвена, а звідти — до Дьєпа. Моріарті знову зробить те саме, що вчинив би я: він приїде до Парижа, побачить на вокзалі наші речі й чекатиме там два дні. А ми тим часом купимо собі пару дорожніх торбин, ушанувавши таким чином промисловість тих місць, якими мандруватимемо, й спокійненько вирушимо до Швейцарії через Люксембург та Базель.

У Кентербері ми вийшли й дізналися, що потяг до Ньюгейвена відходить лише через годину. Я все ще засмучено дивився на багажний вагон, який швидко зникав з моїми речами, коли Холмс смикнув мене за рукав і показав на колії:

— Він уже тут, як бачите!

Далеко, десь серед Кентських лісів, закурився тоненький димок. За хвилину на повороті, який вів до станції, з'явився інший потяг — лише на один вагон. Ми ледве встигли сховатися за якимись паками, коли він із гуркотом і ревом пролетів повз нас, дихнувши нам трохи не в обличчя струменем пари.

— Поїхав, — мовив Холмс, стежачи за вагоном, що підскакував і похитувався на рейках. — Проникливість нашого друга теж має свої межі. Було б справді дивом, якби він зробив ті самі висновки, що я, і діяв відповідно до них.

— А що б він зробив, якби наздогнав нас?

— Безперечно, спробував би мене вбити. Але я теж не чекав би на нього згорнувши руки. Питання зараз у тому, поснідати нам тут чи ризикнути померти з голоду й зачекати до Ньюгейвена.

Ще того самого вечора ми приїхали до Брюсселя й провели там два дні, а третього вирушили до Страсбурга. В понеділок уранці Холмс послав телеграму лондонській поліції, а ввечері на нас у готелі чекала відповідь. Холмс розпечатав її й з прокльоном жбурнув до каміна.

— Я мав про це здогадатися! — простогнав він. — Утік!

— Моріарті?

— Вони схопили всю банду, крім нього. Він один вислизнув. Звичайно ж, коли я поїхав, упоратися з ним їм не під силу. Але ж я був певен, що дав їм до рук усе. Мені здається, вам краще повернутись до Англії, Ватсоне.

— Чому?

— Тепер я став для вас небезпечним товаришем. Цей чоловік утратив усе. Він загине, коли повернеться до Лондона. Якщо я добре знаю його вдачу, тепер він спрямує всі свої зусилля на те, щоб помститись мені. Під час нашої короткої бесіди він сказав усе, і я певен, що він це виконає. Далєбі, я радив би вам повернутися до ваших хворих.

Але мені, старому воякові й давньому другові, нелегко було його покинути в таку хвилину. З півгодини ми сперечалися про це, сидячи в страсбурзькому ресторані, й того самого вечора вирушили далі, до Женеви.

Цілий тиждень ми з приємністю блукали долиною Рони, а потім, проминувши Лейк, подалися через перевал Ґемі, ще вкритий снігом, і через Інтерлякен до Майринґена. Це була чудова прогулянка — серед

ніжної весняної зелені внизу й цнотливої білини снігу вгорі; проте мені було зрозуміло, що Холмс ані на мить не забуває про ту загрозу, яка нависла над ним. У затишних альпійських селах чи на безлюдних гірських стежках — усюди я бачив у його бистрих очах, у пильному погляді, яким він уважно вивчав лице кожного подорожнього, що мій друг твердо переконаний у невідворотній небезпеці, яка крадеться слідом за нами.

Пам'ятаю, як ми, проходячи через Ґемі, йшли похмурым берегом Даубензее і величезна каменюка зірвалася зі скелі, що височіла праворуч, скотилася вниз і з гуркотом упала в озеро позад нас. Холмс миттю піднявся на скелю й, витягнувши шию, почав озиратися на всі боки. Даремно наш провідник переконував його, що навесні це звичайна річ для тутешніх країв. Холмс нічого не відповів, лише всміхнувся мені, мов людина, яка давно вже передбачала всякі несподіванки.

І все ж попри свою настороженість він ніколи не сумував. Навпаки, я не пригадаю, щоб коли-небудь бачив його в бадьорішому настрої. Знову й знову він повторював, що якби суспільство нарешті здихалося професора Моріарті, він радо скінчив би свою діяльність.

— Здається, я маю право сказати, Ватсоне, що не зовсім марно прожив своє життя, — зауважив якось він. — Навіть якби мій життєвий шлях обірвався сьогодні, я все-таки міг би озирнутись на нього з задоволенням. Лондонське повітря завдяки мені стало чистішим. Більш ніж у тисячі справ, у розслідї яких я брав участь, я знав, що мої сили ніколи не стануть на боці зла. Останнім часом, щоправда, мене більше вабили загадки, поставлені самою природою, ніж ті поверхові проблеми, за які має відповідати наше недосконале суспільство. Того дня, Ватсоне, коли я увінчаю свою кар'єру тим, що спіймаю або знищу найнебезпечнішого і найспритнішого злочинця в Європі, ваші спогади добіжать кінця.

Тепер я стисло, але достоту викладу те, що ще залишилося розповісти. Мені нелегко зупинятися на цих подробицях, але я вважаю за свій обов'язок не проминути жодної з них.

Третього травня ми дісталися маленького містечка Майрингена й зупинилися в готелі "Англійський двір" у Петера Штайлера-старшого. Наш хазяїн був чоловік розумний і чудово говорив по-англійськи, бо три роки служив офіціантом у лондонському готелі "Гровнер". За його порадою наступного дня, четвертого травня, ми вирушили в гори з наміром заночувати в селі Розенляу. Він особливо радив нам оглянути Райхенбахський водоспад, що на півдорозі нагору, але трохи вбік від стежки.

Це справді страшне місце. Потік, що здувся від талого снігу, спадає у бездонне провалля, й бризки води вилітають із нього, мов дим із охопленої вогнем будівлі. Міжгір'я, куди спадає потік, оточене блискучими, чорними мов вугілля скелями і внизу, на незмірній глибині, стає вузьким, мов колодязь, що нуртує й кипить, увесь час переповнюючись і шалено викидаючи воду назад, на зубчасті камені. Невпинний рух зеленої води, яка з ревом спадає вниз, щільна блискуча завіса бризків, що вихором здіймається вгору, — все це своїм постійним гуркотом доводить людину до запаморочення. Ми стояли біля краю, дивлячись у прірву, де блищала вода, яка далеко під нами розбивалася об чорне каміння, й дослухалися до шуму, схожого на людське бурмотіння, що лунав з безодні.

Стежку, якою ми зійшли нагору, прокладено півколом, щоб можна було звідусіль оглянути водоспад. Але закінчується вона урвищем, тож мандрівникові доводиться повертатися тією самою дорогою. Ми саме зібралися йти назад, коли побачили хлопчину-швейцарця, що біг до нас із листом у руці. На конверті стояв штемпель готелю, де ми зупинилися: виявилося, що цей лист надіслав мені його хазяїн. Він писав, що за кілька хвилин після того, як ми пішли, до готелю приїхала англійка, яка помирає від сухот. Вона провела зиму в Давосі, а тепер саме їхала до своїх друзів у Люцерн, коли по дорозі в неї раптом пішла горлом кров. Мабуть, їй залишилося жити не більше ніж кілька годин, але для неї було б великою втіхою бачити біля себе лікаря-англійця, тож якби я приїхав, то... і таке інше. Наприкінці добряга Штайлер запевняв мене, що він і сам буде безмежно вдячний мені, бо приїжджа леді цілком відмовляється від

послуг лікаря-швейцарця, а отже, на ньому лежить велика відповідальність.

Не можна було не відгукнутися на цей виклик. Я не міг відмовити в проханні землячці, яка помирала на чужині. Але водночас я боявся залишити Холмса на самоті. Врешті ми вирішили, що з ним за провідника й супутника зостанеться хлопчина-швейцарець, а я повернуся до Майринґена. Мій друг хотів ще трохи постояти біля водоспаду, а потім потихеньку податися через гори до Розенляу, де я увечері мав до нього приєднатись. Озирнувшись, я побачив Холмса, який, схрестивши руки, притулився спиною до скелі, й дивився на дно водоспаду. Я не знав тоді, що більше мені не судилося побачити його живим.

Зійшовши вниз, я озирнувся ще раз. Звідси вже не було видно водоспаду, але я побачив звивисту стежку, що вела до нього вздовж прискалку. Стежкою, як я пригадую, швидко йшов якийсь чоловік. Я помітив його чорну постать, що вирізнялася на тлі весняної зелені. Я зауважив, як напрочуд швидко він іде, проте й сам поспішав до своєї хворої, тож скоро забув про нього.

Менш ніж за годину я дістався Майринґена. Старий Штайлер стояв на порозі готелю.

— Ну то що? — спитав я, підбігаючи до нього. — Сподіваюся, їй не погіршало?

На обличчі його відбився подив. Коли я побачив, як піднялися його брови, серце моє похололо.

— То це не ви писали? — спитав я, діставши з кишені лист. — У готелі немає хворої англійки?

— Звичайно, немає! — вигукнув він. — Але тут, бачу, стоїть штемпель мого готелю... Ага, це, мабуть, написав отой довготелесий англієць, що приїхав після того, як ви пішли. Він сказав...

Але я не став чекати дальших пояснень господаря. Охоплений страхом, я біг сільською вуличкою до тієї самої стежки, з якої тільки-но зійшов. Біг я десь із годину. Попри всі мої зусилля минуло ще дві години, поки я знову дістався Райхенбахського водоспаду. Холмсів альпеншток і досі стояв біля скелі, де я його залишив. Але самого Холмса ніде не було, і я марно гукав його. Єдиною відповіддю мені була луна, що гучно повторювала мій голос серед скель, які звідусіль оточували мене.

Побачивши альпеншток, я похолов. Отже, Холмс не пішов до Розенляу. Він залишався тут, на цій стежці завширшки в три фути, де з одного боку була кам'яна стіна, а з іншого — провалля, — і тут Холмса наздогнав ворог. Хлопчини-швейцарця теж не було. Його, певно, підкупив Моріарті, й він залишив обох сам на сам. А що сталося потім? Хто міг сказати мені, що сталося потім?

Хвилину чи дві я стояв нерухомо, скутий жахом, силкуючись прийти до тями. Потім згадав про методи самого Холмса й спробував застосувати їх, щоб відтворити всю цю трагедію. На жаль, це було дуже просто. Розмовляючи, ми не дійшли до кінця стежки, і альпеншток показував те місце, де ми стояли. Чорна земля ніколи не висихає тут через невпинні бризки потоку, тож навіть пташка залишила б тут свій слід. Два ряди відбитків ніг чітко видніли біля самісінького краю стежки; обидва вони йшли від мене. Слідів назад не було. За кілька ярдів від краю стежки всю землю було розрито й витоптано, а кущі терену й папороті вирвано й заляпано болотом. Я ліг долілиць і став дивитися на шалений потік. Уже смеркло, й тепер я міг бачити хіба що чорні скелі, які блищали від вологи, та ще мерехтіння бризків води десь там, у глибині. Я крикнув, але до моїх вух долинув лише самий рев водоспаду, схожий на людський голос.

Проте судилося так, що останнє слово привіту від мого друга й товариша все-таки дійшло до мене. Як я вже казав, його альпеншток стояв біля невисокої скелі, що нависла над стежкою. На вершку цього виступу щось блиснуло — я підняв руку і знайшов срібну цигарницю, яку він завжди носив із собою. Коли я взяв її, на землю впав якийсь папірець, що лежав під нею. Розгорнувши його, я побачив, що то три аркуші з записника, адресовані мені. Прикметно, що адресу було написано так само виразно, а почерк був такий упевнений та чіткий, ніби Холмс писав це в себе в кабінеті.

"Любий мій Ватсоне, — йшлося в тій записці. — Я пишу ці кілька рядків завдяки ласці містера Моріарті, що чекає на мене для остаточного розв'язання тих питань, які стосуються нас обох. Він побіжно змалював мені способи, за допомогою яких зумів вислизнути з рук англійської поліції й довідатися про нашу мандрівку. Вони лише підтверджують мою високу думку про його здібності. Мені приємно думати, що я зможу звільнити суспільство від подальших незручностей, що їх спричинює його існування, але боюся, що це завдасть моїм друзям — і особливо вам, любий мій Ватсоне, — гіркого болю. Проте я вже пояснював вам, що кар'єра моя сягнула своєї вершини і я не міг би побажати для себе кращого кінця. До речі, коли говорити щиро, то я був цілком переконаний, що отой лист із Майринґена — пастка, і, відпускаючи вас, був певен, що станеться щось подібне. Скажіть інспекторові Пітерсону, що папери, потрібні для викриття банди, лежать у шухляді мого столу з літерою "М", у блакитному конверті з написом "Моріарті". Перед тим, як залишити Англію, я зробив усі розпорядження щодо мого майна і передав їх своєму братові Майкрофту. Прошу вас передати мої вітання місіс Ватсон і сподіватися, що все буде добре, любий мій друже.

Щиро відданий вам

Шерлок Холмс".

Решту можна переповісти кількома словами. Фахівці, оглянувши місце події, не мали жодного сумніву, що сутичка між двома

супротивниками скінчилася так, як і мала скінчитися за цих обставин: вони разом упали в провалля, не розчепивши своїх смертельних обіймів. Будь-які спроби відшукати трупи одразу було визнано безнадійними, і там, у глибині цього страшного казана води й піни, що кипить і нуртує, навіки лежатимуть тіла найнебезпечнішого злочинця та найславетнішого захисника правосуддя тих часів. Хлопчину-швейцарця так і не знайшли, — то, безперечно, був один з численних агентів, які служили Моріарті. А щодо банди, то всі, напевно, пам'ятають, як зібрані Холмсом докази викрили всю їхню спілку й виявили, в яких залізних руках тримав її покійний Моріарті. Під час суду їхнього ватажка майже не згадували, тож якщо мені довелося тут розкрити всю правду щодо його діяльності, то лише через отих несправедливих захисників, які намагалися обілити його пам'ять, нападаючи на того, кого я завжди вважатиму найкращим та наймудрішим серед усіх людей, яких я тільки знав.